

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

CZU: 342.8(478)(043.3)

JELESCU DUMITRU

**REGLEMENTAREA JURIDICĂ A PRINCIPILOR
DREPTULUI ELECTORAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

552.01 - DREPT CONSTITUȚIONAL

Teză de doctor în drept

Conducător științific: _____ **ȚURCAN Serghei, doctor în drept, conferențiar universitar**

Consultant științific: _____ **CÂRNAȚ Teodor, doctor habilitat, profesor universitar**

Consultant științific: _____ **ZAPOROJAN Veaceslav, doctor în drept, conferențiar universitar**

Consultant științific: _____ **GAMURARI Vitalie, doctor în drept, conferențiar universitar**

Autorul: _____ **JELESCU Dumitru**

CHIȘINĂU, 2024

© Jelescu Dumitru

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE	9
1.GENEZA ȘI DEZVOLTAREA PRINCIPIILOR DREPTULUI ELECTORAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA	19
1.1. Principiile dreptului electoral în perioada antică a statului geto-dac	19
1.2. Principiile dreptului electoral în Dacia romană.....	21
1.3. Principiile dreptului electoral în evul mediu	22
1.4. Principiile dreptului electoral până la instaurarea dominației otomane (sec. al XIV-lea – sec. al XVI-lea).....	24
1.5. Principiile dreptului electoral în timpul dominației otomane (mij. sec. XVI – sec. XVII)...	28
1.6. Principiile dreptului electoral în timpul regimului fanariot (sec. XVIII – înc. sec. XIX).....	30
1.7. Principiile dreptului electoral în timpul tranziției de la evul mediu la perioada modernă	32
1.8. Principiile dreptului electoral în perioada contemporană (înc. sec. XX – prezent)	36
1.9. Principiile dreptului electoral la etapa actuală	47
1.9.1. <i>Noțiuni generale despre principiile dreptului electoral la etapa actuală</i>	<i>49</i>
1.9.2. <i>Clasificarea principiilor dreptului electoral la etapa actuală.....</i>	<i>51</i>
1.10. Concluzii la capitolul 1.....	63
2.PRINCIPIILE ORGANIZĂRII ȘI DESFĂȘURĂRII ALEGERILOR	66
2.1. Obligativitatea desfășurării alegerilor	67
2.2. Autenticitatea (nefalsificarea) alegerilor	68
2.3. Periodicitatea alegerilor.....	69
2.4. Oportunitatea fixării alegerilor	70
2.5. Libertatea alegerilor	71
2.6. Alternativitatea alegerilor.....	73
2.7. Competitivitatea alegerilor	74
2.8. Admisibilitatea diferitor sisteme electorale.....	76
2.9. Independența organelor electorale.....	86
2.10. Distribuirea competențelor între subiecții procesului electoral	86

2.11. Interdicția desfășurării concomitente a alegerilor și referendumului.....	87
2.12. Principiile complementare cu privire la alegeri.....	90
2.13. Concluzii la capitolul 2.....	94
3.PRINCIPIILE PARTICIPĂRII CETĂȚENILOR LA VOT	95
3.1.Universalitatea dreptului electoral.....	97
3.1.1. <i>Problema dreptului de vot de la vârsta de 16 ani.....</i>	<i>109</i>
3.2. Egalitatea dreptului electoral.....	117
3.3.Votarea directă.....	120
3.4.Secretul votului.....	121
3.5. Libertatea exprimării opțiunii electorale	123
3.6. Concluzii la capitolul 3.....	126
4. PRINCIPIILE TOTALIZĂRII ȘI VERIFICĂRII REZULTATELOR ALEGERILOR	127
4.1.Principiul integrității procedurii de numărare a voturilor.....	130
4.2.Principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor	132
4.3.Principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor	133
4.4. Principiul numărării paralele a voturilor	135
4.5.Principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic	136
4.6.Principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor	138
4.7.Principiul verificării rezultatelor alegerilor	139
4.8.Principiul confirmării rezultatelor alegerilor.....	140
4.9.Condițiile implementării principiilor electorale	142
4.10.Concluzii la capitolul 4.....	143
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	146
BIBLIOGRAFIE	151
ANEXE	168
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	170
CURRICULUM VITAE	171

ADNOTARE

**Jelescu Dumitru. Reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova.
Teză de doctor în drept, specialitatea 552.01- Drept constituțional. Chișinău, 2024.**

Structura tezei: lucrarea este constituită din adnotări (în limbile română, rusă și engleză), introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 168 titluri, 1 anexă, 150 pagini text de bază; rezultatele obținute sunt publicate în 21 de lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: drept electoral, principii ale dreptului electoral, apariția și evoluția principiilor dreptului electoral, cens, reglementare juridică, principiile organizării și desfășurării alegerilor, principiile participării cetățenilor la alegeri, principiile complimentare, principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor (conceptul ne aparține).

Scopul lucrării constă în cercetarea, dezvoltarea și reglementarea juridică în continuare a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova și în afara hotarelor ei.

Obiectivele cercetării: analiza, sinteza și generalizarea literaturii de specialitate privind delimitarea conceptuală a principiilor dreptului electoral; stabilirea evoluției principiilor dreptului electoral în Republica Moldova; elucidarea temei, problemei sistematizării și clasificării principiilor dreptului electoral; reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral, constatarea necesității desăvârșirii în continuare a sistemului principiilor dreptului electoral; relevarea, fundamentarea, intitularea și explicarea esenței noii categorii de principii a totalizării și verificării rezultatelor votării; argumentarea necesității consacării și realizării practice a principiilor dreptului electoral; studierea posibilității soluționării temei, problemei dreptului censiar de vot de la vârsta de 16 ani în Republica Moldova.

Noutatea și originalitatea științifică: rezidă în faptul că a fost realizată o cercetare teoretică cu privire la geneza, dezvoltarea și reglementarea sistemului principiilor dreptului electoral cât și la posibilitatea dezvoltării, desăvârșirii lui în continuare prin includerea unui bloc nou de principii referitor la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor (conceptul ne aparține) și privitor la soluționarea temei, problemei dreptului censiar de vot de la vârsta de 16 ani în Republica Moldova.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constau în *determinarea genezei, dezvoltării și reglementarea principiilor dreptului electoral* în Republica Moldova de la origini până în prezent, *fapt care a condus la elaborarea, fundamentarea, intitularea și descrierea unui bloc nou de principii* referitor la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor și cu privire la censul de vârstă al dreptului de vot al cetățenilor Republicii Moldova (art.38 alin. (2) din Constituția RM), *pentru aplicarea* lor ulterioară în teoria și practica dreptului electoral.

Semnificația teoretică a lucrării: constă în cercetarea științifică a principiilor dreptului electoral prin delimitarea noțiunii respective, prin dezvăluirea și explicarea evoluției principiilor dreptului electoral în Republica Moldova, prin reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral, prin elucidarea și completarea sistemului de principii a dreptului electoral cu o categorie nouă de principii privind totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor, censul de vârstă relativ la dreptul de vot al cetățenilor Republicii Moldova.

Valoarea aplicativă a tezei: rezidă în posibilitatea aplicării în practică a recomandărilor referitor la necesitatea modificărilor în legislația Republicii Moldova cu privire la principiile dreptului electoral și reglementarea lor.

Implementarea rezultatelor științifice. Teza constituie o anumită contribuție la îmbogățirea literaturii științifice în domeniul dreptului constituțional și poate fi utilizată de către legiuitori și organele electorale în vederea soluționării problemelor cu privire la principiile dreptului electoral de către profesori, studenți, masteranzi și doctoranzi referitor la pregătirea lor profesională juridică, de către liceeni în legătură cu educația lor pentru drepturile omului.

АННОТАЦИЯ

Желеску Думитру. Юридическое регулирование принципов избирательного права в Республике Молдова. Диссертация на соискание учёной степени доктора права, специальность 552.01 – Конституционное право. Кишинёв, 2024.

Структура диссертации: работа включает аннотации (на румынском, русском и английском языках), список аббревиатур, введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиографию из 168 источников, 1 приложение, 150 страниц основного текста; результаты исследования опубликованы в 21 научных трудах.

Ключевые слова: избирательное право, принципы избирательного права, возникновение и развитие принципов избирательного права, ценз, правовое регулирование, принципы организации и проведения выборов, принципы участия в выборах, принципы электронного голосования, дополнительные принципы, принципы подведения итогов и проверки результатов выборов (термин наш).

Целью данной работы является исследование, дальнейшее развитие и юридическое регулирование принципов избирательного права в Республике Молдова и за её пределами.

Задачи исследования: анализ, синтез и обобщение литературы по специальности относительно понимания принципов избирательного права; установление исторической эволюции принципов избирательного права в Республике Молдова; раскрытие сущности темы, проблемы систематизации и классификации принципов избирательного права; юридическое регулирование принципов избирательного права, установление необходимости дальнейшего совершенствования системы принципов избирательного права; выявление, обоснование, обозначение и объяснение сущности новой категории принципов подсчета и проверки результатов выборов; обоснование необходимости узаконить и применить на практике принципы избирательного права; изучение возможности решения вопроса, проблемы об избирательном праве с 16 лет в Республике Молдова.

Научная новизна и оригинальность работы состоит в осуществлении теоретического исследования генезиса, последующего развития и регулирование системы принципов избирательного права, в изучении возможности его дальнейшего развития и совершенствования путём включения нового блока принципов подсчета и проверки результатов выборов, а также решения проблемы об избирательном праве с 16 лет в Республике Молдова.

Решение значимой научной темы, проблемы состоит в *установлении генезиса, развития и регулирование принципов избирательного права* в Республике Молдова, *что привело к разработке, обосновании, обозначении и описании нового блока принципов* подведения итогов и проверки результатов голосования, а также решения темы, проблемы об избирательном праве с 16 лет в Республике Молдова (ст.38 (2) Конституции РО), *с целью* их дальнейшего применения в теории и практике избирательного права.

Теоретическая значимость работы состоит в научном исследовании принципов избирательного права путём определения соответствующих понятий, путём раскрытия и объяснения эволюции принципов избирательного права в Республике Молдова, юридического регулирования принципов избирательного права, путём раскрытия и дополнения на данном этапе системы принципов избирательного права новой категорией принципов подсчета и проверки результатов выборов, а также формулировки закона о возможности права на голосование с 16-тилетнего возраста в Республике Молдова.

Практическое значение работы заключается в возможности применения на практике рекомендаций о необходимости внесения изменений в законодательстве Республики Молдова относительно принципов избирательного права и их регулирования.

Внедрение научных результатов. Диссертационное исследование способствует обогащению научной литературы в области конституционного права и может быть использовано законодателями и выборными органами при решении проблем, касающихся принципов избирательного права, преподавателями, студентами, мастерантами и докторантами при профессиональной юридической подготовки, учителями и лицеистами в процессе юридического воспитания и образования.

ANNOTATION

Jelescu Dumitru. Legal regulation of the principles of electoral law in the Republic of Moldova. Doctoral thesis in law, specialty 552.01- Constitutional law. Chisinau, 2024.

Thesis structure: the paper consists of annotations (in Romanian, Russian and English), introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 168 titles, 1 annex, 150 pages of basic text; the obtained results are published in 21 scientific papers.

Keywords: electoral law, principles of electoral law, emergence and evolution of electoral law principles, census, legal regulation, principles of organization and conduct of elections, principles of citizen participation in elections, complementary principles, principles of totalization and verification of election results (concept belongs to us).

The purpose of the paper is to further research, development and legal regulation of the principles of electoral law in the Republic of Moldova and abroad.

Research objectives: analysis, synthesis and generalization of the literature on the conceptual delimitation of the principles of electoral law; establishing the evolution of the principles of electoral law in the Republic of Moldova; elucidating the problem of systematization and classification of the principles of electoral law; legal regulation of the principles of electoral law, finding the need to further complete the system of principles of electoral law; revealing, substantiating, naming and explaining the essence of the new category of principles of totalization and verification of election results; arguing the need to enshrine and put into practice the principles of electoral law; studying the possibility of solving the problem of the census voting right from the age of 16 in the Republic of Moldova.

Scientific novelty and originality: lies in the fact that a theoretical research was conducted on the genesis, development and regulation of the system of electoral law principles and the possibility of further developing its perfection by including a new block of principles of totalization and verification of election results (the concept belongs to us) and regarding the solution of the problem of the census voting right from the age of 16 in the Republic of Moldova.

The results obtained that contribute to solving an important scientific problem consist in determining the genesis, development and regulation of the principles of electoral law in the Republic of Moldova from its origins to the present, which led to the elaboration, substantiation, title and description of a new block of principles. totaling and verifying the voting results and regarding the age census of the voting right of the citizens of the Republic of Moldova (art. 38 paragraph (2) of the Constitution of the Republic of Moldova), for their subsequent application in the theory and practice of electoral law.

The theoretical significance of the paper: consists in scientific research of the principles of electoral law by delimiting the notion, by revealing and explaining the evolution of electoral law principles in the Republic of Moldova, by legal regulation of electoral law principles, by elucidating and supplementing the system of electoral law with a new category of principles of totalization and verification of election results, the age census relative to the voting right of the citizens of the Republic of Moldova.

The applicative value of the thesis: lies in the possibility of applying in practice the recommendations regarding the need for changes in the legislation of the Republic of Moldova on the principles of electoral law and their regulation.

Implementation of scientific results. The thesis constitutes a certain contribution to the enrichment of the scientific literature in the field of constitutional law and can be used by legislators and electoral bodies in order to solve problems regarding the principles of electoral law, by professors, students, master students and doctoral students regarding their legal professional training by high school students in connection with their human rights education.

LISTA ABREVIERILOR

- CC** – Curtea Constituțională
- CEC** – Comisia Electorală Centrală
- CEDD** - Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția)
- CEDO** – Curtea Europeană a Drepturilor Omului
- CV** – curriculum vitae
- DCC** – Decizie a Curții Constituționale
- D.J. / DJ** – Dumitru Jelescu
- DUDO** – Declarația Universală a Drepturilor Omului
- HCC** – Hotărâre a Curții Constituționale
- ODIHR** - Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului
- ONU** – Organizația Națiunilor Unite
- OSCE** - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
- RM** – Republica Moldova
- RSA** – Registrul de Stat al Alegerilor
- RSP** – Registrul de Stat al Populației
- SIASA** – Sistemul Informațional Automatizat de Stat „Alegeri”
- SIVI** – Sistem Informațional pentru Votul prin Internet
- TIC** – Tehnologii Informaționale de Comunicare
- UE** – Uniunea Europeană
- ULIM** – Universitatea Liberă Internațională din Moldova
- alin.** – alineat
- art.** – articol
- cap.** – capitol
- etc.** – et cetera
- nr.** – numărul
- lit.** – litera
- p.** – pagină
- ș.a.** – și alții, și altele
- vol.** – volumul

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei. De la începuturile sale și până în prezent omenirea tinde mereu spre libertate și dreptate – valori socio-umane inestimabile. Nu întâmplător, probabil, în Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU, chiar de la început, în art.1, în prima propoziție se afirmă că „*Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi*”¹.

Republica Moldova, într-un termen istoric foarte scurt, a reușit să elaboreze, să aprobe și să pună în uz trei documente statale fundamentale: „Declarația de suveranitate” (23 iunie 1990), „Declarația de independență” (27 august 1991) și „Constituția Republicii Moldova” (29 iulie 1994). În aceste acte legislative importante este stipulat că purtătorul și sursa suveranității este *poporul*, că suveranitatea se realizează în interesele *întregului popor*², că Republica Moldova „garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova”³, că „*voința poporului constituie baza puterii de stat, că această voință se exprimă prin **alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat, că dreptatea și pluralismul politic sunt valori supreme***”⁴.

Așadar, într-o formă mai explicită sau mai puțin explicită, *principiile dreptului electoral sunt prevăzute ca și caracteristici, condiții, norme* în Declarația de suveranitate a Republicii Moldova, în Declarația de independență a Republicii Moldova, în Constituția Republicii Moldova, dar și în alte acte legislative – în Codul electoral, în Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova ș.a.⁵.

La etapa actuală este important ca reformele politice și juridice care au loc în țara noastră să treacă din albia teoretică a reglării puterii poporului în cea practică, să fie plasate din cadrul lor

¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți. Ediție jubiliară, 1948-2008. *Organizația Națiunilor Unite*. Chișinău: S. m., 2008.

² Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova, Nr.148-XII din 23.06.90, „*Veștile*” Nr. 8/192, 1990. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=11&id=275&t=/obsie/ictoriaea-kc/Declaratia-suveranitatii/>

³ Lege Nr. 691 din 27.08.1991 privind Declarația de independență a Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 011 din 27.08.1991, art Nr. 103;118, Promulgat: 27.08.1991. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64806&lang=ro

⁴ Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro#

⁵ JELESCU, Dumitru. THE INTERCONNECTION OF THE PRINCIPLES OF ELECTORAL LAW AND TYPOLOGY OF POWER / INTERCONEXIUNEA PRINCIPILOR DREPTULUI ELECTORAL ȘI TIPOLOGIEI PUTERII. *CHALLENGES AND PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference*, 04-05 January 2024. London, United Kingdom, 2024. În: WOC WORLD OF CONFERENCES, ESD Group, pp. 16-19. ISBN 978-92-44513-83-5. [citat 03 martie 2024]. Disponibil: <https://zenodo.org/records/10475605>; <https://usm-md.academia.edu/JelescuDumitru>.

formal în cel real. Căci, după cum se știe, baza puterii poporului în stat o constituie *drepturile și libertățile politice* ale cetățenilor și mecanismul reglării lor. Din punctul acesta de vedere, „primele documente privind drepturile omului au apărut în Marea Britanie, ele păstrând în felul acesta o paternitate recunoscută asupra tuturor instrumentelor adoptate în această materie pe plan european și pe plan mondial”⁶. Profesorul și savantul Teodor Cârnaț definește **drepturile omului** ca „*drepturi care aparțin ființei umane de la naștere, sunt inalienabile și inerente fiecărui om în virtutea apartenenței sale la specia umană și care sunt recunoscute universal*”⁷. Veaceslav Zaporozjan, conferențiar și cercetător, consideră că „drepturile omului sunt acele prerogative naturale, în temeiul cărora omul, conform voinței sale subiective, poate desfășura o acțiune, pentru exercitarea unei valori umane, în scopul coexistenței sale în societate”⁸. Făcând referință la Constituție, cercetătorul și conferențiarul Serghei Țurcan susține că „Republica Moldova este declarată un stat democratic și de drept, pentru care demnitatea, drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic sunt valori supreme și trebuie garantate”⁹. Autorul este de părerea că „Realizarea acestor scopuri ale statului este posibilă numai prin instituirea unui sistem constituțional bazat pe respectarea unor *principii* fundamentale (sublinierea ne aparține – D.J.) unanim recunoscute în societatea democratică, cum ar fi principiul suveranității naționale, principiul supremației Constituției, principiul legalității, principiul egalității în fața legii, principiul garantării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, principiul pluralismului politic și, nu în ultimul rând, principiul supremației și colaborării ramurilor puterii în stat”¹⁰. Cercetătorul arată, de asemenea, că „Uniunea Europeană este întemeiată pe valorile individuale și universale ale demnității umane, libertății, egalității și solidarității, pe *principiile* democrației și statului de drept”¹¹ (sublinierea ne aparține – D.J.). În ceea ce privește respectarea principiului supremației și colaborării ramurilor puterii în stat, Serghei Țurcan i-a consacrat atât teza de doctorat cât și alte lucrări, cum ar fi: „Comentariul capitolului VI al Constituției Republicii Moldova „Guvernul” (partea I)”¹²; „Comentariul capitolului VI al

⁶ Duculecu, v., Călinoiu, C., Duculescu, G. *Drept constituțional comparat*. Ed. a doua, revăzută și adăugată. Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Tudor Drăganu. Vol.I. București: Lumina Lex, 1999, p. 329. 648 p. ISBN 973-588-093-8.

⁷ Cârnaț, T. *Drept Constituțional*. Chișinău: Print-Caro, 2010, pp. 270-271. 513 p.

⁸ Zaporozjan, Veaceslav. *Protecția drepturilor fundamentale în justiția constituțională a Republicii Moldova*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2007, p. 11. 165 p.

⁹ Țurcan Serghei. *Reglementarea constituțională a participării autorităților executive la procesul legislativ*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2003, p. 3. 193 p.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Țurcan Serghei. *Aspecte privind consacarea drepturilor fundamentale ale omului în constituțiile statelor Uniunii Europene*. În: *Dreptul internațional umanitar la 60 de ani de la semnarea Convențiilor de la Geneva*. Materialele Colocviului Internațional „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică”. 30-31 octombrie 2009. Redactor-șef Vitalie Gamurari, conf. univ. dr. Chișinău: ULIM, 2009, p. 234/pp. 234-237.

¹² Revista Studii Juridice Universitare. Anul IV, Nr. 1-2 (13-14). 2011, pp. 317-331. ISSN 1857-4122.

Constituției Republicii Moldova „Guvernul” (partea II)”¹³; „Comentariul capitolului VII al Constituției Republicii Moldova „Raporturile Parlamentului cu Guvernul”¹⁴; ș.a.

În același timp, nu trebuie să diminuăm rolul tratării *teoretice a dreptului* pentru practica cotidiană a statului democratic pe care intenționăm să-l construim. Să nu uităm de faptul că cel mai practic lucru e o teorie bine dezvoltată (Niels Bohr). În acest sens, e cazul să urmărim îndemnul lucrării fundamentale „*Principles of European Constitutional Law*”, în care pe prim plan sunt puse, tratate și estimate *Principiile Constituționale* din cadrul Uniunii Europene¹⁵. Tot aici, în *Principiile Constituționale*, se arată că „Tratatul Constituțional, având în vedere arhitectura sa uneori încurcată, nu va scoate pe mulți savanți din afaceri, ci, dimpotrivă, datorită *genezei* sale (sublinierea ne aparține – D.J.) se pretează chiar mai mult decât tratatele actuale”¹⁶. Potrivit lui Armin von Bogdandy, faptul că legea constituțională europeană se bazează pe anumite principii constituie „un program normativ *ambitios* (sublinierea ne aparține – D.J.), detaliile despre care, probabil, numai știința juridică și instanțele sunt capabile să le dezvolte, deși limitările deja menționate ale unei doctrine despre principiile aplicabile ale unei situații juridice concrete trebuie respectate”¹⁷.

În teoria dreptului din Republica Moldova, și nu numai, sunt încă multe de făcut. Spre exemplu, studiind dreptul parlamentar, savantul și profesorul Victor Popa constată că „Dreptul parlamentar nu este o ramură de sine stătătoare în sistemul de drept al Republicii Moldova”, fapt pe care autorul îl demonstrează în monografia științifică „Drept parlamentar al Republicii Moldova”(1999)¹⁸. În monografia „Drept parlamentar” (2015) cercetătorul și profesorul Alexandru Arseni dezvoltă în continuare teoria și practica acestui drept în Republica Moldova¹⁹. Același lucru se referă, credem, și la dreptul electoral în sistemul de drept al Republicii Moldova, la principiile lui etc., care trebuie dezvoltate și desăvârșite în continuare, deoarece acestea din urmă, principiile dreptului electoral, deocamdată, nu sunt stipulate ca atare în legislația din Republica Moldova, ci figurează ca norme, trăsături, standarde, criterii, condiții ale votului. Nu întâmplător, probabil, Octavian Paler, cunoscut om politic, deputat în Parlamentul României, critica aspru politica nedemocratică de pe timpul său, susținând că ea „nu are principii, are numai

¹³ Revista Studii Juridice Universitare. Anul IV, Nr. 3-4 (19-20). 2012, pp. 241-251. ISSN 1857-4122.

¹⁴ Revista Studii Juridice Universitare. Anul V, Nr. 3-4 (13-14). 2011, pp. 207-221. ISSN 1857-4122.

¹⁵ Armin von Bogdandy. *Constitutional principles*. – În: Principles of European Constitutional Law. Edited by Armin von Bogdandy and Jürgen Bast. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law. Oxford and Portland, Oregon, 2006, pp. 3-52. 833 p. ISBN-13: 978-1-84113-464-2 (hardback).

¹⁶ Ibidem, p.5

¹⁷ Ibidem, p.11.

¹⁸ Popa Victor. *Drept parlamentar al Republicii Moldova*. Chișinău: ULIM, 1999, p.7. 232 p. ISBN 9975-920-15-2.

¹⁹ Alexandru Arseni. *Drept parlamentar. Monografie*. Chișinău: CEP USM, 2015, 324 p. ISBN 978-9975-71-705-5.

interese”²⁰. În acest sens, noi considerăm că principiile dreptului electoral democratic trebuie să figureze nu numai ca norme, trăsături, standarde, criterii, condiții etc., dar și ca fiind obligatorii, imperative, necondiționate.

În literatura de specialitate rusă problema principiilor dreptului electoral și-a găsit reflectarea în lucrările cercetătorilor И. В. Чернышев, А.Х. Руппель, А. А. Яшин, С. Д. Князев, Д. Б. Катков, Е. В. Корчиго, С. В. Юсов, Веденеев Ю. А., Иванченко А. В., Новиков Ю. А., Фадеев В. И., ș.a., care au făcut tentativa de a le defini, clasifica, include în legislația țării, părerile fiind împărțite.

În România, în lucrările cercetătorilor I. Muraru, E.S. Tănăsescu, Gh. Iancu, I. Gîrleanu, E.M. Nica, M. Safta, G. Vrabie, ș.a., problema alegerilor libere, care au loc în mod periodic prin „sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat”, nu a fost și nu este formulată ca problemă a principiilor dreptului electoral, acestea fiind concepute ca trăsături, standarde, criterii.

În țara noastră problema principiilor dreptului electoral a fost tratată, în general și conceptual, în lucrările savanților I. Guceac, T. Cârnaț, V. Popa, A. Arseni, ș.a.

Fiind, însă, foarte complexe după natura lor socială, politică, culturală, economică, juridică, psihologică etc., dar și foarte importante în realizarea lor practică, principiile dreptului electoral și legislația care le reglementează sunt în continuă perfecționare, astfel încât problema respectivă rămâne a fi deschisă și stringentă. La moment, în practica constituirii statului de drept Republica Moldova se confruntă cu o concepere diversă și complexă a noțiunii „*principiile dreptului electoral*”, a clasificării, codificării și realizării lor practice, aceasta și constituind **problema cercetării recente**.

Scopul lucrării constă în cercetarea, dezvoltarea și reglementarea juridică în continuare a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova și în afara hotarelor ei.

Întru realizarea scopului propus, am trasat următoarele **obiective**:

- analiza, sinteza și generalizarea literaturii de specialitate privind delimitarea conceptuală a principiilor dreptului electoral;
- stabilirea evoluției principiilor dreptului electoral în Republica Moldova;
- elucidarea problemei sistematizării și clasificării principiilor dreptului electoral;
- constatarea necesității desăvârșirii în continuare a sistemului principiilor dreptului electoral;
- elucidarea particularităților principiilor votului electronic;

²⁰ PALER, Octavian [online]. Citate celebre [citat 08.09.2019]. Disponibil: <https://cuvintecelbre.ro/citate/autori/octavian-paler/>.

- relevarea, fundamentarea și explicarea esenței noii categorii de principii a totalizării și verificării rezultatelor alegerilor;

- argumentarea necesității consacării și realizării practice a principiilor dreptului electoral;

- studierea posibilității soluționării problemei dreptului censiar de vot de la vârsta de 16 ani în Republica Moldova.

Ipotezele cercetării:

1. În Republica Moldova legislația cu privire la principiile dreptului electoral are o anumită evoluție.

2. La etapa actuală există multiple probleme legislative și teoretice în ceea ce privește principiile dreptului electoral.

3. În perspectivă, dacă vor fi întreprinse măsurile de rigoare, legislația și sistemul principiilor dreptului electoral pot fi desăvârșite.

Metodologia cercetării derivă din scopul, obiectivele și ipotezele formulate și se constituie din următoarele **metode**: istorică (descrierea procesului apariției și dezvoltării evolutive a principiilor dreptului electoral), analiza (examinarea componentelor din care se constituie sistemul principiilor dreptului electoral), sinteza (recompunerea elementelor într-un tot întreg care formează sistemul principiilor dreptului electoral), compararea (stabilirea asemănarilor și deosebirilor în ceea ce privește noțiunea și clasificarea principiilor dreptului electoral), inducția (raționamentul care asigură trecerea de la teze particulare la o concluzie generală referitor la sistemul principiilor dreptului electoral), deducția (raționamentul care asigură trecerea de la o teză generală la unele particulare în ceea ce privește sistemul principiilor dreptului electoral), exegeza (interpretarea, comentarea, explicarea istorică și filologică a principiilor dreptului electoral).

Noutatea și originalitatea științifică a tezei rezidă în faptul că a fost realizată o cercetare teoretică cu privire la geneza, dezvoltarea și reglementarea juridică a sistemului principiilor dreptului electoral cât și la posibilitatea desăvârșirii lui în continuare prin includerea unui bloc nou de principii referitor la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor (conceptul ne aparține) și referitor la posibilitatea/imposibilitatea soluționării problemei dreptului censiar de vot de la vârsta de 16 ani în Republica Moldova.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constau în *determinarea genezei, dezvoltării și reglementării juridice a principiilor dreptului electoral* în Republica Moldova de la origini până în prezent, *fapt care a condus la elaborarea, fundamentarea, intitularea și descrierea unui bloc nou de principii referitor la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor și cu privire la censul de vârstă al dreptului de vot*

al cetățenilor Republicii Moldova (art.38 alin. (2) din Constituția RM), *pentru aplicarea* lor ulterioară în teoria și practica dreptului electoral.

Semnificația teoretică a lucrării constă în cercetarea științifică a principiilor dreptului electoral prin delimitarea noțiunii respective, prin descrierea evoluției principiilor dreptului electoral în Republica Moldova, prin reglementarea juridică, elucidarea și completarea sistemului de principii a dreptului electoral cu o categorie nouă de principii privind totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor, censul de vârstă relativ la dreptul de vot al cetățenilor Republicii Moldova.

Valoarea aplicativă a tezei rezidă în posibilitatea aplicării în practică a recomandărilor referitor la necesitatea modificărilor în legislația Republicii Moldova cu privire la principiile dreptului electoral și reglementarea lor.

Aprobarea și implementarea rezultatelor cercetării. Rezultatele investigației au fost prezentate, discutate și aprobate pe parcursul anilor în cadrul ședințelor Comisiei de îndrumători a Școlii doctorale în drept de la Universitatea Liberă Internațională din Moldova în componența Teodor Cârnaț, dr. hab. în drept, prof. univ, Gamurari Vitalie, dr. în drept, conf. univ., Veaceslav Zaporozjan, dr. în drept, conf. univ, Țurcan Serghei, dr. în drept, conf. univ. Rezultatele cercetării au fost prezentate, discutate și aprobate, de asemenea, la forurile științifice din Republica Moldova, România și Ucraina, Germania, Marea Britanie, după cum urmează (*în ordine cronologică*):

- Conferința Științifică Internațională din 2-3 noiembrie 2012, Chișinău, IȘE „Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere”: Optimizarea sau maximizarea învățământului în Republica Moldova?

- Conferința științifico-practică cu participare internațională „Practica psihologică modernă” din 26-28 septembrie 2014 de la UPS „Ion Creangă” din Chișinău: Rolul psihologiei contemporane în formarea intereselor electorale.

- Conferința științifico-practică națională „Tradiție și modernitate: dialogul generațiilor” din 31 octombrie 2014 de la UPS „Ion Creangă” din Chișinău: Problema absenteismului electoral și interesul pentru votare al studenților anului întâi.

- Conferința științifico-practică „Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere” din 7-8 noiembrie 2014, Chișinău US din Tiraspol: Interesele electorale ale studenților de la anul întâi.

- Conferința științifică Internațională din 14-15 noiembrie 2014 de la Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. - Cluj-Napoca: Argonaut, 2014: Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor.

- Conferința Științifică Internațională „Eficiența învățământului – vector al politicilor educaționale moderne” din 11-12 decembrie 2014, Chișinău, IȘE: Educația electorală și interesul pentru alegeri al votanților începători.
- Conferința științifică-practică Internațională pin internet „Актуальные научные исследования в современном мире” din 13-14 iunie 2015 de la Institutul Pedagogic de Stat din Переяслав-Хмельницкий, Ucraina: Principiile totalizării rezultatelor votării.
- Conferința practico-științifică cu participare internațională „Practica psihologică modernă” din 23-25 septembrie 2016 de la UPS „Ion Creangă”: Pregătirea antreprenorială a specialiștilor.
- Conferința Științifică Internațională „Institutul de Științe ale Educației: Istorie, Performanțe, Personalități” din 20-21 octombrie 2016, consacrată aniversării a 75 de ani de activitate a IȘE din Chișinău: „O paradigmă nouă pentru sistemul de învățământ din Republica Moldova: educația antreprenorială”.
- Conferința științifică cu participare internațională „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale” din 18 octombrie 2017, ULIM, Chișinău: „Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova”.
- Conferință științifico-practică internațională „Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane”, din 9-10 octombrie 2020, Academia de Administrare Publică din Chișinău: „Antreprenoriatul: cunoaștere, soluționare, vector spre integrarea europeană”.
- Conferință științifică națională cu participare internațională „Calitate în educație - imperativ al societății contemporane”, din 4-5 decembrie 2020, Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă” din Chișinău: „Pregătirea specialiștilor pentru educația digitală la vârstele antepreșcolară, preșcolară mică și preșcolară medie”.
- Conferință științifică internațională „Conference On Comparative And International Law”, The Society of Juridical and Administrative Sciences, Bucharest, Romania, on June 24, 2022: „Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results”.
- Conferință științifică națională cu participare internațională „Conceptia rezultantei: importanța teoretică și practică”, dedicată jubileului de 75 de ani de la nașterea domnului Petru JELESCU, doctor habilitat, profesor universitar, din 01 decembrie 2023. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Psihologie și Psihopedagogie specială, Catedra de Psihologie: „Votul electronic din punctul de vedere al concepției rezultantei”.

- XII international scientific conference. London. Great Britain. World of Conferences, 04-05.01.2024: „The interconnection of the principles of electoral law and typology of power / Interconexiunea principiilor dreptului electoral și tipologiei puterii”.

Publicațiile la teza de doctor [13; 14; 18; 82; 83; 84; 85; 86; 87; 88; 89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96; 97; 98; 99] cât și **participarea în diverse proiecte de legi** ca asistent al deputatului în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XX-a sunt expuse în **CV**-ul autorului.

Astfel, teza dată constituie o anumită contribuție la îmbogățirea literaturii științifice în domeniul dreptului constituțional și poate fi utilizată de către legiuitori și organele electorale în vederea soluționării problemelor cu privire la principiile dreptului electoral, de către profesori, studenți, masteranzi și doctoranzi referitor la pregătirea lor profesională juridică, de către elevi și profesori în legătură cu educația pentru drepturile omului. Totodată, lucrarea prezentată este limitată de faptul că, deocamdată, de exemplu, nu s-a reușit și aplicarea în practică a recomandărilor privind modificările în legislația Republicii Moldova cu privire la *principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor, a censului de vârstă relativ la dreptul de vot de la 16 ani a cetățenilor RM*, ci doar elaborarea, fundamentarea și descrierea științifică a lor. Implementarea acestor principii în practică, evident, va necesita ceva timp, dar și noi eforturi din partea savanților, Parlamentului, Curții Constituționale, Comisiei Electorale Centrale, a partidelor, ONG-urilor, etc.

Sumarul și structura compartimentelor tezei. Lucrarea se constituie din introducere, patru capitole, concluzii generale, recomandări, bibliografie, anexe, declarația privind asumarea răspunderii, CV-ul candidatului.

În **Introducere** sunt reflectate actualitatea temei, problema cercetării, scopul, obiectivele, ipotezele, metodologia, noutatea și originalitatea științifică a tezei, problema științifică importantă soluționată, semnificația teoretică a lucrării, valoarea aplicativă a tezei, aprobarea și implementarea rezultatelor cercetării.

Cap. 1 Geneza și dezvoltarea principiilor dreptului electoral în Republica Moldova este consacrat analizei apariției, dezvoltării și reglementării în continuare a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova începând cu perioada antică a statului geto-dac și finalizând cu perioada actuală (Elena Aramă, Ioan Ceterchi, Emil Cernea, Emil Molcuț, Costică Voicu, Ioan T. Amuza, Bogdan Stanciu, Ion Guceac, Teodor Cârnaț, Paul Negulescu, ș.a.). Aceasta de la urmă, perioada actuală, cuprinde examinarea opiniilor savanților cu privire la noțiunea și clasificarea principiilor dreptului electoral (Ion Guceac, Ion Gîrleanu, François Muselier, Teodor Cârnaț, Victor Popa, Diana Claudia Popa, Carmen Teodora Popa, A.X. Руппель, А. А. Яшин, С. Д. Князев, Д. Б. Катков, Е. В. Корчиго, С. В. Юсов, Б., В.Ф. Нестерович, М. Duverger, Ion

Deleanu, Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, Gheorghe Iancu, Radu-Florin Geamănu, Elena Mădălina Nica, Jean-Claude Masclet, ș.a), fundamentarea necesității completării principiului *admisibilității diferitor sisteme electorale* cu votul electronic și cu cel al principiilor *totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*. La finele acestui capitol sunt trase concluziile de rigoare.

În **cap. 2 *Principiile organizării și desfășurării alegerilor*** sunt prezentate și descrise esența și conținutul fiecărui principiu din categoria menționată (obligativitatea desfășurării alegerilor, autenticitatea lor, periodicitatea, oportunitatea, libertatea alegerilor, alternativitatea lor, competitivitatea alegerilor, admisibilitatea diferitor sisteme de alegeri, independența organelor electorale, distribuirea competențelor între subiecții procesului electoral, problema interdicției desfășurării concomitente a alegerilor și referendumului) cât și realizarea practică a acestor principii (Ion Guceac, Teodor Cârnaț, ș.a.). La sfârșitul capitolului sunt formulate concluziile corespunzătoare.

Cap. 3 *Principiile participării cetățenilor la vot* conține, în corespundere cu actele normative internaționale și locale, cu opiniile cercetătorilor în domeniul dreptului constituțional și electoral din țară și din străinătate (Ion Guceac, Teodor Cârnaț, Victor Popa, Gheorghe Costachi, Alexandru Arseni, Vitalie Gamurari, Serghei Țurcan, Veaceslav Zaporozjan, Ioan Muraru, E.S. Tănăsescu, Gh. Iancu, I. Gîrleanu, E.M. Nica, И. В. Чернышев, А.Х. Руппель, А. А. Яшин, С. Д. Князев, Д. Б. Катков, Е. В. Корчиго, С. В. Юсов, Б. А. Страшун, В. И. Фадеев, M. Duverger ș.a.), descrierea și explicarea principiilor fundamentale ale participării cetățenilor la vot cât și înfăptuirea lor practică (a principiilor universalității, egalității, votului direct, secret și liber exprimat). A fost efectuată și este descrisă cercetarea teoretică privind problema censului de vot de la vârsta de 16 ani și a posibilității/imposibilității soluționării ei în Republica Moldova (D. Jelescu). Sunt expuse concluziile de bază la acest capitol.

Cap. 4 *Principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor* reflectă un grup nou, original de principii ale dreptului electoral, pe care autorul tezei le-a elaborat, fundamentat, intitulat și descris și care redau continuitatea logică a grupurilor de principii precedente (D. Jelescu). Acest grup nou de principii se constituie din „principiul integrității procedurii de numărare a voturilor, principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor, principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor, principiul numărării paralele a voturilor, principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic, principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor, principiul verificării rezultatelor alegerilor, principiul confirmării rezultatelor alegerilor”. În finalul capitolului sunt formulate concluziile corespunzătoare.

Concluziile generale conțin un rezumat al rezultatelor obținute în ceea ce privește geneza, dezvoltarea și reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova de la

origini până la etapa actuală inclusiv, în care sunt menționate modalitățile de realizare a obiectivelor formulate în introducere cu privire la principiile dreptului electoral și în care sunt reflectate opiniile și contribuția personală în studierea și elucidarea problemei abordate. Tot aici sunt propuse *recomandările* teoretice și practice privind direcțiile viitoare de cercetare ce țin de tema principiilor dreptului electoral în Republica Moldova, cât și propuneri de utilizare a rezultatelor obținute pentru domeniile dreptului electoral.

Limitele cercetării efectuate. Deși de către autorul prezentei teze a fost elaborat, fundamentat, intitulat și descris un bloc nou, original și foarte actual de principii cu privire la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor, el încă, total sau parțial, nu este implementat și respectat în teoria și practica dreptului electoral din Republica Moldova.

1. GENEZA ȘI DEZVOLTAREA PRINCIPILOR DREPTULUI ELECTORAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Procedând la realizarea obiectivelor actualului studiu, am formulat *ipoteza* precum că în Republica Moldova legislația cu privire la principiile dreptului electoral are, în primul rând, o anumită evoluție.

Pentru a urmări geneza principiilor dreptului electoral în Republica Moldova, vom cerceta fiecare etapă istorică în parte a devenirii statului nostru și, în același timp, vom face acest lucru în consecutivitatea derulării acestor etape de-a lungul anilor până în prezent: în perioada antică a statului geto-dac, în Dacia romană, în evul mediu, în perioada de până la instaurarea dominației otomane, în perioada dominației otomane, în timpul regimului fanariot, în timpul tranziției de la evul mediu la epoca modernă, apoi la etapa contemporană. Vom face acest studiu concomitent în contextul istoric al perioadelor respective și, în același timp, din perspectiva principiilor actuale ale dreptului electoral, unanim recunoscute de savanții și organizațiile internaționale²¹. În acest fel, sperăm să constatăm particularitățile apariției și evoluției principiilor dreptului electoral în RM cât și dezvoltarea lor în continuare la etapa actuală²².

1.1. Principiile dreptului electoral în perioada antică a statului geto-dac

În perioada antică, pe timpul geto-dacilor (sec. VI-II î.e.n), când persistau anumite uniuni de triburi („regate”) conduse de „rege” (conducător militar), când exista și adunarea poporului (bărbații aflați sub arme), unica formă de guvernământ (formă politică de organizare) era

²¹ A se vedea: Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți. Ediție jubiliară, 1948-2008. *Organizația Națiunilor Unite*. Chișinău: S. m., 2008; Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, în vigoare din 3 septembrie 1953, *Ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24 iulie 1997*, în vigoare pentru Republica Moldova din 12 septembrie 1997; Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005; Cârnaț Teodor. *Drept Constituțional*. Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010.; Iancu Gherghie. *Drept electoral*. Curs universitar. București: Ed. C.h. Beck, 2012.

²² JELESCU, Dumitru. Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: Studii Juridice Universitare. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf.

JELESCU, Dumitru. Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citată 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/15906-2/>; <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>.

democrația militară – „regele” trebuia să convingă adunarea poporului de justetea propunerilor sale²³.

Astfel, adunarea poporului (a ostașilor) era un organ superior care lua hotărâri importante cu privire la soluționarea problemelor militare. Acesta era, pare-se, un organ colectiv, care ținea sfat privind rezolvarea unor astfel de probleme. El ar putea fi numit Sfatul Uniunilor de Triburi (SUT), care poate fi considerat prototipul Sfatului Țării sau Parlamentului de azi.

Nu se cunoaște, însă, cum era ales la timpul respectiv conducătorul acestui Sfat („regele”), conform căror principii electorale. Dat fiind faptul că adunarea poporului (bărbații aflați sub arme) era un organ colectiv, putem presupune că el era ales în baza principiilor democrației militare dar nu și civile, adică a tuturor cetățenilor apti pentru așa ceva.

Treptat, pe parcursul istoriei, autoritatea regală a început să crească, încât „regele” putea să umilească poporul aflat sub arme²⁴. Existența contradicțiilor sociale a dus la dispariția vechii organizări politice tribale și apariția formațiunilor statale incipiente. Nobilimea (tarabostes, pileati) a pus capăt democrației militare. Adunarea poporului a continuat să existe formal (cu rol consultativ), apoi a fost desființată²⁵. Astfel, uniunile de triburi și obiceiurile ce dominau în acele timpuri (cutuma) au stat (între anii 70-44 î.e.n) la baza formării statului dac independent și centralizat condus de Burebista – „cel dintâi și mai mare rege din Tracia”²⁶. Nobilii (tarabostes, pileati) și oameni de rând (comati) formau clasele sociale din Dacia²⁷. Din rândul celor mai aleși geți (tarabostes) erau aleși regii și preoții²⁸, organizați ierarhic în frunte cu un pontifex maximus²⁹. Sfatul bătrânilor - organ aristocratic, deținea puterea, el alegând regele [ibidem].

Așadar, în perioada formării statului dac independent și centralizat au început să fie practicate pentru prima dată *alegerile*, și anume „alegerile regilor și preoților. Aceștia erau aleși dintre „cei mai aleși” geți, numiți tarabostes”³⁰. „Regii și preoții erau aleși, totuși, în baza anumitor criterii, deși necunoscute, nescrise. Putem admite că acestea erau criteriile de vârstă (întrucât un

²³ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p.3-4.

²⁴ Ibidem, p.4.

²⁵ FORMAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT SI INDEPENDENT. [citată 19 iulie 2017]. Disponibil: <http://www.scribube.com/istorie/FORMAREA-PRIMULUI-STAT-DAC-CEN53167.php>

²⁶ Istoria dreptului românesc. Coord. Ioan Ceterchi., Vol I. București, 1980, p. 71.

²⁷ FORMAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT SI INDEPENDENT. [citată 19 iulie 2017]. Disponibil: <http://www.scribube.com/istorie/FORMAREA-PRIMULUI-STAT-DAC-CEN53167.php>

²⁸ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 5.

²⁹ FORMAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT SI INDEPENDENT. [citată 19 iulie 2017]. Disponibil: <http://www.scribube.com/istorie/FORMAREA-PRIMULUI-STAT-DAC-CEN53167.php>

³⁰ Ibidem.

copil, un adolescent, de exemplu, nu putea fi ales rege sau preot), de gen (deoarece erau aleși doar bărbații), de credință (pentru că trebuiau să aibă o anumită credință)”³¹ etc.

După moartea lui Burebista statul geto-dac s-a fărâmițat. Decebal a fost cel care între anii 87-106 a reușit să refacă unitatea politică a dacilor cu centrul la Sarmizegetusa³². Puterea în stat s-a consolidat sub influența directă a religiei. Justiția era practică de preoți, considerați și judecători. Astfel, putem deduce că puterea nu aparținea întregului popor, ci doar unor reprezentanți ai lui și că această putere nu era instituită prin alegeri democratice în baza unor principii democratice.

Statul dac a fost prima organizare politică superioară care a apărut pe teritoriul viitoarelor state Moldova, Valahia și Transilvania și una dintre cele mai puternice formațiuni politice și militare din Europa antică³³. Dacia a fost o monarhie cu un pronunțat caracter militar³⁴. În urma unor conflicte armate, însă, din anii 101-102 și 105-106, împăratul roman Traian cucerește statul dac și îl transformă în provincie romană, fărâmițându-l până în anul 169 în trei Dacii³⁵. În acest fel, a fost instalat un regim totalitar imperial, care se conducea de un singur principiu antidemocratic: *divide et impera* (rus. *разделяй и властвуй*; rom. *divide și cucerește/dezbină și stăpânește/dezbină și impune-ți voința/dezbină și domină*³⁶) și de care (după 1844 de ani!) se mai conduc și astăzi unele state în raport cu Republica Moldova, stat suveran, independent, neutru și integru.

1.2. Principiile dreptului electoral în Dacia romană

În perioada ocupației romane guvernatorul celor trei Dacii era numit de împăratul roman și se considera următorul dregător după acesta, numit pretor³⁷. Guvernatorul sau pretorul se îngrijea de administrație și reprimarea tulburărilor. El avea dreptul de a elabora edicte provinciale și de a face amendamente la ele. Astfel, putem conchide că guvernatorul provinciei (pretorul)

³¹ JELESCU, Dumitru. Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: Studii Juridice Universitare. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf.

³² Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 6.

³³ Ibidem.

³⁴ FORMAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT SI INDEPENDENT. [citată 19 iulie 2017]. Disponibil: <http://www.scribube.com/istorie/FORMAREA-PRIMULUI-STAT-DAC-CEN53167.php>.

³⁵ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 10.

³⁶ Divide et impera. [citată 19 iulie 2017]. Disponibil: http://ro.wikipedia.org/wiki/Divide_et_impera.

³⁷ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 11.

Dacia nu era ales în urma organizării, desfășurării și participării locuitorilor ei la alegeri, ci era numit direct de împăratul roman.

În provincie, alături de pretor, activa și adunarea provincială (consiliul celor trei Dacii), formată din delegați ai orașelor și prezidată de pretorul provinciei. Adunarea provinciei avea atribuții modeste, îngrijindu-se de cultul împăratului roman. Putem presupune, deci, că delegații orașelor din provincie pentru consiliul celor trei Dacii, de asemenea, nu erau aleși de popor, ci erau numiți ierarhic de sus în jos – de la împărat la pretor și de la el la membrii consiliului provinciei.

În Dacia romană au existat două categorii de așezări: urbane și rurale. Orașele aveau o conducere proprie, executată numai de cetățeni (foști ostași romani) și care se numeau magistrați. Aceștia erau ajutați de edili (care îndeplineau funcții polițienești) și cvestori (care supravegheau încasarea impozitelor și taxelor). Forul suprem de conducere în oraș era consiliul orășenesc, care emitea hotărâri obligatorii³⁸. Satele erau administrate și ele de un consiliu și doi magistrați.

Analizând felul de a fi pe post de magistrați, edili, cvestori, consilieri cât și membri ai consiliului orășenesc, putem trage concluzia că ei nu erau înaintați de popor în baza unor alegeri democratice, ci erau numiți de instanțele împărătești romane, ierarhic superioare. Spre deosebire de latini și peregrini (locuitorii liberi ai Daciei – autohtonii și străinii care nu erau latini sau cetățeni), doar cetățenii (ostașii romani) aveau drepturi depline politice și civile.

Putem constata, de asemenea, chiar în însăși dreptul roman (preclasic, clasic și postclasic – sec.VI î.e.n. – sec. VI e.n.) exista și funcționa doar dreptul civil, dreptul penal, judecata și procesul, dreptul internațional, iar dreptul de a alege (dreptul electoral) lipsea, mai precis, era interzis.

1.3. Principiile dreptului electoral în evul mediu

În perioada evului mediu (sec. III-XIII), după plecarea din Dacia a autorităților și legiunilor romane și până la instaurarea dominației otomane, a avut loc formarea țărilor românești și a legii țării³⁹. După cum scrie E. Aramă, pentru Imperiul Roman populația daco-romană prezenta o „romanie”, ce se deosebea de cei veniți prin nivelul mai avansat de cultură materială și spirituală, prin prestigiul Romei, deci era considerată continuatoare a tradițiilor romane. Populația daco-romană, după cum consideră savanții, a rezistat și și-a păstrat identitatea etnică în această perioadă îndelungată datorită religiei creștine și existenței obștii teritoriale cu sistemul său de norme sociale,

³⁸ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p.12.

³⁹ *Ibidem*, p. 17-27.

de conduită, juridice⁴⁰. Împreună cu limba latină, religia creștină a devenit „o caracteristică distinctă a populației daco-romane față de barbarii păgâni”. Obștea, la rândul ei, se administra „pe baze *elective*, se autoadministra și își *alegea* organele de conducere” (subl. ne aparține). Organele obștii erau:

1. adunarea megieșilor, a tuturor șefilor de gospodărie;
2. oamenii buni și bătrâni, aleși dintre șefii de gospodărie și de familie, care aveau atribuții judecătorești;
3. juzii-șefi militari, aleși de adunarea megieșilor și judecători.

„Așadar, putem admite faptul că în perioada evului mediu exista și funcționa un anumit fel de alegeri – obștea se administra pe baze electivă și își alegea organele de conducere. Putem presupune că la acea vreme în Dacia existau și se respectau în mod practic anumite principii nescrise ale dreptului electoral, cum ar fi: obligativitatea alegerilor, oportunitatea fixării alegerilor, caracterul teritorial al alegerilor. Totodată, oamenii buni și bătrâni erau aleși după principiul universalității, și anume a capacităților intelectuale, morale și de vârstă.”⁴¹.

În perioada sec. IV-VIII are loc procesul de formare a țărilor românești, constituite din mai multe uniuni sau confederații de obști⁴². Organizarea politică de tipul țărilor s-a produs în mod firesc, natural. Ea nu a fost impusă⁴³. În fruntea aparatului țărilor se aflau voievozii (conducători militari), care aveau și atribuții juridice. Sfatul cel mare (adunarea țării) era format din reprezentanți ai obștilor. El alegea voievodul, rezolva probleme patrimoniale, litigiile între obști.

Din cele relatate desprindem faptul că țărilor aveau un aparat de conducere în frunte cu un voievod, despre care se spune că era ales de Sfatul cel mare (sau Adunarea țării), constituit din reprezentanți ai obștilor. Putem admite, de asemenea, că se respecta obligativitatea, oportunitatea și caracterul teritorial al alegerilor, acestea având caracter cutumiar, dar nu de principii scrise.

Vom constata că exista și funcționa adunarea juzilor ca șefi ai obștilor, care „începe a uzurpa treptat dreptul Sfatului cel mare de a alege un voievod”⁴⁴.

Cele afirmate de noi, precum ca în perioada sec. IV-VIII în țărilor românești se organizau alegeri în anumite organe de conducere ale țării în baza unor principii electorale nescrise, se adevărește și prin faptul că „odată cu formarea țărilor au fost preluate și normele după care se conduceau obștile, fiind întărite prin autoritatea aparatului politic al țărilor... și totalitatea acestor

⁴⁰ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p.18.

⁴¹ JELESCU, Dumitru. Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: Studii Juridice Universitare. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf.

⁴² Maria Dvoracek. *Istoria dreptului românesc*. Iași: Editura fundației „Chemarea”, 1992, p.102-104.

⁴³ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 20.

⁴⁴ Ibidem.

norme forma legea țării”, care „avea sensul de ansamblu de norme nescrise, legate prin convingere, credință și conștiință, o legătură internă, ceea ce la romani era „mos” – obicei”⁴⁵ sau Obiceiul Pământului⁴⁶. După cum se menționează în *Istoria dreptului românesc* (vol.I, coord. I.Ceterchi, Buc. 1980, p. 138-146), „legea țării la români era un sistem normativ elementar, care reglementa relațiile dintre membrii obștii și dintre obști referitor la conducere, apărare, muncă, proprietate, familie, asigurarea liniștii publice prin apărarea vieții, credinței și demnității membrilor obștii”⁴⁷, nu însă și referitor la alegeri în diferite organe de conducere a țării, în particular, la principiile alegerilor în aceste organe.

1.4. Principiile dreptului electoral până la instaurarea dominației otomane (sec. al XIV-lea – sec. al XVI-lea)

În sec. al XIII-lea se făcea tot mai simțită necesitatea de organizare statală a țărilor din spațiul carpato-danubiano-pontic⁴⁸. La 1387 întreg teritoriul de la Carpați până la Nistru și Marea Neagră (inclusiv Cetatea Albă) făcea parte din teritoriul Țării Moldovei⁴⁹. În anii 80-90 ai sec. al XIV-lea Țara Moldovei își extinde influența și la sud-est de Carpați, hotarul ajungând până la râul Milcov. Statul feudal moldovenesc s-a întărit și și-a desăvârșit organizarea în a doua jumătate a sec. al XIV-lea⁵⁰.

Pe la mijlocul sec.al XV-lea, pe baza vechii nobilimi, a cnejilor, juzilor, slugilor domnești, s-a format o clasă socială nouă – boierimea, iar toți ceilalți s-au contopit în a doua clasă socială mare – țărănimea⁵¹. Forma de guvernământ în Țara Moldovei era monarhia⁵². Monarhul (domnitorul) ocupa tronul în conformitate cu principiul „electiv-ereditar” și alegerea se făcea pe viață. Candidatul la tron trebuia să fie din dinastie domnească, să nu aibă mutilări în urma încercării de a uzurpa tronul. El era ales de boieri, duhovnicime, iar câteodată – de o adunare și mai largă.

Așadar, dacă e să ne referim la principiile după care candidatul ocupa tronul țării, vom observa că, pe de o parte, el moștenea tronul, iar pe de alta, el era ales. Pe de o parte, după cum este arătat, el „trebuia să fie din dinastie domnească („os de domnu”), iar pe de alta, „să nu aibă

⁴⁵ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 20.

⁴⁶ Formarea dreptului feudal nescris. Legea Țării. [citat 21 iulie 2019]. Disponibil: <http://biblioteca.regielive.ro/referate/drept/legea-tarii-61371.html>

⁴⁷ Apud Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 20.

⁴⁸ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 27.

⁴⁹ Ibidem, p. 29.

⁵⁰ Ibidem, p. 30.

⁵¹ Ibidem, p. 31.

⁵² Ibidem, p. 33.

„însemnări” – mutilări”. Pe de o parte, candidatul „ocupă” tronul, fiind „confirmat”, iar pe de alta, „urma să fie ales de boieri, duhovnicime...”. Astfel, ar părea că între aceste teze există o contradicție și că ele se exclud reciproc, că ar trebui să fie ori una, ori alta, dar nicidecum ambele concomitent.

Totuși, după cum ni se pare, autorii au dreptate când scriu că „Monarhul – domnitorul – ocupa tronul în conformitate cu principiul electiv-ereditar”. Vom observa că principiul respectiv este formulat prin două cuvinte-noțiuni nu separat, ci unite prin cratimă. Probabil, această scriere nu este întâmplătoare⁵³. Cratima, după cum se știe, este folosită „pentru a lega două sau mai multe cuvinte care se pronunță împreună”⁵⁴. Aceste cuvinte-noțiuni împreunate, incompatibile la prima vedere, constituie în cazul dat o simbioză, astfel încât această sintagmă din una nelogică devine logică, admisibilă. Tot în acest sens trebuie înțeleasă și ideea că pretendentul „urma să fie ales (confirmat)...”⁵⁵. Ultimele două cuvinte-noțiuni „ales” și „confirmat”, de asemenea, după cum se poate de observat, deși au o încărcătură semantică diferită, redau o singură idee, cea că monarhul era concomitent și ales și confirmat, deoarece „dreptul la tronul domnesc putea aparține mai multor persoane”⁵⁶. De exemplu, pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare acesta „a insistat asupra candidaturii lui Bogdan, fiul său, pedepsind chiar pe boierii care susțineau altă candidatură – pe cea a lui Ștefăniță...”⁵⁷. Însuși Ștefan al III-lea „care va deveni cel Mare, alungând din țară pe ucigașul tatălui său, convoacă o adunare (în afară de boieri, participă reprezentanți ai mănăstirilor, ai slujitorilor și „toată țara”) și îi întreabă dacă doresc să fie el Domn”⁵⁸. După cum scrie E. Aramă, făcând trimitere la „Letopisețul Țării Moldovei” de Grigore Ureche, răspunsul a fost: „La mulți ani după Dumnezeu să domnești!”⁵⁹.

Emil Cernea și Emil Molcuț, analizând legitimitatea domniei, conchid: „Principiile care au stat la temelia domniei aveau o lungă tradiție la români. Dintre ele, două erau fundamentale: alegerea și ereditatea”⁶⁰. Pentru a deveni domn „cele două condiții – ereditatea și alegerea... s-au *îmbinat* (sublinierea ne aparține) în ceea ce a format *sistemul electiv-ereditar*”⁶¹. Acest sistem, scriu autorii, a fost considerat în Țara Românească și Moldova ca fiind „leguit”, care întrunea

⁵³ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 27.

⁵⁴ DEX.RO. [citat 22.07.2019]. Disponibil: <http://www.dex.ro/cratim%C4%83>.

⁵⁵ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 33.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, p. 34.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 65.

⁶¹ Ibidem, p. 67.

adeziunea domnilor, a boierilor și a maselor. Cei care „acaparau tronul cu încălcarea regulilor privitoare la alegere și ereditate erau considerați uzurpatori”⁶².

Putem susține, deci, că în perioada sec. XIV-XVI, până la instaurarea dominației otomane, în Țara Moldovei se aplicau, în mod empiric, anumite principii ale organizării și desfășurării alegerilor domnului, cum ar fi obligativitatea alegerii, alternativitatea, competitivitatea (rivalitatea candidaților la tron), admisibilitatea diferitor sisteme electorale (sistemul electiv-ereditar), oportunitatea fixării alegerilor, responsabilitatea pentru încălcările dreptului electoral. Aceste principii ale dreptului electoral, însă, nu erau scrise. Ele făceau parte din legile nescrise, din dreptul cutumiar, obișnuielnic, din „Obiceiul țării”⁶³.

La rândul său, domnul era consultat și asistat de boieri mari, proprietari funciari mari – în total de la 15 până la 33 membri⁶⁴. Cum erau aleși membrii sfatului domnesc, în baza căror principii nu se cunoaște. Ceea ce putem presupune e că treptat membrii sfatului domnesc erau aleși de însăși domnitorul. Cu timpul, în procesul centralizării puterii în mâinile sale începând cu prima jumătate a sec. XV încep să fie menționați și dregătorii (boieri de slujbe), subordonați nemijlocit domnului, pentru ca la sfârșitul aceluiași secol sfatul domnesc să fie format numai din dregători⁶⁵.

Un organ important al statului era adunarea stărilor sociale sau „adunarea țării”, care era convocată de sfatul domnesc pentru rezolvarea unor probleme majore: alegerea domnului, politica externă, nemulțumirea țărănimii, administrarea bisericii etc⁶⁶. Din adunarea obștească făceau parte reprezentanți ai păturilor privilegiate, fiind excluși țărani liberi și cei aserviți. Întrucât se organizau și se desfășurau asemenea adunări, considerăm că se respectau așa principii nescrise ca obligativitatea, periodicitatea, oportunitatea acestor alegeri.

Cele mai vechi subdiviziuni teritoriale în Țara Românească și în Țara Moldovei au fost, corespunzător, județele și ținuturile, avându-și originea în formațiunile anterioare formării statelor feudale – corespunzător, judele și confederațiile de obști⁶⁷. Atât județele, cât și ținuturile erau conduse de dregătorii locali, reprezentanți ai puterii centrale. Ei exercitau atribuții judecătorești, fiscale, militare și administrative, fiind ajutați de slujitori locali, vătavi, birari, globnici și de cetele

⁶² Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 68.

⁶³ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 115.

⁶⁴ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 34.

⁶⁵ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 77.

⁶⁶ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 109.

⁶⁷ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 82.

de curteni. În sec. XVI-XVII în Țara Românească existau 16 județe, iar în Moldova 24 de ținuturi⁶⁸.

Nu se știe nimic, însă, despre principiile alegerii dregătorilor locali și a membrilor aparatului condus de ei. Se cunoaște doar că „începând cu sec. XVI conducerea unităților administrative se dublează, prin suprapunerea unui aparat format din slujitori domnești” și că aceste două categorii de dregători cu timpul se vor contopi, „interesele locale fiind subordonate tot mai mult celor centrale”⁶⁹.

Orașele, după cum se știe, au apărut înaintea statului feudal. Ele aveau o organizare proprie, care le conferea o anumită autonomie. Orașele erau conduse de un sfat orășenesc compus din 12 pârgari și un dregător principal – soltuz⁷⁰. Membrii sfatului orășenesc erau aleși de către adunarea tuturor orășenilor în fiecare an⁷¹. Adunarea populară a membrilor comunității era convocată și pentru alegerea conducerii orașului sau pentru soluționarea unor probleme de importanță deosebită⁷². Modul de conducere a orașelor, drepturile și obligațiile acestora erau precizate fie de acte speciale date de domn, fie în vechile obiceiuri. Treptat, domnitorul numește în oraș pe reprezentantul său (ureadnic, sudet, vornic de târg) care începe a limita atribuțiile organului electiv al orășenilor⁷³.

Dat fiind faptul că în orașele Țării erau convocate anual adunări ale orășenilor pentru alegerea membrilor sfatului orășenesc și a dregătorului principal, putem admite că în acest caz se respectau anumite principii nescrise ale organizării și desfășurării alegerilor, ale participării cetățenilor la alegeri, cum ar fi obligativitatea, periodicitatea, oportunitatea fixării alegerilor, libertatea, caracterul universal (realizarea drepturilor electorale indiferent de genul, averea orășenilor etc.), votul direct, egal și caracterul teritorial al alegerilor.

Satele constituiau unitatea administrativ-teritorială de bază în Țara Moldovei, având cea mai veche origine⁷⁴. Ele erau administrate în baza vechilor tradiții cu juzi, vătămani, care erau aleși de săteni, și tot ei fiind reprezentanții obștii față de domnie⁷⁵.

⁶⁸ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 114.

⁶⁹ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 82.

⁷⁰ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 114.

⁷¹ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 36.

⁷² Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 83.

⁷³ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 36.

⁷⁴ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 113; Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 36.

⁷⁵ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 36.

Potrivit vechilor tradiții, obștea sătească se bucura de dreptul de autoconducere pe plan economic, politic, juridic, administrativ⁷⁶. În satele particulare proprietarii numeau un vornicel, care se îngrijea de obligațiile țăranilor față de proprietar. În perioada feudalismului dezvoltat în locul obștilor sătești apar dregătorii locali, numiți de către domnitor pentru soluționarea problemelor administrative și locale⁷⁷.

Așadar, în ceea ce privește conducătorii satelor (juzii, vătămanii), ei erau aleși conform obiceiului de către săteni și, probabil, se respectau, în mod empiric, anumite principii nescrise ale organizării și desfășurării alegerilor, ale participării sătenilor la ele: obligativitatea alegerilor, periodicitatea fixării alegerilor, caracterul teritorial al alegerilor. Despre celelalte principii ale organizării și desfășurării alegerilor, ale participării cetățenilor la alegeri e dificil de pronunțat, deoarece nu există surse scrise referitor la ele și la care ar fi făcute trimiterile corespunzătoare.

În general, e de menționat faptul că în perioada de până la instaurarea dominației otomane (sec. XIV-XVI), în Țara Moldovei existau izvoare nescrise (obiceiul juridic sau „legea țării”) și unele izvoare scrise (gramotele cancelariei domnești), care „n-au fost sistematizate, ele n-au alcătuit un cod de legi”⁷⁸. În această perioadă în Țara Moldovei dreptul civil, dreptul penal, dreptul internațional, organizarea judiciară și procesul judiciar poate fi atestat preponderent sau aproape exclusiv ca drept cutumiar sau drept obișnuielnic (obiceiul țării sau legea țării)⁷⁹. Despre dreptul electoral, despre principiile lui încă nu se scria nicăieri.

1.5. Principiile dreptului electoral în timpul dominației otomane (mij. sec. XVI – sec. XVII)

În timpul dominației otomane forma de guvernământ a rămas monarhia, iar sistemul electiv-ereditar a fost deteriorat⁸⁰. Principalul factor de desemnare a domnitorului devine Imperiul Otoman. Domnia viageră (de care se bucură cineva toată viața, dar care nu este transmisibilă urmașilor) a fost suprimată de sultan, care schimba foarte des domnitorii. Domniile erau foarte scurte, deoarece numirea se făcea în schimbul unor foarte mari sume de bani⁸¹. Drepturile externe ale domnitorilor au fost limitate mult, iar cele interne s-au păstrat.

⁷⁶ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 83.

⁷⁷ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 113.

⁷⁸ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 37.

⁷⁹ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 115; Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 36-42.

⁸⁰ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 51.

⁸¹ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 141.

Astfel, având în vedere că nu mai existau nici un fel de alegeri a domnitorilor în cadrul Țării, că aceștia erau numiți dinafara ei de către sultan, putem afirma că în perioada dominației otomane nu mai putea fi vorba de nici un fel de respectare a unor principii electiv. Atât alegerea domnilor, cât principiile respective erau dictate din exterior de Poarta Otomană.

Sfatul domnesc în perioada corespunzătoare începe a fi numit cu termenul turc „divan”, fiind micșorat până la 12 membri – 8 dregători și 4 slujitori ai bisericii (mitropolitul și 3 episcopi)⁸². Rolul acestui organ a crescut considerabil, în special în ceea ce privește achitarea datoriilor domnești față de Poartă.

Întrucât „divanul a luat locul vechiului sfat domnesc”⁸³, alegerea membrilor lui era în dependență mare de dictatura otomană, de voința sultanului. În special domnii fanarioți bogați, numiți de sultan „au promovat în divan o serie de dregători greci care făceau parte din clientela lor politică”⁸⁴.

Mai mult ca atât, boierii din sfatul domnesc au obținut dreptul de a înainta plângeri sultanului asupra activității domnitorului⁸⁵. Astfel, relațiile dintre boieri și domnitor erau influențate de sultan, care, în fond, se conducea, după cum rezultă, de principiul Divide et impera. Sultanul avea dreptul să numească sau să destituie domnitorul.

Marele adunări ale Țării au existat și după instaurarea dominației otomane, fiind convocate, ca și mai înainte, nesistematic, pe măsura necesităților. Componenta stărilor la aceste adunări era reprezentată mai echilibrat (boieri, curteni, slujitori ai bisericii, orășeni, țărani – cei care plăteau dări și prestații), în funcție de chestiunile ce urmau a fi rezolvate. Dar, adunările pe stări și-au schimbat competența. Hotărârile lor în privința alegerii domnitorului nu mai aveau valoare fără consimțământul sultanului⁸⁶. Adunările de stări și-au reorientat tematica mai mult spre rezolvarea problemelor fiscale și sociale – introducerea unor dări noi, impunerea unor categorii anterior neimpozabile etc., în organizarea și desfășurarea acestor adunări, probabil, respectându-se principiile obligativității acestor alegeri, periodicității desfășurării lor, oportunității fixării lor. În ceea ce privește participarea cetățenilor la alegeri, după cum reiese din cele descrise, se făcea prin reprezentanții stărilor conform principiului universalității dreptului de a alege.

Organele centrale de conducere erau reprezentate, ca și mai înainte, de mari dregători, marele logofăt, vornici, postelnic, visternic, paharnic, stolnic, comis ș.a. – fiecare cu atribuțiile sale, care cu timpul s-au specializat și separat.

⁸² Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 52.

⁸³ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 141.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 52.

⁸⁶ Ibidem, p. 53.

Conducerea ținutului (județului) era în mâinile pârcălabului (banului) sau starostelui, care avea atribuții fiscale, administrative și juridice, dar nu și militare, ca mai înainte, deoarece cetățile fuseseră distruse, iar oastea cea mare nu mai era convocată⁸⁷.

Consiliul orășenesc își păstrează funcțiile, fiind ales de orășeni în fiecare an. Cu timpul, însă, atribuțiile lui au fost limitate de vornicul de târg, reprezentantul domnitorului în oraș, care avea în special atribuții judiciare și polițienești și care supraveghea încasarea deplină a dărilor și a taxelor de la orășeni.

Satele alcătuiau așa-numitele ocoale, lăsate pe seama administrației orășenești, în special a vornicului de târg. În sate funcțiile administrative și judiciare erau exercitate de vătămă și de vornicel, care mai exercitau și funcții foarte importante de repartizare a dărilor între săteni și supravegherea perceperii lor⁸⁸.

Astfel, după cum menționează E. Aramă, „ca formă de guvernământ a rămas monarhia, dar aparatul de conducere (atât cel central, cât și local) a fost modificat sub influența diferitor factori, inclusiv cei legați de dominația turcă, impuși de necesitățile interne de perfecționare”⁸⁹.

Cât privește izvoarele dreptului și evoluția principalelor ramuri ale dreptului, putem constata că cel mai vechi izvor al dreptului, a fost legea țării (dreptul cutumiar), iar de rând cu acesta au apărut două izvoare scrise: „Cartea românească de învățătură” (1646)⁹⁰ și „Îndreptarea legii” (1652) de Călugărul Daniil Panoneanul, ajuns mai târziu mitropolit al Ardealului⁹¹. Principalele ramuri ale dreptului în perioada dominației otomane au fost dreptul civil, penal și de procedură. Dreptul electoral lipsea cu desăvârșire.

1.6. Principiile dreptului electoral în timpul regimului fanariot (sec. XVIII – înc. sec. XIX)

„În timpul regimului fanariot domnitorii erau numiți de Poarta otomană. De regulă, la tronul Țării erau numiți domnitori dintre greci. Ei erau numiți pe un termen scurt în schimbul unor sume mari de bani⁹².

„Sfatul domnesc (divanul) era compus exclusiv din dregători, boieri de clasa I – „divaniți”. Divanul lua parte la crearea normelor de drept prin alcătuirea și prezentarea anaforalelor spre

⁸⁷ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 54.

⁸⁸ Ibidem, p. 54, 55.

⁸⁹ Ibidem, p. 55.

⁹⁰ Carte românească de învățătură. București, 1961, p. 16-17.

⁹¹ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 57.

⁹² Ibidem, p. 69.

confirmare domnitorului”⁹³. Activitatea domnului era supravegheată de un reprezentant al Porții (divan – efendi), care asista la ședințele divanului, da citire firmanelor sultanului, înfăptuia justiția când una din părți era musulman.

Marea adunare a Țării a fost înlocuită cu un sfat de obște – o adunare restrânsă din boieri și înaltul cler, fără nici o alegere și o reală reprezentativitate.

În cadrul dregătoriilor centrale s-au făcut unele schimbări. „În fiecare an domnul numea dregătorii dintre boieri. Prin reforma lui Constantin Mavrocordat în ținut la 1741 a fost introdus, alături de pârcălab, un ispravnic. Astfel, reforma administrativă a lui C. Mavrocordat era îndreptată spre lichidarea abuzurilor de putere din partea reprezentanților administrației”⁹⁴. Ispravnicii erau numiți – nu aleși – la înscăunarea domnului din foștii mari dregători odată cu numirea marilor dregători. Ispravnicii aveau câte o unitate militară de călărași pentru constrângerea oamenilor.

În sec. al XVIII-lea multe orașe au trecut în proprietate privată a boierilor sau mănăstirilor. În felul acesta, „se limita și mai mult autoadministrarea orașenească de către ispravnici și de reprezentantul proprietarului de oraș”⁹⁵. În orașele particulare proprietarii numeau un capitan, marginalizând astfel atribuțiile șoltuzului și pârgarilor.

Obștea sătească se menținea în frunte cu vornicelul ca reprezentant al proprietarului satului. Vornicelul ajuta autorităților ținutale și proprietarului în exercitarea funcțiilor administrative și fiscale în sat.

Generalizând particularitățile alegerilor în organele centrale și locale ale statului în timpul regimului fanariot, putem conchide că, de facto, nu putem vorbi de alegeri propriu-zise, ci de numiri în acele sau alte posturi sau de calitate de membru al acelu sau altui organ de conducere. Toate aceste numiri porneau de la Poarta otomană, de la sultan, având drept scop final stoarcerea bogățiilor din Țara Moldovei prin exploatarea și subjugarea poporului ei.

Cât privește evoluția dreptului, e de menționat faptul că „în prima fază a regimului turco-fanariot, ca urmare a îngădirii autonomiei țărilor românești, nu s-au mai elaborat codificări cu caracter oficial”⁹⁶. „Normele juridice adoptate în această perioadă au îmbrăcat forma hrisoavelor domnești și a anaforalilor adoptate de către divanul domnesc. În cea de-a doua fază a regimului

⁹³ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 70.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 71.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 72.

⁹⁶ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 142.

turco-fanariot au fost realizate unele coduri care privesc în mod special organizarea instanțelor, procedura de judecată și dreptul civil”⁹⁷. „Despre dreptul electoral – nici pomină.”⁹⁸.

1.7. Principiile dreptului electoral în timpul tranziției de la evul mediu la perioada modernă

În anul 1815 la Viena „suveranii învingători ai Franței (Austria, Prusia și Rusia) se pun de acord asupra reinstaurării ordinii europene, întemeiată pe legitimitate, echilibrul puterilor și autoritatea monarhiilor conservatoare”⁹⁹. Imperiul Austriac și Rusia garantează îndeplinirea acestor obiective, atenția lor fiind îndreptată spre cele două state românești – Moldova și Țara Românească. Potrivit Tratatului de la Adrianopol (1829), Moldova și Țara Românească urmau să adopte Regulamente Organice, pe baza cărora să fie modernizate instituțiile politice¹⁰⁰. Regulamentele Organice au fost elaborate în timpul și din inițiativa administrației ruse, confirmate ulterior (în 1834) de Poarta Otomană¹⁰¹.

„Regulamentul Organic al Moldovei consacra domnia electivă și viageră¹⁰². Domnii trebuiau aleși dintre marii boieri de către Adunarea Obștească Extraordinară, confirmați de către Poartă și comunicați Rusiei.”¹⁰³. „Domnitorul trebuia să exercite conducerea statului în conformitate cu legile, având atribuții legislative, executive și judecătorești.”¹⁰⁴.

„Adunarea Obștească Extraordinară din Moldova era compusă din 132 membri, toți boieri, afară de 21 reprezentanți ai breslelor de negustori și meseriași. Țăranii nu aveau nici un reprezentant în aceste adunări”¹⁰⁵.

⁹⁷ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 152.

⁹⁸ JELESCU, Dumitru. Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *Studii Juridice Universitare*. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf.

⁹⁹ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 249.

¹⁰⁰ Ibidem p. 253.

¹⁰¹ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 166.

¹⁰² Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 80.

¹⁰³ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 254.

¹⁰⁴ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 166.

¹⁰⁵ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 255.

„Adunarea Obștească Ordinară în Moldova era formată din 35 de membri, aleși pe 5 ani și cuprindea numai reprezentanți ai boierilor și clerului.”¹⁰⁶. Rolul ei era asemănător întru totul celui al Parlamentului.

„Sistemul de dregători se păstrează, aceștia fiind numiți și revocați de către domn. Regulamentele Organice au înființat ministerele – justiției, finanțelor, vorniciei ș.a.,”¹⁰⁷.

„Orașele libere erau administrate de un sfat orășenesc, ales de locuitorii orașului.”¹⁰⁸. Alegerea urma să fie întărită de domn, care numea dintre cei aleși un primar.

Satele și-au păstrat, în linii mari, străvechea organizare, aflându-se în Moldova sub conducerea vornicilor¹⁰⁹. Aceștia erau aleși pe un termen de un an sau numiți de proprietari, dar trebuiau să țină seama de dorințele sătenilor¹¹⁰.

Regulamentele organice, deși „au valoare de lege fundamentală, nu pot fi socotite totuși o constituție întrucât au fost adoptate cu încuviințarea unor puteri străine (Rusia și Turcia), fără consultarea și acordul poporului și nu conțin dispoziții privitoare la drepturi și libertăți”¹¹¹. Cu toate acestea, Regulamentele organice conțin dispoziții prin care au fost introduse „primele principii de drept constituțional în istoria legislației noastre, cum ar fi „principiul separației puterilor în stat”¹¹². Astfel, Regulamentele organice „au pus bazele instituțiilor moderne în cele două țări (Moldova și Țara Românească – n. n.)”¹¹³.

În Regulamentele organice sunt dispoziții cu privire la dreptul civil, dreptul comercial, dreptul penal, dreptul procesual ș.a. În ele, însă, lipsesc dispozițiile referitoare la principiile dreptului electoral, deși sunt unele dispoziții cu privire la alegeri, ca de exemplu, alegerea domnului. Nu sunt indicate nici principiile, conform cărora erau organizate și desfășurate alegerile membrilor Adunării obștești extraordinare, a Adunării obștești ordinare, a membrilor sfatului orășenesc etc., cu toate că ele pot fi intuite de către noi ca fiind obligatorii, periodice, oportune.

Așadar, analizând organizarea socială și cea statală în perioada tranziției de la evul mediu la epoca modernă cât și evoluția dreptului în Moldova și Țara Românească, putem trage *concluzia* că realizările obținute au servit drept bază pentru reformele ulterioare. În acest sens au fost mai multe reușite. „În primul rând, s-a procedat la adoptarea unor coduri noi, ceea ce a dus la

¹⁰⁶ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 168.

¹⁰⁷ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 81.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 82.

¹⁰⁹ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 171.

¹¹⁰ Aramă Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p. 82.

¹¹¹ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 172.

¹¹² Art. 1279 din Regulamentul organic al Moldovei. Academia Română - Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”. Ed. Junimea. ISBN 978-973-37-2560-2. și Regulamentul organic al Țării Românești, art. 212.

¹¹³ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 254.

accentuarea rolului legii scrise, în raport cu obiceiul tradițional. În al doilea rând, a început consacrarea principiului legalității, prin impunerea obligației de a respecta normele de drept pentru toate persoanele, indiferent de poziția lor socială sau politică.. În al treilea rând, în scopul reglementării noilor relații s-a folosit experiența legislativă a altor state. În al patrulea rând, pentru formarea cadrelor necesare aplicării dreptului, s-a organizat la un nivel superior pregătirea juridică prin studierea cursurilor de drept, trimiterea la studii juridice în străinătate. În al cincilea rând, a început modernizarea formei de drept prin elaborarea de noi coduri, care să vină în completarea celor anterioare și să contureze începuturile unui sistem de drept. În al șaselea rând, din punct de vedere al conținutului, dreptul acestei perioade se caracterizează prin identitatea sa în ambele țări române (Moldova și Țara Românească).”¹¹⁴.

Astfel, „normele juridice, instituțiile juridice adoptate și reglementate au dat contur și configurație ramurilor dreptului modern – dreptului constituțional, dreptului civil, dreptului penal, dreptului comercial.”¹¹⁵.

Cele menționate au permis ca deja în a doua jumătate a sec. al XIX-lea să fie adoptată „Legea electorală” (1864) [„Monitorulu-Jurnalul Oficialu alu Principatelor-Unite-Române” nr. 146 din 3/15 iulie 1864] și „Constituția României” (la 1 iunie 1866 votată de Parlament, iar la 1 iulie 1866 sancționată de domnitor) [„Monitorul, jurnal oficial al României”, 142/1 iunie 1866], în care, de rând cu alte norme, era stipulat și sistemul electoral.

„*Legea electorală din 1864 scădea censul și asigura o mai largă participare și reprezentare la vot din rândul burgheziei și țărănimii. Este important de menționat că cetățenii cu drept de vot puteau alege numai membrii Adunării Elective, căci din Corpul ponderator făceau parte membri ai clerului, armatei, președintele Curții de Casație, iar 64 de membri erau numiți de domnitor.*”¹¹⁶.

Potrivit actului legislativ, corpul electoral era alcătuit din alegători primari care *votau indirect și alegători direcți* (Art.I din Lege). Cincizeci de alegători primari trebuiau să desemneze un alegător direct care să dispună de un venit de cel puțin 100 de galbeni (Art.IX). Din această categorie făceau parte cetățenii în vârstă de cel puțin 25 de ani care plăteau un impozit de de 48 de lei la sate și 180 de lei în orașele, iar în restul orașelor cetățenii care plăteau un impozit de minimum 110 lei (Art.II).

¹¹⁴ Cernea Emil, Molcuț Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Press Mihaela S.R.L., 1999, p. 172.

¹¹⁵ Voicu Costică, Amuza Ioan T., Stanciu Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001, p. 259.

¹¹⁶ JELESCU, Dumitru. Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: Studii Juridice Universitare. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf; Legea electorală din 1864. „*Monitorulu-Jurnalul Oficialu alu Principatelor-Unite-Române*” nr. 146 din 3/15 iulie 1864.

Alegătorii care doreau să participe la vot erau obligați să plătească o taxă minimă de 4 galbeni pentru fiecare 100 de galbeni câștigați, să aibă cel puțin 25 de ani și să fie alfabetizați. În plus, erau acceptați fără a fi nevoie să justifice venitul: preoții, profesorii, doctorii, avocații, inginerii, arhitecții, institutorii, pensionarii care primeau o pensie anuală minimă de 3.000 de lei și absolvenții altor facultăți. Nu aveau dreptul de vot persoanele sub ocrotire străină sau servitorii.

În plus, pentru a fi considerat eligibil, cetățeanul trebuia să îndeplinească mai multe criterii: să fi obținut cetățenia română prin naștere sau naturalizare, să fie în vârstă de cel puțin 30 de ani și să aibă un venit anual de cel puțin 200 de galbeni. De asemenea, persoanele care nu plăteau impozitul de cens erau eligibile pentru a fi aleși ca membri ai Adunării Elective, inclusiv românii care au ocupat poziții importante în administrația publică, precum și ofițerii superiori în rezervă ai armatei.

Votul era confidențial, iar pentru a obține un mandat, era necesară o majoritate absolută, adică 50% plus 1 din totalul voturilor valide exprimate. (Art. XV și XXII).

Analizând procesul de evoluție a constituționalismului în Republica Moldova, savantul constituționalist Ion Guceac a constatat că „Reglementarea alegerilor a fost problema care și-a găsit loc, practic, în toate constituțiile cunoscute”¹¹⁷.

La 30 iunie 1866, menționează specialistul în drept constituțional T. Cârnaț, după modelul Constituției belgiene, este votată Constituția României de Parlament, sancționată de domnitor la 1 iulie 1866¹¹⁸.

Constituția din 1866, scrie I. Guceac, „reglementa procedura alegerilor prin norme cuprinse în Titlul III, Capitolul I, Secțiunea I „Despre Adunarea Deputaților” și Secțiunea a II-a „Despre Senat””¹¹⁹. Corpul electoral care participa la procesul electoral era divizat în trei colegii distincte. Primul colegiu cuprindea alegătorii care dețineau proprietăți rurale sau urbane cu o valoare de cel puțin 1200 de lei. Al doilea colegiu includea alegătorii cu domiciliu și reședință stabilite și care achitau către stat o taxă de cel puțin 20 de lei. De la plata acestei taxe erau exceptați ofițerii în retragere, pensionarii de stat și cei care terminaseră cel puțin învățământul primar. Colegiul al treilea era alcătuit din alegători care nu se încadrau în primele două categorii și care plăteau o taxă de stat, precum învățătorii din sate, preoții și cei care achitau o chirie anuală de cel puțin 1000 de lei. Principala diferență între colegiile electorale consta în numărul de deputați pe

¹¹⁷ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 72.

¹¹⁸ Cârnaț Teodor. *Drept Constituțional*. Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010, p. 100.

¹¹⁹ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p.73.

care fiecare era autorizat să-i aleagă. Membrii Adunării Deputaților erau aleși pentru un mandat de 4 ani.

Pentru alegerile în Senat, corpul electoral era împărțit în două colegii distincte. Colegiul întâi includea alegătorii care obțineau un venit din proprietăți rurale sau urbane de cel puțin 2000 de lei pe an. În același colegiu, indiferent de acest criteriu, intrau președinții sau vicepreședinții camerelor parlamentului, deputații și senatorii care au servit în două legislaturi, generalii și coloneii, miniștrii sau reprezentanții diplomatici ai statului, membrii Curții de Justiție, procurorii, absolvenții de facultate în orice domeniu și doctorii, precum și membrii Academiei Române. Colegiul al doilea era alcătuit din alegători care obțineau un venit din proprietăți rurale sau urbane cuprins între 800 și 2000 de lei, comercianții și industriașii care achitau patente de clasa I sau a II-a, anumite categorii de funcționari și intelectuali. Ca și în cazul colegiului precedent, diferența între colegii consta în numărul de senatori aleși. În plus, fiecare universitate din Iași și București alegea câte un membru în Senat.

1.8. Principiile dreptului electoral în perioada contemporană (înc. sec. XX – prezent)

Constituția României din 1923, arată Ion Guceac, specialist în drept constituțional, determina procedura alegerilor prin norme cuprinse în Titlul III, Capitolul I, Secțiunea I „Despre Adunarea Deputaților” și Secțiunea a II-a „Despre Senat”¹²⁰. Astfel, adunarea deputaților era constituită din „deputați aleși de cetățenii români majori, prin *vot universal, egal, direct, obligator și secret pe baza reprezentării minorității*.”¹²¹. „Alegerea deputaților se desfășura în cadrul circumscripțiilor electorale.”¹²².

Spre a fi eligibil la Adunarea deputaților „se cerea:

- a. să fie cetățean român;
- b. să nu fie privat de exercițiul drepturilor civile și politice;
- c. vârsta de douăzeci și cinci de ani împliniți;
- d. a avea domiciliul în România. Legea electorală va determina incapacitățile.”¹²³.

¹²⁰ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p.73.

¹²¹ Constituția României din 1923. Textul actului publicat în M.O. nr. 282/29 mar. 1923, art. 64.

¹²² Ibidem, art. 65.

¹²³ Ibidem, art. 66.

De asemenea, Constituția din 1923, în art. 68 prevedea că „Toți cetățenii Români de la vârsta de 40 ani împliniți aleg, pe circumscripții electorale cari nu pot fi mai mari decât județul, prin *vot obligator, egal, direct și secret*, un număr de senatori”¹²⁴.

Art. 69, 70, 71 scria că „Membrii aleși în consiliile județene și membrii aleși în consiliile comunale urbane și rurale, întruniți într-un singur colegiu, aleg, prin *vot obligator egal, direct și secret*, câte un senator de fiecare județ (art. 69); Membrii camerelor de comerț, de industrie, de muncă și de agricultură, întruniți în colegii separate, aleg din sânul lor câte un senator de fiecare categorie și pentru fiecare circumscripție electorală. Aceste circumscripții electorale speciale se fixează de legea electorală, numărul lor neputând fi mai mare de șase (art. 70); Fiecare universitate alege, din sânul său, prin votul profesorilor săi, câte un senator(art. 71)”¹²⁵.

Legea electorală din 1926 a redus semnificativ efectul votului universal asupra principiului reprezentării proporționale a poporului în organul legislativ, „promovând interesele marilor partide politice, a urmărit să le asigure o majoritate confortabilă în Parlament și în același timp să înlăture de pe scena vieții politice grupările politice mai mici”¹²⁶.

Legea a substituit „*principiul reprezentării proporționale cu cel al primei majoritare*”¹²⁷.

În conformitate cu Legea electorală „senatorii erau aleși:

- de cetățenii români care au atins vârsta de 40 de ani, prin *vot obligatoriu, egal, direct și secret*, pe circumscripții electorale, prin scrutin de listă;
- prin *vot obligatoriu, direct și secret* de un colegiu compus din membrii aleși ai consiliilor comunale urbane și rurale și ai consiliilor județene, câte unul din fiecare județ;
- prin *vot obligatoriu, direct și secret* de membrii:
 - 1) camerelor de comerț, secția comercială;
 - 2) camerelor de comerț, secția industrială;
 - 3) camerelor de muncă.
- de fiecare Universitate, de către profesorii onorari, titulari și agregați, precum și conferențieri definitivi întruniți în cadrul unor colegii pe fiecare Universitate.”¹²⁸.

Această Lege, fiind considerată de origine italiană, a fost supusă mereu unor critici, cum ar fi faptul că prin „prima majoritară se crea o inegalitate care era în *flagrantă contradicție cu*

¹²⁴ Constituția României din 1923. Textul actului publicat în M.O. nr. 282/29 mar. 1923, art. 68.

¹²⁵ Ibidem, art. 69, 70, 71.

¹²⁶ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 74.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem, p.75.

principiul egalității votului consacrat în Constituția din 1923.”¹²⁹. Din acest punct de vedere contemporanii și teoreticienii susțineau că această Lege contravenea Constituției sfidând drepturile și libertățile stabilite prin ea. La aceste aspecte, spre exemplu, se referă Paul Negulescu, profesor universitar, în articolul „Les principes de la loi électorale roumaine de 27 mars 1926”¹³⁰. Autorul scrie că „Legea electorală de la 1926 a oferit adunărilor legislative respective dreptul de a controla operațiunile electorale, adunările politice să decidă, de asemenea, valabilitatea alegerilor propriilor săi membri. Acest sistem este criticabil, deoarece adunările politice nu oferă garanții suficiente imparțiale, ele judecă mai degrabă din considerente politice”. Paul Negulescu explică: „este incontestabil că atunci când adunarea politică examinează o contestație și pronunță o decizie ea nu face un lucru legislativ, dar exercită o funcție judiciară, actul pe care îl face e judiciar”¹³¹. „Decizia de validare sau invalidare, fiind un act jurisprudențial, este supusă controlului prevăzut de art. 103 și, drept consecință, recursul la Casație trebuie să fie admis contra unei decizii paralele”¹³².

Ilie Gănescu, inspector general administrativ la Ministerul de interne, Const. Gr. C. Zotta, președinte de tribunal și Alex. Kostachi, judecător ocol V București scriau că „egalitatea politică este cea mai sigură stavilă contra dominației forței” și că „Libertatea individuală trebuie înțeleasă astăzi ca fiind libertatea de a face ceea ce poate fi util solidarității sociale”¹³³.

Constituția României din 1938 rezerva acestei probleme norme incluse în Titlul III, Capitolul II, Secțiunea I „Despre Adunarea Deputaților” și Secțiunea a II-a „Despre Senat”¹³⁴. Conform prevederilor constituționale, Adunarea Deputaților era aleasă de către cetățenii români cu drept de vot care ajungeau la vârsta de 30 de ani, ceea ce restrângea semnificativ baza electorală. În plus, baza de alegători era și mai restrânsă prin introducerea censului de capacitate, care excludea din procesul electoral persoanele analfabete, o categorie întâlnită des printre populația rurală la acea vreme.

Adunarea Deputaților era formată din deputați aleși de către cetățenii români care activau într-una dintre următoarele trei categorii: agricultură și muncă manuală, comerț și industrie, sau profesii intelectuale (cens profesional).

¹²⁹ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 76.

¹³⁰ Revista de drept public. Anul II. București: Cultura națională, 1927, pp. 515-522.

¹³¹ Ibidem, p. 522.

¹³² Ibidem.

¹³³ Ilie Gănescu, Const. Gr. C. Zotta, Alex. Kostachi. *Dreptul electoral român*. București: Institutul de arte grafice „Vremea”, 1937, pp. 31 și 32.

¹³⁴ Ibidem.

Constituția reforma și Senatul prin „*excluderea senatorilor aleși prin vot direct*, care erau substituiți de două categorii noi: senatori numiți de rege și senatori aleși de corpurile electorale, constituite în stat”¹³⁵.

*Legea electorală din 9 mai 1939*¹³⁶ a înlocuit votul universal cu votul restrâns al cetățenilor cu vârsta de 30 de ani, care dovedeau că sunt înscriși în organizațiile profesionale ce asigurau o reprezentare în Parlament (*censul de vârstă și profesional*).

Legea a acordat dreptul la vot femeilor, cu condiția ca acestea să dovedească practicarea uneia dintre profesiunile indicate.

*Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești din 1925*¹³⁷, pe lângă faptul că nu conținea norme privitor la drepturile și libertățile fundamentale ale omului, nu cuprindea nici norme care ar fi reglementat procesul electoral.

Această lege, scrie T. Cârnaț, nu se referea la drepturi și libertăți, ceea ce nu este compatibil cu denumirea de constituție modernă¹³⁸.

Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești din 1938 acorda problemei alegerilor un capitol separat (Cap. IX „Sistemul de alegeri”)¹³⁹.

Conform prevederilor constituționale, deputații erau aleși în toate sovietele de deputați ai muncitorilor, inclusiv în Sovietul Suprem al R.A.S.S.M., sovietele raionale, urbane, de orașe mici și de sate.. Constituția dată a introdus dreptul la „*vot universal, direct, egal și cu scrutin secret*”¹⁴⁰. Datorită principiului universalității votului, dreptul de a participa la alegeri era conferit tuturor cetățenilor R.A.S.S.M. începând de la vârsta de 18 ani, indiferent de rasă, naționalitate, nivel de educație, nivelul de trai, originea socială, situația financiară sau activitatea anterioară. Cu excepția cazului alienațiilor mintali și a celor cărora li s-au retras drepturile electorale prin hotărârea definitivă a unei instanțe judiciare.

Următoarea etapă în evoluția constituționalismului în Moldova, relatează T. Cârnaț, se referă la „formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești și adoptarea *Constituției R.S.S.M. din 1941*”. Trăsăturile de bază și principiile acesteia se caracterizează prin continuitatea

¹³⁵ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 77.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Cârnaț Teodor. *Drept Constituțional*. Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010, p. 104.

¹³⁹ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 78.

¹⁴⁰ Cârnaț Teodor. *Drept Constituțional*. Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010, p. 105.

prevederilor Constituției U.R.S.S. din 1936, Constituției R.S.S.U. din 1937, cât și ale Constituției R.A.S.S.M. din 1925 și 1938.”¹⁴¹.

„Constituția R.S.S.M. din 1941, la fel ca și cea precedentă, avea prevăzut un capitol separat consacrat sistemului electoral. Alegerea deputaților în Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești, în sovietele județene, raionale, orășenești, de orașel și satești se efectua prin *votul universal, egal, direct și secret*”¹⁴².

E de menționat faptul că dreptul electoral din perioada URSS își are specificul său. Pe de o parte, conform Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 11 octombrie 1945 „Despre aprobarea Regulamentului cu privire la alegerile în Sovietul Suprem al URSS”, în art.1 se menționează că „alegerile deputaților în Sovietul Suprem al URSS sunt executate de către alegători în baza dreptului electoral universal, egal și direct prin vot secret”¹⁴³. Pe de altă parte, după cum explică A. Горкин, secretarul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, care a semnat împreună cu M. Калинин Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 11 octombrie 1945 „Despre aprobarea Regulamentului cu privire la alegerile în Sovietul Suprem al URSS”, „Democratismul sovietic nu este unul ordinar, ci un democratism socialist, deoarece baza economică a URSS o constituie sistemul socialist de gosodărire și proprietatea socialistă asupra uneltelor și mijloacelor de producție, ce s-au consolidat în rezultatul lichidării sistemului capitalist de administrare, a anulării proprietății private asupra uneltelor și mijloacelor de producție și a nimicirii exploatării omului de către om”¹⁴⁴. Acest democratism, arată autorul, „se reflectă și în sistemul electoral”¹⁴⁵. „Regulamentului cu privire la alegerile în Sovietul Suprem al URSS, întemeiat pe marele principii democratice ale Constituției lui Stalin, - scrie A. Горкин, - creează toate condițiile pentru realizarea unor alegeri universale, egale și cu adevărat libere a organului suprem al puterii de stat a URSS, prevede condițiile necesare pentru asigurarea participării tuturor

¹⁴¹ Cârnaț Teodor. *Drept Constituțional*. Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010, p. 105.

¹⁴² Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 78.

¹⁴³ Президиум Верховного Совета СССР. Указ от 11 октября 1945 года Об утверждении положения о выборах в Верховный Совет СССР, статья 1 [citat 09 aprilie 2021].

Disponibil:

https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%A1_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_11.10.1945_%D0%BE%D0%B1_%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%C2%AB%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%BE_%D0%B2%D1%8B%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%85_%D0%B2_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0%C2%BB

¹⁴⁴ A. Горкин. *Избирательный закон советского государства*. Москва: Московский рабочий, 1945, с. 4. 32 с.

¹⁴⁵ Ibidem, p. 3.

alegătorilor la alegeri, pentru exprimarea voinței libere, neconstrânsă de nimeni, în timpul votării”¹⁴⁶. *Probabil, comentariile sunt de prisos.*

În același spirit este tratat și dreptul electoral al țărilor lagărului socialist din perioada URSS de către Б.А. Страшун, în care „instituțiile statului socialist insistau asupra criteriilor sale, socialiste, ale democratismului”, întrucât „Statul sovietic a fost primul stat în care a învins dictatura proletariatului”¹⁴⁷. În acest sens, „experiența lui, - scrie Б.А. Страшун, - are o însemnătate deosebită”. De exemplu, relatând despre universalitatea dreptului electoral, autorul notează că „În ceea ce privește censul politic, adică lipsirea de drepturi electorale pe criteriul activității contrarevoluționare din trecut sau prezent, el a fost aplicat în toate statele socialiste”¹⁴⁸. „Bineînțeles, - continuă Б.А. Страшун, analizând principiul universalității dreptului electoral, - acest cens a fost îndreptat cu tăișul său, de asemenea, împotriva reprezentanților claselor exploatare răsturnate”¹⁴⁹. Legislația țărilor democrat-populare din Europa, ocupate în timpul celui de al doilea război mondial de către armatele germano-fasciste, scrie dânsul, a lipsit de dreptul electiv și persoanele, „care au colaborat cu subjugătorii străini”¹⁵⁰. Autorul este de părerea că „pedeapsa prin lipsire de dreptul de a alege poate fi aplicată în principiu pentru săvârșirea unor crime deosebit de grave, în special de stat, care sunt săvârșite de obicei de către elementele dușmănoase de clasă”¹⁵¹. „Lipsirea acestor persoane de dreptul de vot, - explică Б.А. Страшун, - are drept scop îngrădirea organelor puterii populare de orice fel de influență”¹⁵². Autorul subliniază că „limitarea drepturilor electorale, pe care statul socialist este impus să le introducă, poartă un caracter pur convențional, adică persoana este supusă acestor limitări numai în cazul prezenței stabilirii în lege a condițiilor, pe care ea singură, persoana dată (nota noastră – D.J.), poate să le lichideze (de exemplu, să-și scimbe apartenența de clasă ”¹⁵³.

La fel ca și în cazul universalității votului, sunt tratate în continuare și celelalte principii ale dreptului electoral din perioada URSS (egalitatea votului, votul direct și votulul secret) cu referire la dreptul electoral din statele lagărului socialist, cu unele doar particularități specifice ale aceluia sau altui stat¹⁵⁴.

¹⁴⁶ А. Горкин. *Избирательный закон советского государства*. Москва: Московский рабочий, 1945, с. 6.

¹⁴⁷ Б.А. Страшун. *Избирательное право социалистических государств*. Москва: Издательство ИМО, 1963, сс. 37, 53. 248 с.

¹⁴⁸ Ibidem, p. 50-51.

¹⁴⁹ Ibidem, p.51.

¹⁵⁰ Б.А. Страшун. *Избирательное право социалистических государств*. Москва: Издательство ИМО, 1963, с.51. 248 с.

¹⁵¹ Ibidem, p.52.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem, pp. 93-190.

Cât privește numărarea voturilor, Б.А. Страшун susține că în statele socialiste „Ordinea care există în aceste state democratice cu privire la numărarea voturilor asigură o deplinătate *totală* (sublinierea ne aparține – D.J.) a corespunderii rezultatelor votării manifestării voinței alegătorilor”¹⁵⁵. „...Criteriile democratismului burghez nu pot fi aplicate în democratismul socialist”, ne explică autorul¹⁵⁶. „...Pentru societatea socialistă este caracteristică crearea unității moral-politice a întregului popor, – scrie Б.А. Страшун, – ce exclude lupta între partide, inclusiv lupta electorală”¹⁵⁷. Autorul justifică această situație prin faptul că „Blocurile comuniștilor și celor fără de partid, fronturile Populare, de regulă, înaintează în circumscripțiile electorale atâția candidați, câte locuri se preconizează a fi înlocuite în organul reprezentativ din partea circumscripției electorale date”¹⁵⁸.

Pe cât de adecvate s-au dovedit a fi particularitățile respective ale dreptului electoral în statele lagărului socialist, în URSS, din care făcea parte și RSSM, ne-a demonstrat-o și ne-o demonstrează cu prisosință istoria fostelor și actualelor republici și state socialiste. După cum se arată în *Consecințele social-economice și politice ale constituirii R.S.S.M.*, „În pofida abaterilor de la normalitate autodeterminarea național-statală sub formă de republică unională a permis desfășurarea unor profunde schimbări socio-economice, politice și culturale. În plan politic aceste schimbări au însemnat: adoptarea Constituției, care a legiferat procesul de constituire a organelor legislative, executive și judecătorești. Au fost fixate drepturile și libertățile cetățenilor, care însă în condițiile regimului stalinist au rămas, în mare măsură, pe hârtie. Toți cetățenii, indiferent de naționalitate, studii, origine socială și de avere obținuseră dreptul de a alege și a fi ales, începînd cu vârsta de 18 ani. Alegerile însă aveau în condițiile regimului totalitar un caracter formal, erau petrecute nedemocratic și nu reprezentau voința reală a poporului”¹⁵⁹.

În *Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940 – 1991* se arată, de asemenea, că „Un eveniment însemnat în viața politică a Moldovei a fost adoptarea la 15 aprilie 1978 a Constituției R.S.S.M. Pentru cetățenii R.S.S.M. erau declarate și garantate drepturile și libertățile omului. Constituția garanta inviolabilitatea persoanei”¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Б.А. Страшун. *Избирательное право социалистических государств*. Москва: Издательство ИМО, 1963, с.190. 248 с.

¹⁵⁶ Ibidem, p. 199; А.А. Мишин. *Избирательное право и избирательные системы буржуазных стран*. Москва, 1962.

¹⁵⁷ Ibidem, p. 198.

¹⁵⁸ Ibidem, p. 198-199.

¹⁵⁹ *Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940 – 1991* [online]. Consecințele social-economice și politice ale constituirii R.S.S.M. [citat 10 iulie 2019]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/786/content/10083>.

¹⁶⁰ Ibidem.

*Constituția R.S.S.M. din 1978*¹⁶¹ reglementa procedura alegerilor prin norme concentrate în Capitolul X „Sistemul electoral”.

Potrivit Constituției, deputații erau aleși prin vot universal, egal, direct și secret. Organizațiile Partidului Comunist, sindicatele, Uniunea Leninistă a Tineretului (organizațiile Comsomol), organizațiile cooperativе și alte asociații civice, colectivele de muncă, adunările militare și unitățile militare aveau dreptul de a propune candidați pentru alegeri.

Pentru alegerea deputaților în soviete, era prevăzută constituirea unor circumscripții electorale. Potrivit Constituției, cetățenilor le era acordat dreptul de a fi aleși în cel mult două soviete de deputați.

Totuși, după cum este arătat în materialul *Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940 – 1991*, în perioada a.a. 60-70 în RSSM „regimul politic a cunoscut unele tendințe neostaliniste”¹⁶². După cum se spune în acest material, „... dacă drepturile socio-economice ale oamenilor erau cu strictețe respectate, cele politice erau, în mare măsură, declarative, deoarece lipsea în societate orice formă de pluralism politic și ideologic” [ibidem]. Bunăoară, „În Legea Fundamentală a fost fixată hegemonia deplină a Partidului Comunist în viața societății. Acesta constituia nucleul sistemului politic și al organizațiilor statale și obștești. Apariția și activitatea oricărei alte organizații politice în acele condiții era absolut imposibilă”. Astfel, în abordarea drepturilor electorale ale cetățenilor putem observa aceeași tendință ca și în perioada precedentă.

Dezvoltarea dreptului electoral contemporan, spune cercetătorul rus A.B. Иванченко, în condițiile aprofundării și extinderii începuturilor democratice în procesul de organizare și desfășurare a alegerilor, conferă actualitate sporită problemei privind „formarea unor standarde (criterii) universale pentru sistemul principiilor organizatorico-tehnologice de drept, care direcționează procesul de rotație și transmitere a puterii publice prin intermediul campaniilor electorale”¹⁶³.

Din aceste considerente, scrie I. Guceac, „cercetarea principiilor reprezintă una dintre sarcinile de bază ale doctrinei juridice din Republica Moldova”¹⁶⁴.

Reformarea, dar mai bine zis constituirea dreptului electoral din Republica Moldova a avut loc treptat, începând cu proclamarea solemnă la 23 iunie 1990 a suveranității RSSM¹⁶⁵ și

¹⁶¹ *Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940 – 1991* [online]. Consecințele social-economice și politice ale constituirii R.S.S.M. [citat 10 iulie 2019]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/786/content/10083>.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Apud Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 25.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova, Nr.148-XII din 23.06.90, „Veștile” Nr. 8/192, 1990. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=11&id=275&t=/obsie/ictoriaea-kc/Declaratia-suveranitatii/>

continuând cu adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova la 27 august 1991 a Declarației de independență¹⁶⁶. Analizând profund și minuțios conceptul de suveranitate, evoluția, conținutul și limitele lui, Vitalie Gamurari susține că „Principiul egalității suverane a statelor presupune dreptul egal al fiecărui stat la suveranitate, ceea ce înseamnă că dreptul la libera alegere a sistemului politic, economic, social și cultural ține de competența internă a fiecărui stat în parte”¹⁶⁷. În felul acesta, constituirea dreptului electoral din Republica Moldova a luat amploare mai ales după adoptarea la 29 iulie 1994 a Constituției Republicii Moldova¹⁶⁸. O analiză științifică amănunțită „a opiniilor savanților privitor la definirea noțiunii de constituție, argumentarea științifică a supremației constituției ca una din trăsăturile esențiale ale legii fundamentale și, respectiv, consecințele acestei supremații” găsim în monografia cercetătorului Alexandru Arseni „Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova” (2000)¹⁶⁹. După cum scrie Alexandru Tănase în *Cuvânt-Înainte* la lucrarea rezumativă a lui Ion Guceac „Constituțiile statelor lumii (abordare rezumativă)” (2006), „Constituția, ca lege fundamentală, care stabilește principiile de bază ale organizării statului și societății, este un document cu semnificație specifică nu doar în plan juridic, ci și în plan istorico-politic”¹⁷⁰. În această privință, Constituția, legea fundamentală, a creat condițiile necesare, în primul rând, pentru dezvoltarea dinamică a legislației electorale, al cărei conținut garantează drepturile electorale ale cetățenilor și ale asociațiilor electorale formate de aceștia. În al doilea rând, a contribuit la constituirea dreptului electoral în Republica Moldova ca o ramură autonomă a dreptului constituțional, indicând direcția dezvoltării acestuia. În secțiunea a 3-a „*Locul dreptului constituțional în sistemul de drept*” a lucrării „Drept constituțional și instituții politice” profesorii universitari doctori Constanța Călinoiu și Victor Duculescu arată că acesta, dreptul constituțional, „întrunește trăsăturile privind esența, mijloacele de realizare și finalitatea comune întregului sistem de drept” și că acest fapt se datorează „*importanței relațiilor sociale reglementate prin dreptul constituțional*” și prin „*valoarea formelor juridice prin care voința*

¹⁶⁶ Lege Nr. 691 din 27.08.1991 privind Declarația de independență a Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 011 din 27.08.1991*, art Nr. 103;118, Promulgat: 27.08.1991. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64806&lang=ro

¹⁶⁷ Vitalie Gamurari. *Conceptul de suveranitate în dreptul internațional contemporan*. Teză de doctor în drept. Cond. șt. Osmochescu Nicolae, dr. în drept. Chișinău, 2006, p. 26. 148 p.

¹⁶⁸ Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro#

¹⁶⁹ Arseni Alexandru. *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău: Euro-Press SRL, 2000, p. 3. 214 p. ISBN 9975-917-46-1.

¹⁷⁰ Ion Guceac. *Constituțiile statelor lumii (abordare rezumativă)*. Chișinău: Cartier, 2006, p. 5. 906 p. ISBN 978-9975-79-951-5.

guvernanților de apărare a acestor relații sociale devine **drept** (izvoarele de drept)” (sublinierile autorilor - D.J.)¹⁷¹.

În teza sa de doctorat, Andrei Cuculescu arată mecanismul democratic de formare a organelor puterii de stat prin intermediul alegerilor, demonstrând astfel cum un principiu constituțional general poate determina și deveni un principiu particular a dreptului electoral¹⁷². Făcând referință la lucrarea lui Cristian Ionescu „*Studii de drept constituțional*” (Ionescu C. Studii de drept constituțional. București: Lumina Lex, 2001, pp. 15-16. 292 p.)¹⁷³, Andrei Cuculescu scrie că „Într-o încercare de definire a conceptului de principiu constituțional s-ar putea spune că acestea reprezintă direcții fundamentale ale organizării și funcționării sistemului politic, potrivit cărora se formează și funcționează toate organismele politice, instituțiile cu caracter statal, se stabilesc raporturile dintre acestea, unitatea întregului sistem politic”. „În viziunea noastră, – continuă Cuculescu, – „principiile constituționale” reprezintă direcțiile fundamentale consacrate în Constituție în vederea organizării și exercitării puterii în stat, potrivit cărora se formează și funcționează autoritățile publice, se stabilește statutul juridic al persoanei, se determină fundamentele juridice, politice, sociale și economice ale statului”¹⁷⁴. La rândul lor, principiile constituționale „sunt determinate de condițiile obiective de dezvoltare a societății, fiind obiective în acte politice și/sau juridice fundamentale, că nu sunt rodul unor elaborări pur teoretice, fiind cristalizate pe baza studierii experienței sociale, a cerințelor procesului dezvoltării societății într-o etapă sau alta a evoluției sale”, arată autorul prin raportare la aceeași lucrare a lui C.Ionescu¹⁷⁵.

Cercetătorul în drept constituțional I. Guceac, cu referire la Ю.А. Веденеев, conchide că „este de datoria noastră să reamintim că reformele în domeniul dreptului electoral din Republica Moldova, inițiate imediat după adoptarea *Constituției din 1994* și a *Codului electoral din 1997*, erau chemate să asigure și să garanteze procesul democratic și legitim de exprimare a voinței libere de către cetățeni în procesul de formare a organelor reprezentative centrale și a organelor de autoadministrare locală (*votul universal, egal, direct, secret și liber exprimat*), să contribuie la edificarea unui sistem electoral unitar, coordonat, optimal balansat, necontradictoriu, care ar reflecta natura structurii unitare a statului și, totodată, ar garanta stabilitate și preemțiune în

¹⁷¹ Călinoiu Constanța, Cuculescu Victor. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 4-a, rev. și completată. București: Lumina Lex, 2008. ISBN 978-973-758-150-1.

¹⁷² Cuculescu, Andrei. *Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat*. Specialitatea 552.01. Drept constituțional. Teză de doctor în drept. Conducător științific: Țurcan Serghei, doctor în drept, conferențiar universitar. Chișinău, 2019.

¹⁷³ Apud Cuculescu, Andrei. *Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat*. Specialitatea 552.01. Drept constituțional. Teză de doctor în drept. Conducător științific: Țurcan Serghei, doctor în drept, conferențiar universitar. Chișinău, 2019, p.40.

¹⁷⁴ Ion Guceac. *Constituțiile statelor lumii (abordare rezumativă)*. Chișinău: Cartier, 2006, p. 5. 906 p. ISBN 978-9975-79-951-5.

¹⁷⁵ Ibidem.

activitatea autorităților publice centrale și locale”¹⁷⁶. Din acest punct de vedere, concluzionează I. Guceac, „problema principiilor dreptului electoral nu poate fi redusă doar la dreptul subiectiv al cetățeanului de a participa la alegeri și la garanția realizării acestuia”¹⁷⁷.

La fel, „Constituția Republicii Moldova (1994) nu numai că a furnizat baza pentru consolidarea mecanismului național de asigurare a drepturilor și libertăților electorale, ci și a stabilit cadrul pentru aplicarea standardelor și principiilor democratice internaționale în sfera electorală”¹⁷⁸.

În noua Enciclopedie *ACE*, semnificativ extinsă și actualizată, versiunea a 2-a, se arată: „Democrația presupune...ca toți cetățenii să poată interveni în deciziile politice prin intermediul reprezentanților aleși prin sufragiu universal, liber, egal, direct și secret. Pe scurt, stabilirea principiului „o singură persoană, un vot”¹⁷⁹. La etapa actuală, Republica Federală Germană, bunăoară, a stabilit următoarele principii ale dreptului electoral ca cerințe fundamentale pentru alegerile democratice în Bundestag și în Uniunea Europeană: „Aceste alegeri trebuie să fie generale, directe, libere, egale și secrete”¹⁸⁰. Tot aici, în continuare, se precizează că „Deși nu este reglementat în mod expres, *principiul alegerii*, care trebuie să fie public, este un alt principiu recunoscut al dreptului electoral”. Acest principiu, al șaselea la număr, și anume *principiul alegerii publice* „impune ca sondajul să fie efectuat sub control public”. „Publicul, - se explică în continuare, - ar trebui să aibă șansa de a monitoriza părțile esențiale ale procesului electoral (cu excepția difuzării voturilor) și modul în care *rezultatul* (sublinierea ne aparține – D.J.) este constatat. Acest lucru trebuie asigurat, de exemplu, de dreptul de a fi prezent în secția de votare în timpul sondajului și în timp ce rezultatul alegerilor este determinat și stabilit de consiliul electoral”.

¹⁷⁶ Cuculescu, Andrei. *Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat*. Specialitatea 552.01. Drept constituțional. Teză de doctor în drept. Conducător științific: Țurcan Serghei, doctor în drept, conferențiar universitar. Chișinău, 2019, p. 26.

¹⁷⁷ Ibidem, p. 26-27.

¹⁷⁸ Drept Electoral. *Îndrumar pentru judecători*. Chișinău, 2005, p. 6.

¹⁷⁹ The electoral Knowledge network. Principles of electoral democracy. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: <http://aceproject.org/main/english/lf/lf21.htm>

¹⁸⁰ Principles of electoral law. Bundestag și alegerile europene. [citată 16 iulie 2019]. Disponibil: <https://www.bundeswahlleiter.de/en/service/glossar/w/wahlrechtsgrundsaeetze.html>.

1.9. Principiile dreptului electoral la etapa actuală

„Statul de drept este de neconceput fără respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, supremația legii și un sistem democratic, care poate fi asigurat în primul rând prin desfășurarea alegerilor în corespundere cu anumite standarde și principii democratice”¹⁸¹.

În acest sens, „Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU”, stipulează că „orice persoană are dreptul să participe la conducerea treburilor publice ale țării sale, fie direct, fie prin intermediul unor reprezentanți liber aleși; orice persoană are dreptul de acces, în condiții de egalitate, la funcțiile publice ale țării sale; voința poporului este baza puterii de stat, această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care trebuie să aibă loc periodic, prin sufragiu universal egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului”¹⁸².

Ion Gîrleanu în cursul universitar „*Drept electoral*”¹⁸³ constată că „modul de alegere a deputaților, *scrutinul*, constituie o problemă, întrucât prin intermediul său se rezolvă repartizarea mandatelor ținându-se cont de voturile exprimate”¹⁸⁴. Ca parte finală a alegerilor, scrutinul, în aprecierea autorului, „este de mare importanță, întrucât în urma sa se „nominalizează”, de fapt, „învingătorii”¹⁸⁵. Iată de ce, „alegerea modalității de distribuire a mandatelor este plină de semnificații politice”, explică dânsul¹⁸⁶. „De aici, – concluzionează profesorul, – și utilitatea examinării problemei scrutinului”¹⁸⁷. Ion Gîrleanu îl citează pe François Muselier, care sublinia că „În cutia cu jucării parlamentare, jocul cel mai instructiv și cel mai savant...este legea electorală”¹⁸⁸. De ce? François Muselier explică: „Parlamentul votează o lege electorală aproape în fiecare legislatură, cu speranța, deșartă de altfel, de a asigura prin intermediul realegerii menținerea aceleiași componente”¹⁸⁹.

¹⁸¹ Problema conceperii și clasificării principiilor dreptului electoral. În: Revista Națională de Drept. 2014, nr. 8, pp. 15-20. ISSN:1811-0770. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2019/04/RND-nr.-8-2014.pdf>;

https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Problema%20conceperii%20si%20clasificarii%20principiilor%20dreptului%20electoral.pdf.

¹⁸² Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți – art. 21. Ediție jubiliară, 1948-2008. *Organizația Națiunilor Unite*. Chișinău: S. m., 2008.

¹⁸³ Ion Gîrleanu. *Drept electoral*. Curs universitar. Ed. a 2-a, rev. Pitești: Editura Universității din Pitești. 2008, p.83. ISBN 978-973-690-800-2.

¹⁸⁴ Ibidem, p. 84.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem, p.84.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem.

În acest context, Popa Teodor, Popa Diana Claudia, Popa Carmen Teodora sunt de părerea că „Urna de vot personalizează voturile, iar pe de altă parte, simbolizează ambivalența fundamentală a democrației”¹⁹⁰. La compartimentul „*Alegerile și votul*” autorii scriu că „Principala sarcină a unui regim democratic nu este însă aceea de a organiza consultări populare periodice, ci de a oferi societății un guvern”¹⁹¹. Totodată, ei atenționează că „O democrație electorală nu este în mod necesar și o democrație guvernabilă. Esemța regimului democratic, – explică cercetătorii, – nu se epuizează în prezența la urne a cetățenilor ca și cum mandatul acestora ar fi de natură orecum antică în sensul că ei n-ar face altceva decât să instituie de fiecare dată, un regim politic mai bun decât precedentul. Înțelesă în sensul știut electoral, – continuă autorii, – democrația ar fi o întreprindere aristocratică de clasificare și ierarhizare a regimurilor bazate pe încrederea în desăvârșita raționalitate a capacității de a alege pe care cetățenii o dețin în calitate de ființe politice. Alegerea rațională, – conchid ei cu referire la alegeri, – este departe de a fi trăsătura dominantă a procesului electoral”¹⁹². Cât privește votul, Popa Teodor, Popa Diana Claudia, Popa Carmen Teodora notează că acesta „nu se situează aproape niciodată la capătul unui calcul știut rațional, al unei convingeri întemeiate pe efort sistematic de cunoaștere și formulată prin intermediul unor principii clare. Votul apare, mai degrabă, – se dau cu părerea autorii, – drept rezultatul unei credințe, al unei dispoziții care nu presupune cu necesitate manifestarea inteligenței politice a electoratului. Din aceste considerente, – conchid ei, – oricât de lesne și corecte ar fi, nu sunt capabile să lichideze ori să întemeieze regimuri politice. Ele nu fac, – precizează cercetătorii, – decât să confirme, să consolideze sau dimpotrivă, să dezonoreze și să concedieze un anume set de politici și pe cei care l-au lansat și le animă”¹⁹³.

Din cele relatate putem conchide că orice scrutin, începând cu faza inițială și continuând cu toate celelalte, până la cea finală inclusiv, trebuie să se desfășoare în conformitate cu anumite principii, bine stabilite, argumentate, adecvate, echitabile și care ar constitui astfel *sistemul principiilor dreptului electoral* în Republica Moldova. Specialistul în drept electoral Ion Guceac arată: „ca și orice totalitate de norme juridice, care reglementează un anumit fel de relații sociale folosind aceleași metode, dreptul electoral își are propriile principii”¹⁹⁴. La ele ne vom referi în continuare care urmează a fi analizate. Nu înainte, însă, ca să vedem, ce se are în vedere prin *principiile dreptului electoral* la etapa actuală.

¹⁹⁰ Popa Teodor, Popa Diana Claudia, Popa Carmen Teodora. Marketing electoral. Oradea: Editura Imprimăriei de Vest. 2000, p. 101.

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 27.

1.9.1. Noțiuni generale despre principiile dreptului electoral la etapa actuală

După A.X. Руппель, „principiile dreptului electoral, consfințite prin normele constituționale, determină caracterul reglementărilor juridice a întregului sistem de relații sociale care apar în procesul electoral”¹⁹⁵. La fel, conform argumentelor autorului, este necesar să distingem între *normele dreptului electoral* și *principiile acestuia*. Principiile dreptului electoral sunt fundamentate pe relațiile sociale existente și stau la baza reglementării juridice, în timp ce normele dreptului electoral traduc aceste principii în acte normative concrete, precum constituția, legile electorale și altele.

C. Д. Князев în articolul „*Принципы российского избирательного права*” (1998) concepe principiile dreptului electoral „ca teze fundamentale, care reflectă natura democratică a alegerilor ca bază constituțională a puterii poporului și care determină fundamentul reglementării juridice a drepturilor, garanțiilor, procedurilor și strategiilor electorale, ce asigură desfășurarea imperativă, interior balansată și nefalsificată a diferitor tipuri de alegeri”¹⁹⁶. Ulterior, în lucrarea „*Российское избирательное право*” (2001), С. Д. Князев și А.А. Яшин „dau o definiție mai completă a noțiunii de principii a dreptului electoral, ele fiind caracterizate și ca standarde”¹⁹⁷.

După cum arată С. В. Юсов, „principiile dreptului electoral trebuie înțelese ca o expresie specializată (специализированное выражение) a principiilor fundamentale, generale ale dreptului, ca o modificare a acestora într-o astfel de sferă specifică a relațiilor sociale, cum este organizarea și desfășurarea alegerilor”¹⁹⁸. Autorul menționează că „semnificația independenței principiilor dreptului electoral, fără de legătura ei nemijlocită cu conținutul lor normativ, este elucidată în două sensuri”¹⁹⁹. În primul rând, „acesta reprezintă caracteristica principiilor de drept ca un mecanism de autoreglare pentru întreaga structură a dreptului electoral”²⁰⁰. În al doilea rând, „importanța juridică a principiilor dreptului electoral constă în rolul lor informativ și educativ, care pot preveni acțiunile nepremeditate, ușurate sau ilegale ale participanților sau grupurilor de participanți la procesul electoral”²⁰¹.

¹⁹⁵ А.Х. Руппель. *Принципы избирательного права как критерий демократичности избирательных систем*. Автореферат дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. М., 1993, с. 10.

¹⁹⁶ Князев, С. Д. *Принципы российского избирательного права*. //Правоведение, 1998, № 2, с. 20 – 31.

¹⁹⁷ Князев С.Д. *Российское избирательное право: Учебник*. Владивосток: Изд-во Дальневосточ. гос. ун-та, 2001, с. 25.

¹⁹⁸ Юсов С. В. *Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности*. Дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1999, с. 30.

¹⁹⁹ Ibidem, p. 31.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Ibidem.

C. В. Юсов, analizând literatura de specialitate, subliniază că „și printre specialiștii cunoscuți în domeniul dreptului electoral până în prezent nu există un consens cu privire la înțelegerea termenilor și noțiunilor, cu ajutorul cărora sunt elucidate principiile dreptului electoral”²⁰². Atragem atenția că și „conținutul principiilor clasice (universalitatea, egalitatea, votul direct, secret)” este analizat de către diferiți autori (А. Е. Постников, Б. А. Страшун, С. Д. Князев, О. Е. Кутафин, А. Х. Руппель, В. О. Баглай și alții), folosind terminologii diverse și, în consecință, atribuind acestor noțiuni conținuturi diferite.

În suportul de curs „*Избирательное право: Вопросы и ответы*” (2001) Д. Б. Катков și Е. В. Корчиго, scriu că „principiile dreptului electoral sunt normele fundamentale ale acestuia, în care într-un mod concentrat este exprimat conținutul democratic al dreptului electoral”²⁰³. Principiile dreptului electoral, – scriu autorii, – „reprezintă niște prescripții inițiale de bază, în corespundere cu care este construită reglementarea juridică a relațiilor electorale la toate stadiile ei – de la crearea cadrului normativ a dreptului electoral, până la realizarea lui. Estimarea și interpretarea normelor dreptului electoral, a conținutului și mecanismului de înlăptuire a lor trebuie să se realizeze prin prisma principiilor dreptului electoral”²⁰⁴.

В.Ф. Нестерович în lucrarea „*Виборче право України: Підручник*” (2017) scrie că „Legea electorală a Ucrainei decurge, în temei, din principiile Legii constituționale a Ucrainei, care este înțeleasă în mod obișnuit ca anumite idei și idealuri fundamentale ce definesc esența, conținutul, orientarea și formele dreptului constituțional regulamentar”²⁰⁵. De aceea, arată autorul, „principiile legii electorale, de asemenea, au un caracter special și independent, așa cum sunt caracterizate aranjamentele lor juridice imperative specifice, executarea cărora este o condiție indispensabilă pentru exercitarea dreptului electoral, pregătirea și desfășurarea corespunzătoare a alegerilor”²⁰⁶. Făcând referință la manualbook – ul lui V.L. Fedorenko „Legea constituțională a Ucrainei” (2016), В.Ф. Нестерович scrie că „Principiile dreptului electoral au următoarele caracteristici esențiale:

- poartă un caracter juridic internațional general acceptat;
- sunt clar definite în legislația electorală a Ucrainei;
- sunt fundamentale, universale și imperative;

²⁰² Юсов С. В. *Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности*. Дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1999, с. 32.

²⁰³ Катков, Д. Б., Корчиго, Е. В. *Избирательное право: Вопросы и ответы* / Под ред. д.ю.н. Ю.А. Веденеева - М.: Юриспруденция, 2001, с.10.

²⁰⁴ Ibidem, p. 10-11.

²⁰⁵ Нестерович В.Ф. *Виборче право України*. Підручник. — Київ: Видавництво Ліра-К, 2017, с. .227-228.

²⁰⁶ Ibidem.

– au o formă de exprimare materială și procedurală de implementare.”²⁰⁷.

Dacă e să ne referim la faptul că principiile dreptului electoral poartă un caracter imperativ, după cum susține В.Ф. Нестерович, aceasta înseamnă că ele sunt „obligatorii, necondiționate și trebuie executate întocmai”²⁰⁸. Despre aceasta se știe încă din antichitate: *Dura lex, sed lex* (Legea e aspră, dar e lege). *Maxima* arată la marea importanță a aplicării legii în societate.

În lucrarea „Principiile care guvernează procesul electoral în Republica Moldova”, autorii Andrei Smochină și Ion Cebanu, specifică că acestea reprezintă „idei fundamentale, care stau la baza legislației electorale de la care ar trebui să pornească întreg procesul democratic pe care se întemeiază tot mecanismul aparatului de stat”²⁰⁹.

Astfel, având în vedere că, în accepțiunea noastră, *dreptul electoral* reprezintă ansamblul principiilor și normelor juridice care reglementează procesele democratice de exercitare a suveranității poporului prin intermediul votului și la exprimarea opiniei în ceea ce privește politicile și problemele de interes public, *principiile dreptului electoral* pot fi definite ca „idei fundamentale care stau la baza sistemului de drept electoral și normelor acestuia, determinat de relațiile sociale, fiind expresia concentrată a valorilor promovate și apărate de drept, care orientează reglementările juridice și aplicarea dreptului electoral”²¹⁰.

1.9.2. Clasificarea principiilor dreptului electoral la etapa actuală

И. В. Чернышев în lucrarea „*Классовые основы избирательного права*” (1917), analizând istoria dreptului electoral în diferite țări ale Europei și S.U.A., scrie că „unul din mijloacele importante ale consolidării puterii de stat în mâinile poporului îl constituie votul universal, egal, direct și secret”²¹¹. Autorul menționează că formula „universalitatea și egalitatea

²⁰⁷ Apud Fedorenko V.L. *Legea constituțională a Ucrainei: Manualbook* / V.L. Fedorenko. - K.: Editura Lyra-K, 2016, p. 19. 228 p.

²⁰⁸ Apud Fedorenko V.L. *Legea constituțională a Ucrainei: Manualbook* / V.L. Fedorenko. - K.: Editura Lyra-K, 2016, p. 19. 228 p.

²⁰⁹ Smochină, Andrei, Cebanu, Ion. Principiile care guvernează procesul electoral în Republica Moldova. In: Studii Juridice Universitare, 2021, nr. 2, p. 59. ISSN 1857-4122. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6400707>. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/152930.

²¹⁰ JELESCU, Dumitru, CĂRNAȚ, Teodor. Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. În: Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane. Volumul 27. Materialele sesiunii științifice anuale din 14-15 noiembrie 2014. Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. Cluj-Napoca: Limes & Argonaut, 2014, pp. 158 – 166. ISBN 978-973-726--861-7. [citată 03 martie 2016]. Disponibil: https://www.academia.edu/110135700/Principiile_dreptului_electoral_delimit%C4%83ri_conceptuale_%C8%99i_clasificarea_lor.

²¹¹ Чернышев И. В. *Классовые основы избирательного права*. Петроград: Жизнь и знание, 1917, с. 88.

dreptului electoral, votul direct și secret exprimă condițiile în care alegerile libere reflectă voința majorității poporului în problemele despre componența pe care el o dorește în organele reprezentative și despre direcția legislației la momentul dat”²¹².

Cunoscutul cercetător și profesor francez Jean-Claude Masclet în lucrarea „*Le droit des élections politiques*” (1992), „vorbind despre principiile care domină organizarea scrutinului, menționează că acestea sunt: libertatea votului și sinceritatea (sincérité) operațiunilor electorale în ansamblu”²¹³.

El explică „că libertatea votului este asigurată atunci când alegătorul decide asupra opțiunii electorale fără să fie supus niciunei presiuni. Secretul votului reprezintă principalul garanț al acestei libertăți.”²¹⁴. Potrivit lui Jean-Claude Masclet, „sinceritatea operațiunilor electorale are două aspecte: unul individual și unul colectiv”²¹⁵. În prima situație, accentul cade pe respectarea voinței individuale a alegătorului, în timp ce în cea de-a doua, se garantează că rezultatul final reflectă fidel voturile exprimate.

„Analizând principiile tradiționale ale dreptului electoral”, A.X. Руппель (1993), menționează „că în literatura juridică există diverse opinii cu privire la clasificarea acestora, divizându-le după importanța influenței lor asupra procesului electoral în: fundamentale și complementare”²¹⁶. „În cele fundamentale el include principiile clasice ale dreptului electoral: universalitatea, egalitatea, votul direct sau indirect și secretul votului. La cele complementare atribuie: responsabilitatea deputaților în fața alegătorilor, inclusiv revocarea lor înainte de termen, asigurarea reprezentării proporționale în organele de stat, desfășurarea alegerilor de către Comisiile electorale, principiul majorității absolute sau relative a voturilor alegătorilor, egalitatea (sau inegalitatea) posibilităților candidaților în procesul competiției preelectorale”²¹⁷.

A. A. Яшин (1997) „clasifică principiile dreptului electoral în: fundamentale și complementare”²¹⁸.

În articolul „*Принципы российского избирательного права*” (1998) С. Д. Князев enumeră următoarele „principii de bază ale dreptului electoral: 1) principiile desfășurării și organizării alegerilor (obligativitatea alegerilor, periodicitatea alegerilor, libertatea alegerilor,

²¹² Чернышев И. В. *Классовые основы избирательного права*. Петроград: Жизнь и знание, 1917, с. 88.

²¹³ Jean-Claude Masclet. *Le droit des élections politiques*. Paris: Presses Universitaire de France, 1992, p. 85.

²¹⁴ Ibidem, p. 87.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ А.Х. Руппель. *Принципы избирательного права как критерий демократичности избирательных систем*. Автореферат дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. М., 1993, с. 10.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Яшин А. А. *Конституционно-правовые основы участия молодежи в голо-совании (выборах и референдумах)*. Диссертация на соискание ученой степени канд.юр.наук. - М., 1997, с. 61.

alternativitatea alegerilor, admisibilitatea diferitor sisteme electorale, independența organelor electorale); 2) principiile participării cetățenilor la alegeri (universalitatea dreptului electoral, egalitatea dreptului electoral, votul direct și secret)”²¹⁹. Deși autorul nu include libertatea exprimării opțiunii electorale printre „principiile participării cetățenilor la alegeri”, totuși, acest aspect este menționat în contextul „principiului libertății alegerilor, care este inclus în prima categorie de principii”.

C. B. Юсов (1999) constată că „în literatura științifică, în fond, lipsește o analiză a clasificării principiilor dreptului electoral ca sistem unitar”²²⁰. Autorul propune o variantă a clasificării lor ca subiect de discuție „în funcție de nivelul și specificul conținutului normativ-legislativ în: principii universale (clasice) și principii noi ale dreptului electoral. Printre ultimele, autorul evidențiază: a) principii materiale ale dreptului electoral; b) principii procesuale ale dreptului electoral; c) principii mixte. În grupa principiilor clasice autorul include universalitatea, egalitatea, votul direct și cel secret”²²¹.

În final, după o analiză mai detaliată, C. B. Юсов propune următorul sistem de „principii ale dreptului electoral: a) principii universale ale dreptului electoral, la care se referă votul universal, egal, direct, secret; b) principii materiale ale dreptului electoral: libertatea alegerilor; caracterul deschis și transparența; c) principii procesuale ale dreptului electoral: periodicitatea alegerilor; delimitarea împuternicirilor între subiecții procesului electoral în vederea pregătirii și desfășurării alegerilor; principiul federalismului în formarea și dezvoltarea sistemului dreptului electoral; competitivitatea alegerilor; protecția juridică a drepturilor electorale a cetățenilor; d) mixte: autenticitatea alegerilor (neadmiterea falsificării expresiei voinței alegătorilor); responsabilitatea în fața statului și alegătorilor”²²².

Conform autorului, principiile enumerate ale dreptului electoral reprezintă „un sistem, deoarece normele în care aceste principii își găsesc continuitatea și dezvoltarea lor ulterioară dispun de o anumită unitate și interdependență. Autorul arată că unele din aceste principii sunt consfințite în Constituția Federației Ruse, iar altele nu, cum ar fi principiile libertății alegerilor, deschiderii și transparenței alegerilor ș.a., fixate în standardele internaționale cu privire la organizarea și desfășurarea alegerilor democratice”²²³.

²¹⁹ Князев, С. Д. *Принципы российского избирательного права*. //Правоведение, 1998, № 2, с. 20 – 31.

²²⁰ Юсов С. В. *Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности*. Дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1999, с. 30.

²²¹ Ibidem.

²²² Ibidem, p. 38-39.

²²³ Ibidem, p. 43, 44.

În manualul pentru instituțiile superioare de învățământ „*Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации*” (1999) semnat de un colectiv de autori (Авакьян С. А., Васильев В. И., Веденеев Ю. А., Иванченко А. В., Ищенко Е. П., Колошин Е. И., Новиков Ю. А., Страшун Б. А., Фадеев В. И. ș.a.) sunt redată „principiile de bază ale dreptului electoral recunoscute de comunitatea internațională, respectarea cărora imprimă alegerilor un caracter cu adevărat democratic, confirmând legitimitatea lor”²²⁴. Autorii explică „principiile universalității dreptului electoral, libertății alegerilor, egalitatea dreptului electoral, votarea directă și secretul votului”²²⁵.

Abordând chestiunea clasificării principiilor dreptului electoral, Д. Б. Катков și Е. В. Корчиго (2001) constată că „ea se află la stadiul elaborării în știința dreptului electoral, a schimbului de opinii între diferiți cercetători ai dreptului electoral. O clasificare recunoscută unic a principiilor dreptului electoral în prezent nu există”²²⁶. O clasificare mai întemeiată ei o consideră pe cea a lui С. Д. Князев (1998). Concomitent Д. Б. Катков și Е. В. Корчиго propun și ei o anumită „clasificare a principiilor dreptului electoral, bazată pe natura procesului dreptului electoral ca o structură material-procesuală complexă ceea ce permite a diviza principiile dreptului electoral în: juridico-materiale (care sunt primare și care constituie scheletul reglementării juridice integrale a relațiilor în domeniul alegerilor) și principiile procesului electoral (care sunt derivate de la cele materiale și care le concretizează, le dezvoltă în ceea ce privește procesul electoral)”²²⁷. La rândul lor, menționează Д. Б. Катков și Е. В. Корчиго, p., „principiile juridico-materiale pot fi divizate, în corespundere cu clasificarea lui С. Д. Князев, în: principiile participării cetățenilor la alegeri (universalitatea, egalitatea, votarea directă, secretul votului și libertatea alegerilor) și principiile organizării și desfășurării alegerilor (obligativitatea alegerilor, periodicitatea alegerilor, alternativitatea alegerilor, autenticitatea alegerilor)”²²⁸. La categoria principiilor procesului electoral autorii atribuie așa principii ca: organizarea și desfășurarea alegerilor de către organe independente special constituite (Comisiile electorale), continuitatea și ascendența procesului electoral, legalitatea, publicitatea, egalitatea în drepturi a subiecților procesului electoral și documentarea procesului electoral”²²⁹.

²²⁴ Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации. Учебник для вузов. Отв. редактор – доктор юридических наук А. В. Иванченко. – М.: Издательство НОРМА, 1999, с. 35.

²²⁵ Катков, Д. Б., Корчиго, Е. В. *Избирательное право: Вопросы и ответы* / Под ред. д.ю.н. Ю.А. Веденеева - М.: Юриспруденция, 2001, с.11.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ Ibidem, p. 11.

²²⁸ Ibidem, p.12-17.

²²⁹ Ibidem, p.16.

În lucrarea „*Российское избирательное право*” (2001) С. Д. Князев și А. А. Яшин, analizând sistemul electoral sovietic și cel post-sovietic din Federația Rusă, menționează că „în ultimul timp se observă o tendință de concepere mai vastă a principiilor dreptului electoral”. De aceea, ei propun următoarea „clasificare a principiilor dreptului electoral, care se bazează pe scopul predestinării lor în mecanismul organizatoric-juridic al reglementării relațiilor electorale, cât și pe interdependența, dependența și completarea nemijlocită a unor principii de către alte principii”²³⁰. În conformitate cu acest criteriu, autorii evidențiază, „principiile dreptului electoral trebuie sistematizate în trei grupe de bază: 1) principiile organizării și desfășurării alegerilor (obligativitatea alegerilor, periodicitatea alegerilor, oportunitatea fixării alegerilor, libertatea alegerilor, alternativitatea alegerilor, competitivitatea/concurența alegerilor, admisibilitatea diferitor sisteme electorale, independența organelor electorale, autenticitatea (nefalsificarea) alegerilor, distribuirea competențelor între subiecții procesului electoral, interdicția desfășurării concomitente a alegerilor și referendumului); 2) principiile participării cetățenilor la alegeri (universalitatea dreptului electoral, egalitatea dreptului electoral, votarea directă, libertatea exprimării opțiunii electorale în baza votului personal și secret); 3) publicitatea alegerilor, transparența alegerilor, caracterul teritorial al alegerilor și responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale cetățenilor”²³¹.

Ion Guceac în lucrarea „*Drept electoral*” (2005), „menționează că ținând cont de particularitățile dreptului electoral contemporan, putem clasifica principiile dreptului electoral în funcție de destinația și interdependența acestora în mecanismul organizatorico-juridic de reglementare a raporturilor de drept electoral în trei categorii:

- 1) principiile organizării și desfășurării alegerilor;
- 2) principiile participării cetățenilor Republicii Moldova la alegeri;
- 3) principiile complementare.”²³².

Autorul include „în categoria principiilor organizării și desfășurării alegerilor,: obligativitatea alegerilor, periodicitatea alegerilor, oportunitatea fixării, libertatea alegerilor, caracterul de alternativă și competitivitate a alegerilor și admisibilitatea diferitor sisteme electorale, independența organelor electorale, nefalsificarea alegerilor, distribuirea competențelor

²³⁰ Князев С.Д. *Российское избирательное право: Учебник*. Владивосток: Изд-во Дальневосточ. гос. ун-та, 2001, с. 26.

²³¹ Ibidem, p. 26-27.

²³² Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 28-29.

între subiecții procesului electoral, interdicția desfășurării concomitente a alegerilor și referendumului”²³³.

În cea de-a doua categorie sunt propuse „următoarele principii: universalitatea și egalitatea dreptului de a alege și de a fi ales, votarea directă, votarea secretă, libertatea exprimării opțiunilor electorale”²³⁴.

În categoria a treia autorul însuși: „publicitatea, transparența, caracterul teritorial al alegerilor, responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale cetățenilor”²³⁵.

„În accepție pur juridică, - scrie profesorul universitar, cercetătorul Victor Popa în *Cuvânt Înainte* la aceeași lucrare a lui Ion Guceac „Drept electoral” (2005), - există o deosebire esențială între noțiunea de *alegere* și cea de *votare*”²³⁶. „După părerea noastră, - explică Victor Popa, - prin alegere trebuie înțeles un complex întreg de măsuri, reglementate prin lege, necesare pentru organizarea și desfășurarea alegerii unui organ reprezentativ, iar prin votare – mecanismul nemijlocit prin care alegătorul individual își exprimă opinia, selectând, alegând pe cineva din mai mulți”²³⁷.

T.Cârnaț în manualul „*Drept constituțional*” (2010), făcând referință la lucrarea cercetătorului Guceac I. „Drept electoral”, de asemenea, enumeră principiile dreptului electoral, expuse anterior²³⁸.

Vom menționa faptul că „în literatura juridică de specialitate din România, de regulă, nu se vorbește despre principiile dreptului electoral și nici despre clasificarea lor”²³⁹. Specialiștii în materia respectivă, autorii Ion Deleanu, Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, Gheorghe Iancu, ș.a. califică ”universalitatea, egalitatea, caracterul direct, secret și liber exprimat” drept „*trăsături*

²³³ Ibidem, p. 29.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Guceac Ion. Drept electoral. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 28-29.

²³⁶ Ibidem, p. 6.

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Cârnaț Teodor. *Drept Constituțional*. Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. – Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010, p. 347.

²³⁹ JELESCU, Dumitru. Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, conferință științifică cu participare internațională (2017; Chișinău). Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale: Conferința științifică cu participare internațională, 18 octombrie 2017 / fondator: Andrei Galben; redactor-șef: Vitalie Gamurari; colegiul de redacție: Gheorghe Golubenco [et al.]. [Chișinău]: ULM, 2020, pp. 134-141. 292 p. Symposia Professorum, ISBN 978-9975-124-64-5. Antetit.: ISBN 978-9975-3371-9-9. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/135-141_8.pdf.

tradiționale ale votului”²⁴⁰ sau „*caracteristici ale votului*”²⁴¹, conținutul cărora, „este același ca și al principiilor participării cetățenilor la alegeri”²⁴². Excepție, în acest sens, face (parțial) opinia dlui Ion Gîrleanu, care, vorbind despre egalitatea votului, scrie că acesta „Exprimă, în domeniul drepturilor electorale marele *principiu* (sublinierea ne aparține – D.J.) a egalității în drepturi a cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, religie, sex, apartenență politică, avere sau origine socială”²⁴³. În cazul votului secret autorul menționează că acesta „Este de asemenea un *caracter* (sublinierea ne aparține – D.J.) al dreptului de vot și exprimă acea posibilitate a cetățenilor de a-și manifesta liber voința lor cu privire la candidații propuși fără ca această manifestare să poată fi cunoscută de către alții”²⁴⁴. Aceași abordare, ca și *caracter*, poate fi constatată și în explicarea de către Elena Mădălina Nica a votului/voturilor personal, facultativ, liber exprimat²⁴⁵. În ultima ediție a „Dreptului electoral și instituțiilor publice” (2017) autorii Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu, caracterizând universalitatea votului, dându-i o consideră ca *trăsătură* a dreptului de vot, egalitatea – ca *principiu*, secretul votului – ca un *caracter* al dreptului de vot, iar votul direct și liber exprimat nu sunt calificate nici într-un fel²⁴⁶. Totodată, Marieta Safta, spune că „Din examinarea sistematică a Constituției se deduc următoarele *trăsături* caracteristice ale votului în România: universalitatea; egalitatea; caracterul direct; caracterul secret și caracterul liber exprimat.”²⁴⁷ (sublinierea ne aparține – D.J.). Cu toate acestea, autoarea referindu-se la Decizia Curții Constituționale Federale a Germaniei din 9 iulie 2013 – BverfG, 2BvC 7/10²⁴⁸ și Decizia Curții Constituționale Române nr.799/2015, relevă următoarele „Curtea a reținut că *principiul universalității votului* asociat cu votul prin corespondență reprezintă una

²⁴⁰ Deleanu Ion. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. Iași: Editura fundației „Chemarea”, 1996, p. 130; Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2009, p. 93; Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.h. Beck, 2012, p. 7.

²⁴¹ Radu-Florin Geamănu. *Elemente de drept electoral, Infrafracțiuni electorale: legislație, doctrină, jurisprudență, drept comparat*. București: Editura C.H. Beck, 2015.

²⁴² JELESCU, Dumitru. Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, conferință științifică cu participare internațională (2017; Chișinău). Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale: Conferința științifică cu participare internațională, 18 octombrie 2017 / fondator: Andrei Galben; redactor-șef: Vitalie Gamurari; colegiul de redacție: Gheorghe Golubenco [et al.]. [Chișinău]: ULIM, 2020, pp. 134-141. 292 p. Symposia Professorum, ISBN 978-9975-124-64-5. Antetit.: ISBN 978-9975-3371-9-9. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/135-141_8.pdf.

²⁴³ Ion Gîrleanu. *Drept electoral*. Curs pentru studenții programului frecvență redusă. Pitești: Editura Universității din Pitești. 2010, p. 20.

²⁴⁴ Ibidem, p.26.

²⁴⁵ Elena Mădălina Nica. *Drept electoral*. Craiova: Sitech, 2010, pp. 96, 100, 102.

²⁴⁶ Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu. *Drept electoral și instituții publice*. Ediția a 15-a, revăzută. Vol. 2. București: Editura C.H. Beck, 2017, pp. 98 -103.

²⁴⁷ Safta, Marieta. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 4-a, rev., 2 vol. București: Editura Hamangiu, 2018. ISBN 978-606-27-1161-0, Vol. 1.: Teoria generală a dreptului constituțional: drepturi și libertăți, 2018, p. 289-290.

²⁴⁸ Decizia Curții Constituționale Federale a Germaniei din 9 iulie 2013 – BverfG, 2BvC 7/10. [citată 06 iulie 2019]. Disponibil: https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/cs20130709_2bvc000710.html.

dintre opțiunile constituționale fundamentale, contrapusă însă *principiilor libertății, secretului și publicității votului* de natură să justifice restricții în privința altor opțiuni fundamentale ale Constituției”²⁴⁹ și că „În plus, *acest principiu* trebuie să fie unul efectiv, nu iluzoriu, mai ales pentru categoria de cetățeni români cărora legea analizată li se adresează.”²⁵⁰ (sublinierea ne aparține – D.J.).

La sufragiul/votul universal, egal, direct, secret și liber exprimat se referă și prof. univ. dr. Gheorghe Uglean de la Facultatea de Drept și Administrație Publică a Universității „Spiru Haret” din București în lucrarea „Drept constituțional și instituții publice”, ediția a IV-a, revăzută și adăugată, vol. 2-oi, pe care dânsul le numește neunivoc: fie *caracteristică*, fie *principiu*, fie *caracter*²⁵¹. La sufragiul/votul universal, egal, direct, secret și liber exprimat se referă, de asemenea, Zoica Zamfirescu și Ana Daniela Bobaru de la Facultatea de Științe Juridice a Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, România, în lucrarea „Drept constituțional și instituții politice”, despre care dânsle relatează ca *trăsături*²⁵². În „Legea electorală din Mexic. Carte de texte. Centrul de formare judiciară electorală/Derecho electoral mexicano. Libro de texto Centro de Capacitación Judicial Electoral” este arătat și explicat că „Sufragiul activ are anumite *atribute* sau *caracteristici* (sublinierile ne aparțin – D.J.) inerente ale stării constituționale moderne, în special ale democrațiilor reprezentative, și anume: sufragiul este universal, egal, liber, direct și secret”²⁵³. Ce-i drept, la aceste caracteristici, în Legea electorală din Mexic mai este adăugată o altă caracteristică, și anume *intransferabilitatea* votului, care constă în faptul că „decizia exprimată în sufragiu nu poate fi transferată la o altă opțiune politică”²⁵⁴. Se concretizează că „votul fiecărui cetățean are aceeași pondere și că valoarea numerică a fiecărui vot trebuie să fie aceeași”²⁵⁵. În continuare, după această precizare, urmează explicația: „Acest principiu este direct legat de designul geografiei electorale”²⁵⁶. Totodată, aici, în ultima propoziție, putem observa și

²⁴⁹ Decizia Curții Constituționale Române nr. 799 din 18 noiembrie 2015 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor Legii privind votul prin corespondență, precum și modificarea și completarea Legii nr. 208/2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente. [citat 06 iulie 2019]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/173113>.

²⁵⁰ Safta, Marieta. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 4-a, rev., 2 vol. București: Editura Hamangiu, 2018. ISBN 978-606-27-1161-0, Vol. 1.: Teoria generală a dreptului constituțional: drepturi și libertăți, 2018, p. 290-291.

²⁵¹ Gheorghe Uglean. *Drept constituțional și instituții publice*. Ediția a IV-a, revăzută și adăugată. În 2 volume. Vol. 2-oi. București: Editura Fundației *România de Măine*, 2007, pp. 41-114.

²⁵² Zoica Zamfirescu, Ana Daniela Bobaru. *Drept constituțional și instituții politice*. Târgu-Jiu: Editura „Academia Brâncuși”, 2007, p.98.

²⁵³ Derecho electoral mexicano. *Libro de texto. Centro de Capacitación Judicial Electoral*. México, Distrito Federal, abril de 2011, pp. 9, 23. 111p.

²⁵⁴ Ibidem.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Ibidem.

un alt gând: caracteristica dată, *intransferabilitatea*, mai este tratată și ca *principiu*, ceea ce denotă că în Legea electorală din Mexic nu se insistă strict, conștient asupra delimitărilor respective ale votului. Stela Botnaru și Ghenadie Tănas, fănd referință la Codul Bunelor Practici în materie electorală. Linii directoare și raport explicative, în articolul „*Dreptul electoral: de la istorie la realitate*” (2018) menționează că „Respectarea celor cinci principii ale patrimoniului electoral european (sufragiul universal, egal, liber, secret și direct) este esențială democrației. În acest cadru, democrația se poate exprima sub diferite forme, dar în anumite limite. Aceste limite derivă, în primul rând, din interpretarea acestor *principii*...(sublinierea ne aparține – D.J.)”²⁵⁷. Autorii, făcând trimitere la același Cod, consideră că „nu este suficient ca dreptul electoral *stricto sensu* să conțină *reguli* adecvate patrimoniului electoral european, acestea însă trebuie să fie incluse în contextul lor: credibilitatea procesului electoral trebuie să fie garantată. Mai întâi, drepturile fundamentale trebuie să fie respectate. În continuare, stabilitatea *regulilor* trebuie să fie astfel asigurată, încât să excludă orice suspiciune de manipulare. În cele din urmă, cadrul procedural trebuie să permită implementarea eficientă a *regulilor* proclamate (sublinierile ne aparțin – D.J.)”²⁵⁸.

Așadar, atât în Uniunea Europeană cât și în alte state, deocamdată, nu există unanimitate în abordarea sufragiului/votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat, acestea fiind tratate echivoc: fie ca principii, fie ca trăsături, fie ca și caracteristici, caractere etc.

După noi, însă, „există totuși anumite deosebiri între trăsătură, principiu, caracter, caracteristică(ci)”²⁵⁹. Conform DEX-ului, „*trăsătura* reprezintă un semn particular al unui lucru sau al unei persoane; caracter; particularitate; proprietate; calitate; aspect general, care determină fondul unui fenomen”²⁶⁰. „*Principiu* înseamnă element fundamental, idee, lege de bază pe care se întemeiază o teorie științifică, un sistem politic, juridic, o normă de conduită etc.”²⁶¹. Noțiunea de „*caracter* marchează un semn (săpat sau scris); mică prismă de metal; caracteristică a unui ansamblu de litere, cifre, accente și semne de tipar din aceeași familie și din același corp; titlu

²⁵⁷ Stela Botnaru, Ghenadie Tănas. *Dreptul electoral: de la istorie la realitate*. În: Mecanisme de protecție a drepturilor omului. Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională, consacrată Zilei internaționale a drepturilor omului, 6 decembrie 2017. Chișinău: CEP USM, 2018, p. 95; 91-96.

²⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁹ JELESCU, Dumitru, CÂRNAȚ, Teodor. Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. În: Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane. Volumul 27. Materialele sesiunii științifice anuale din 14-15 noiembrie 2014. Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. Cluj-Napoca: Limes & Argonaut, 2014, pp. 158 – 166. ISBN 978-973-726--861-7. [citat 03 martie 2016]. Disponibil: https://www.academia.edu/110135700/Principiile_dreptului_electoral_delimit%C4%83ri_conceptuale_%C8%99i_clasificarea_lor.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Ibidem.

(însărcinare, misiune) care dă demnitate sau calitate de...; ansamblul însușirilor fundamentale psiho-morale ale unei persoane; personalitate morală fermă; însușire morală care se manifestă prin perseverență, voință fermă și corectitudine; individualitate care prezintă trăsături psihice complexe, zugrăvită într-o operă literară; comedie în care intriga ia naștere din conflictul dintre caracterele contradictorii ale personajelor; formă prelucrată pentru scenă a dansurilor populare; trăsătură distinctivă care constituie specificul unui lucru, al unui fenomen etc.; particularitate a unui organism”²⁶². „*Caracteristica* semnifică caracterul predominant propriu unei ființe, unui lucru, unui proces etc.; însușire tipică; partea întreagă a unui logaritm; curbă reprezentând modul în care variază o proprietate a unui sistem sau a unui dispozitiv în funcție de o anumită variabilă; trăsătură cantitativă comună a unui fenomen sau a unui proces social-economic.”²⁶³.

„În afară de aceasta, autorii români nu evidențiază și, deci, nu caracterizează principiile dreptului electoral în funcție de destinația și interdependența acestora în mecanismul organizatorico-juridic de reglementare a raporturilor de drept electoral în trei categorii, după cum aceasta o fac autorii din Federația Rusă și din Republica Moldova (principiile organizării și desfășurării alegerilor; principiile participării cetățenilor la alegeri; principiile complementare)”²⁶⁴.

„Luând în considerare specificul și tendința de ultimă oră spre aplicarea TIC (Tehnologii Informaționale de Comunicare) în organizarea, desfășurarea, calcularea, înregistrarea și anunțarea rezultatelor alegerilor, vom evidenția și a *patra categorie de principii ale dreptului electoral*, și anume „*Principiile votului electronic*”, descrierea cărora va fi dată în cap. 2. Din acestea ar putea face parte: 1) principiul universalității votului electronic; 2) principiul egalității votului electronic; 3) principiul votului electronic liber exprimat; 4) principiul secretului votului electronic; 5) principiul transparenței în cazul votului electronic; 6) principiul controlului sistemului de vot electronic; 7) principiul siguranței și încrederii în cazul votului electronic”²⁶⁵.

În opinia noastră, „clasificarea principiilor dreptului electoral propusă de С. Д. КНЯЗЕВ și А. А. ЯШИН, de Ion Guceac și Teodor Cârnaț, de Gherghe Iancu, ș.a. poate fi completată și întregită cu o *nouă categorie de principii ale dreptului electoral*, și anume *Principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*. Această categorie de principii reiese din integritatea

²⁶² JELESCU, Dumitru, CÂRNAȚ, Teodor. Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. În: *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane. Volumul 27. Materialele sesiunii științifice anuale din 14-15 noiembrie 2014*. Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. Cluj-Napoca: Limes & Argonaut, 2014, pp. 158 – 166. ISBN 978-973-726--861-7. [citată 03 martie 2016]. Disponibil: https://www.academia.edu/110135700/Principiile_dreptului_electoral_delimit%C4%83ri_conceptuale_%C8%99i_clasificarea_lor.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Ibidem, p. 75-79.

procesului electoral ca sistem unitar, care are un anumit început, desfășurare, dar care trebuie să aibă, evident, și un anumit sfârșit. În acest sens, procesul electoral constituie, trebuie să constituie, un ciclu finalizat, închis, dar transparent, clar, limpede. Corespunzător, și categoria de principii care îl caracterizează trebuie să reprezinte un asemenea sistem²⁶⁶. Căci, după cum bine se știe, finalul încununează opera.

În lucrarea sa, Jean-Claude Masclet sugerează existența a celei de cincea categorii de principii ale dreptului electoral „*Le droit des élections politiques*” (1992), în care autorul vorbește despre „principiul sincerității operațiunii electorale în ansamblu”, având în vedere că „rezultatul în ansamblu corespunde cu exactitatea voturilor exprimate”²⁶⁷.

Această idee se conține în tratatul lui Ion Deleanu „*Drept constituțional și instituții politice*” (1996), definește sistemul electoral ca fiind „ansamblul normelor juridice, articulate și ierarhizate având ca obiect de reglementare... principiile sufragiului, modul de organizare și desfășurare a alegerilor”, precum și modul „de stabilire a rezultatelor votării”²⁶⁸.

În „*Manualul de observare a alegerilor* (2006), publicat de Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR) sunt enunțate „câteva concepte cheie care sunt cuprinse în principii universale, angajamente OSCE și alte obligații internaționale și care trebuie luate în considerare cu cea mai mare atenție de misiunile de observare a alegerilor”²⁶⁹. Așa cum se menționează, aceste concepte cum ar fi „*alegeri periodice, alegeri echitabile, alegeri libere, alegeri corecte, sufragiul universal și egal, votul secret*, se conține și „*numărarea corectă a voturilor, anunțarea corectă a rezultatelor*”²⁷⁰.

Codul electoral al Republicii Moldova (versiunea anterioară) cuprindea un capitol distinct, al cărui titlu sugerează de asemenea necesitatea acestei categorii de principii, și anume: „*Capitolul 10 – Numărarea voturilor și totalizarea rezultatelor alegerilor*”²⁷¹. Totodată, conform ultimelor modificări legislative, capitolul respectiv a fost renumerotat și reîntitulat în „*Capitolul XI –*

²⁶⁶ JELESCU, Dumitru, CĂRNAȚ, Teodor. Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. În: *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane. Volumul 27. Materialele sesiunii științifice anuale din 14-15 noiembrie 2014*. Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. Cluj-Napoca: Limes & Argonaut, 2014, pp. 158 – 166. ISBN 978-973-726--861-7. [citat 03 martie 2016]. Disponibil: https://www.academia.edu/110135700/Principiile_dreptului_electoral_delimit%C4%83ri_conceptuale_%C8%99i_clasificarea_lor.

²⁶⁷ Jean-Claude Masclet. *Le droit des élections politiques*. Paris: Presses Universitaire de France, 1992, p. 85, 87.

²⁶⁸ Apud Arseni Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II (Ed. A II-a). Chișinău, 1997, p. 373-374.

²⁶⁹ Manual de observare a alegerilor. Ed. a V-a. Publicat de Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR). Tipărit în Polonia de Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006, p. 17.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Codul electoral, nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.81/667. [citat 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111378&lang=ro.

*Numărarea voturilor și stabilirea rezultatelor alegerilor*²⁷²”, fapt care, după părerea noastră, nu schimbă esența acestui grup de principii, ba din contra, demonstrează ambiguitatea și lipsa unanimității definirii acestui capitol, care ține mai mult de voința politică în detrimentul raționamentelor științifice.

„Am putea arăta și alte lucrări în care se conține ideea evidențierii celei de-a cincea categorii de principii ale dreptului electoral. Credem, însă, că sunt suficiente și acestea. La ele am putea adăuga și influența unui factor nu mai puțin important, și anume a *factorului psihologic – a emoțiilor, tensiunii, așteptării, visului, speranței, credinței, triumfului* etc. Important, însă, la moment, este să determinăm și să enumerăm aceste principii, iar apoi să le caracterizăm.”²⁷³

Așadar, în categoria „**Principiilor totalizării și verificării rezultatelor alegerilor** ar putea fi incluse: 1) principiul integrității procedurii de numărare a voturilor; 2) principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor; 3) principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor; 4) principiul numărării paralele a voturilor; 5) Principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic; 6) principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor; 7) principiul verificării rezultatelor alegerilor; 8) principiul confirmării rezultatelor alegerilor”²⁷⁴. Aceste principii vor fi fundamentate și caracterizate în Capitolul 4.

În ordinea celor expuse, atragem atenția că în anul 2016 Curtea Constituțională a Republicii Moldova a demarat „Concursul pentru decernarea premiului Curții Constituționale a „Constantin Stere”, ediția 2016”²⁷⁵. Astfel, de comun cu savantul Teodor Cârnaț, am participat în cadrul Concursului cu lucrările științifice (serie de articole) consacrate reglementării juridice a principiilor dreptului electoral:

1) „Problema conceperii și clasificării principiilor dreptului electoral” – În: „*Revista națională de drept*”. Chișinău, 2014, nr.8 (166), p. 15-20;

²⁷² Codul electoral, nr. 325 din 08.12.2022, În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citat 06 ianuarie 2024]. Disponibil:https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.

²⁷³ JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei. Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”*. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citat 29.12.2022]. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>.

²⁷⁴ JELESCU, Dumitru. Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT*, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citat 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/15906-2/>; <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>.

²⁷⁵ Anunț repetat: Premiul Curții Constituționale „Constantin Stere”, Ediția 2016. [citat 14.06.2016]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=838&t=/Media/Noutati/ANUN-REPETAT-Premiul-Curtii-Constitutionale-Constantin-Stere-Editia-2016>.

2) „Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor” – În: „*Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane*”. Volumul 27. – Cluj-Napoca, 2014, p. 20-33;

3) „Principiile totalizării rezultatelor votării” – În: Актуальные научные исследования в современном мире. Материалы международной научно – практической интернет конференции. Переяслав-Хмельницкий, 13-14 июня 2015 г. Выпуск 1, часть 2, с.152-156.

Ulterior, la data de 14.09.2016, Curtea a anunțat despre Decizia de neacordare a premiului Curții Constituționale „Constantin Stere” în anul 2016, menționând că „Examinând lucrările prezentate, Curtea a constatat că acestea abordează, ca tematică, mai multe segmente de intervenție specifice, printre care: [...] problema reglementării juridice a procesului electoral în contextul organizării, desfășurării și totalizării rezultatelor alegerilor în Republica Moldova; [...]” și „mulțumește participanților la concurs pentru interesul manifestat și efortul depus, precum și pentru contribuția valoroasă la dezvoltarea științei dreptului prin lucrările publicate.”²⁷⁶.

1.10. Concluzii la capitolul 1

Analizând calea istorică a apariției și dezvoltării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova, putem trage următoarele concluzii.

1. Principiile dreptului electoral au o mare preistorie și o modestă istorie în dezvoltarea sa în Republica Moldova. Sub o formă sau alta, preistoria dezvoltării acestor principii a început odată cu apariția normelor de drept electoral nescrise, adoptate prin tradiție (cutuma). Această perioadă își trage rădăcinile din antichitate și a durat până în epoca contemporană, când s-a substituit calitatea de *condiții* de participare a cetățenilor la alegeri în virtutea dreptului electoral universal, egal, direct, secret și liber exprimat cu calitatea de *principii* ale dreptului electoral (subcap.1.9.1).

2. Observând evoluția și dezvoltarea principiilor dreptului electoral în Republica Moldova începând de la origini (secolul VI î.e.n.) și până în prezent, putem constata că aceste principii nu au fost încă formalizate și specificate într-un act juridic, fiind în realitate *condiții pentru participarea cetățenilor la alegeri și/sau trăsături ale procesului electoral* (universal, egal, direct, secret și liber exprimat).

²⁷⁶ Decizia Curții Constituționale privind Premiul „Constantin Stere”, ediția 2016. . [citat 14.09.2016]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=870&t=/Media/Noutati/Decizia-Curtii-Constitutionale-pivind-Premiul-Constantin-Stere-editia-2016>.

3. În același timp, putem considera că progresele realizate de-a lungul istoriei în acest domeniu au pregătit terenul pentru apariția dreptului electoral și a principiilor sale. În acest sens, obiceiul (dreptul cutumiar) a avut un rol important, în cadrul căruia, împreună cu alte principii nescrise, s-au aplicat empiric unele principii ale dreptului electoral - obligativitatea desfășurării alegerilor, periodicitatea lor, competiția candidaților și oportunitatea stabilirii acestora.

4. Datorită obiceiului îndelungat de a aplica reguli de alegere în anumite poziții și/sau organe de conducere, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost posibilă adoptarea primei Legi electorale (1864) și a primei Constituții românești (1866), care reflectau unele caracteristici ale votului (universal, direct, secret).

5. Odată cu adoptarea Constituției României din 1923, pe lângă caracteristicile votului universal, egal, direct și secret, a fost proclamată și obligativitatea votului, care a rămas în vigoare până la adoptarea Constituțiilor socialiste care au fost în vigoare pe teritoriul Republicii Moldova.

6. Începând cu Constituția R.A.S.S.M. din 1938 și până la cea a R.S.S.M. din 1978, în cadrul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, în Republica Moldova a fost proclamat votul universal, egal, direct și secret, revenind astfel la situația din Constituția din 1923.

7. Declararea suveranității și independenței Republicii Moldova la 27 august 1991 a fost punctul de plecare pentru constituirea dreptului electoral și a principiilor sale.

8. Constituția Republicii Moldova (1994) a creat nu doar condițiile pentru dezvoltarea mecanismului național de asigurare a drepturilor și libertăților electorale, ci și pentru reglementarea dreptului de a aplica standardele și principiile democratice internaționale în domeniul electoral (vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat).

9. Adoptarea Codului electoral al Republicii Moldova (1997) a contribuit la consolidarea dreptului electoral și la crearea premiselor pentru apariția principiilor dreptului electoral.

10. Istoria propriu-zisă a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova începe odată cu formularea problemei recunoașterii acestora în Constituția Republicii Moldova (subcapitolul 1.9.2).

11. Sintetizând diversele încercări de a explica conceptul de principii ale dreptului electoral, putem concluziona că nu există încă o opinie unanim acceptată care să conducă la o definiție singulară. Cercetătorii definesc această noțiune în diferite moduri: ca teze fundamentale, standarde sau ca expresie specializată a normelor fundamentale (subcapitolul 1.9.2). În literatura juridică românească de specialitate noțiunea și clasificarea *principiilor dreptului electoral* lipsește.

12. În Republica Moldova, se acceptă noțiunea de *principii ale dreptului electoral* formulată de savanții străini (subcap.1.9.2).

13. În ceea ce privește clasificarea principiilor dreptului electoral, la etapa dată nu există o opinie unanim acceptată. Unii autori le clasifică în libertatea votului și sinceritatea operațiunilor electorale; alți autori – în fundamentale și complementare; unii savanți – în principii universale, principii materiale ale dreptului electoral și principii procesuale ale dreptului electoral; alții – în principiile organizării și desfășurării alegerilor și principiile participării cetățenilor la alegeri; totodată în principiile organizării și desfășurării alegerilor; principiile participării cetățenilor la alegeri; publicitatea, transparența, caracterul teritorial al alegerilor și responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale cetățenilor; alți oameni de știință – în principiile organizării și desfășurării alegerilor; principiile participării cetățenilor la alegeri; principiile complementare (subcap.1.9.2).

14. Rolul Tehnologiei Informaționale de Comunicare crește progresiv în organizarea, desfășurarea, calcularea, înregistrarea și anunțarea rezultatelor alegerilor, ceea ce ne permite să evidențiem o altă categorie *de principii ale dreptului electoral*, și anume *Principiile votului electronic* (subcap.1.9.2).

15. Procesul electoral reprezintă un sistem unitar, care are un anumit început, desfășurare și sfârșit, fapt care necesită să fie pusă în evidență (de rând cu organizarea, desfășurarea, participarea) și categoria a patra de principii ale dreptului electoral, și anume *Principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*.

16. Deocamdată, în literatura juridică nu s-a conturat o viziune unică privitor la clasificarea principiilor dreptului electoral, aceasta aflându-se în o stare de discuții științifice și căutare continuă (subcap.1.9.2).

17. Ipoteza precum că în Republica Moldova legislația cu privire la principiile dreptului electoral are o anumită evoluție s-a adeverit.

2. PRINCIPIILE ORGANIZĂRII ȘI DESFĂȘURĂRII ALEGERILOR

Înainte de a purcede la analiza principiilor organizării și desfășurării alegerilor, vom menționa că prin noțiunea *drept electoral* trebuie să înțelegem „drept constituțional al cetățeanului de a alege, de a fi ales și de a-și exprima prin vot atitudinea privind cele mai importante probleme ale statului și ale societății în ansamblu și/sau privind probleme locale de interes deosebit;”²⁷⁷. Totodată, conform jurisprudenței, dreptul electoral trebuie conceput ca instituție, ca participare la alegeri și ca proces electoral. Prin termenul „instituție” trebuie de avut în vedere „corpuri de reguli”, organizate în jurul unei idei, în cazul dat în jurul ideii de alegeri²⁷⁸. Din punct de vedere semantic, termenul „instituție” își trage rădăcinile din verbul latin *institutio* (a întemeia, a ridica, a așeza cu temei) sau din *institutum* (obicei, principiu de organizare)²⁷⁹. Prin noțiunea „alegeri” trebuie de înțeles că ea „Reprezintă actul de transmitere a puterii de la cetățean la reprezentanții săi”²⁸⁰. „Procesul electoral” înseamnă „Procedura de formare a unui organ de stat sau investirea unei persoane cu atribuții politice, realizată prin intermediul votului, în condițiile în care pentru obținerea mandatului respectiv sunt propuse două sau mai multe candidaturi”²⁸¹. Concomitent, prin dreptul electoral trebuie de avut în vedere „Drept constituțional al cetățeanului, partidelor și a altor organizații social-politice, blocurilor electorale, organelor electorale și al altor organe de stat, orientate spre întocmirea listelor electorale, desemnarea și înregistrarea candidaților, efectuarea agitației electorale, votarea și constatarea rezultatelor votării, precum și alte acțiuni electorale întreprinse în conformitate cu legislația în vigoare”²⁸².

Trecând la analiza principiilor dreptului electoral în Republica Moldova privind organizarea și desfășurarea (cap. 2) cât și participarea la alegeri/vot (cap.3 și 4), am enunțat *ipoteza/presupunerea* că în acest domeniu la etapa actuală există multiple probleme.

„Evoluția dreptului electoral contemporan din Republica Moldova, practica aplicării acestuia și perspectiva de dezvoltare la începutul mileniului nou sunt fundamentate de normele Declarației universale a drepturilor omului, Constituției în vigoare, ale Codului electoral și de alte

²⁷⁷ Codul electoral, nr. 325 din 08.12.2022, În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.

²⁷⁸ Legea de la A la Z. *Dicționar juridic*. [citată 10 aprilie 2021]. Disponibil: <https://legeaz.net/dictionar-juridic/institutie-politica>.

²⁷⁹ Ibidem.

²⁸⁰ Glosar electoral [citată 10 aprilie 2021]. Disponibil: <https://www.slideshare.net/cicde/glosar-electoral>.

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem.

acte normative”²⁸³. Acesta de la urmă, Codului electoral, trebuie permanent ajustat la „condițiile de desăvârșire permanentă” a procesului electoral democratic în RM, așa cum, de exemplu, aceasta se face regulat de decenii în Republica Franceză”²⁸⁴.

2.1. Obligativitatea desfășurării alegerilor

În literatura științifică, principiul „obligativitatea alegerilor” presupune că alegerile în Republica Moldova reprezintă singura modalitate obligatorie și legală de formare a organelor reprezentative centrale și de autoadministrare locală. Orice altă modalitate de preluare a atribuțiilor reprezentative este în contradicție cu Constituția și alte acte normative din Republica Moldova și trebuie considerată ca o încălcare a ordinii constituționale.

De asemenea, „obligativitatea alegerilor” impune interdicția organelor de stat și a celor de autoadministrare locală de a se sustrage de la decizia de a organiza alegerile în termenul stabilit de legislație și de a anula sau amâna alegerile stabilite.

Prin urmare, toate autoritățile și instituțiile statului sunt obligate să respecte și să faciliteze desfășurarea alegerilor conform prevederilor legale și constituționale, asigurându-se că acestea se desfășoară în mod liber, corect și transparent.

Totuși, considerăm că sintagma „obligativitatea alegerilor” nu este potrivită pentru adevăratul sens/descriere a acesteia, întrucât poate crea confuzie cu „obligativitatea votului”.

Obligativitatea votului este un principiu electoral care presupune că cetățenii cu drept de vot sunt obligați să-și exercite acest drept în cadrul alegerilor sau referendumurilor organizate în țara lor, cum ar fi „Argentina, Australia, Belgia, Italia și Mexic”²⁸⁵. În sistemul în care există obligativitatea votului, absența de la vot poate fi sancționată legal. Această sancțiune poate lua diverse forme, precum amenzi financiare sau alte restricții privind anumite drepturi sau beneficii civile, cum ar fi imposibilitatea de a ocupa anumite funcții publice sau de a accesa anumite servicii

²⁸³ JELESCU, Dumitru. Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, conferință științifică cu participare internațională (2017; Chișinău). Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale: Conferința științifică cu participare internațională, 18 octombrie 2017 / fondator: Andrei Galben; redactor-șef: Vitalie Gamurari; colegiul de redacție: Gheorghe Golubenco [et al.]. [Chișinău]: ULIM, 2020, pp. 134-141. 292 p. Symposia Professorum, ISBN 978-9975-124-64-5. Antetit.: ISBN 978-9975-3371-9-9. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/135-141_8.pdf.

²⁸⁴ Code électoral. [citată 10 aprilie 2021]. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006148465/>.

²⁸⁵ Deliberating in a democracy. Votul – Planul Lecției. [citată 10 aprilie 2021]. Disponibil: http://did.deliberating.org/languages/documents/Lessons_ROM_Voting.pdf.

publice. Este important de menționat că în unele țări există și excepții sau modalități de a scăpa de aceste sancțiuni, cum ar fi votul prin corespondență sau justificarea absenței de la vot în mod legal acceptat. Scopul acestui principiu este de a promova implicarea cetățenilor în procesul democratic și de a asigura o participare activă în luarea deciziilor politice. În aceste țări, votul nu este considerat doar un drept, ci și o responsabilitate civică.

În acest sens, pledăm pentru modificarea denumirii principiului explicat supra, cu „Obligativitatea desfășurării alegerilor”.

2.2. Autenticitatea (nefalsificarea) alegerilor

„Standardele și bunele practici internaționale în materie de alegeri” derivă din următoarele dispoziții DUDO, articolul 21 (3) „Voința poporului trebuie să constituie baza puterii de stat; această voință trebuie să fie exprimată prin *alegeri nefalsificate*, ...”²⁸⁶ (sublinierea ne aparține).

Totodată, conform Manualului Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile „este obligatoriu ca toate părțile interesate electorale și comunitatea internațională să respecte rezultatele *alegerilor autentice*” (sublinierea ne aparține) (Comitetul ONU pentru Drepturile Omului 1981-2014: OG nr. 25, punctul 19). Însă, „aceasta nu înseamnă că rezultatele nu pot fi contestate dacă se constată nereguli. Trebuie să fie posibil să se conteste și să se anuleze rezultatele electorale îndoielnice și să se organizeze noi acțiuni de numărare sau alegeri noi la oricare sau la toate secțiile de votare, dacă există îndoieli” (OHCHR 1994: punctul 112; International IDEA 2014a: 251). Astfel, ar trebui „să se prevadă prin lege controlul jurisdicțional sau acțiuni echivalente pentru situații reglementate în mod clar și neambiguu” (International IDEA2014a: 251; Comitetul ONU pentru Drepturile Omului 1981-2014: OG nr. 25, punctul 20)²⁸⁷.

Principiul respectiv, legat strâns de obligativitatea desfășurării alegerilor, subliniază importanța respectării și aplicării hotărârilor și deciziilor luate de comisiile electorale în cadrul procesului electoral. Aceste hotărâri și decizii devin obligatorii pentru toate instituțiile și entitățile implicate în procesul electoral, inclusiv pentru autoritățile publice, organizațiile politice, funcționarii cu funcții de răspundere și pentru fiecare cetățean.

²⁸⁶ Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți. Ediție jubiliară, 1948-2008. *Organizația Națiunilor Unite*. Chișinău: S. m., 2008.

²⁸⁷ Utilizarea standardelor electorale internaționale: Manualul Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile / *Consiliul Europei*. – Chișinău : S. n., 2017 (ÎS „Tipografia Centrală”), Editura Consiliului Europei/Éditions du Conseil de l’Europe F-67075 STRASBOURG Cedex, p. 87.

Revizuirea hotărârilor comisiilor electorale, în special în cazurile în care rezultatele alegerilor sunt contestate sau există suspiciuni privind corectitudinea procesului electoral, este un aspect important al practicii constituționale. Acest lucru poate deveni o necesitate în statele federative cu un număr mare de entități federale sau în cazurile în care există tensiuni politice sau sociale semnificative.

Exemplul din Federația Rusă, în care guvernatorul în exercițiu a anulat propriul decret referitor la desfășurarea alegerilor în urma rezultatelor contestate din Districtul Autonom Koreac, ilustrează modul în care revizuirea hotărârilor electorale poate influența procesul politic și administrativ al unei țări. Astfel de situații arată complexitatea și sensibilitatea procesului electoral și necesitatea unei gestionări atente și transparente a acestuia pentru a asigura integritatea și legitimitatea alegerilor.

2.3. Periodicitatea alegerilor

Periodicitatea alegerilor presupune desfășurarea alegerilor la intervale regulate de timp stabilite prin lege.

DUDO, la articolul 21 (3) stipulează că „Voința poporului trebuie să ... fie exprimată prin alegeri nefalsificate, care să aibă loc în *mod periodic...*”²⁸⁸ (sublinierea ne aparține).

Totodată, potrivit Manualului de observare a alegerilor OSCE

În ceea ce privește intervalul de timp dintre alegeri, este esențial ca acesta să nu fie excesiv de lung. În general, se consideră că o perioadă maximă rezonabilă între alegerile pentru funcția de șef al statului este de șapte ani, deși majoritatea statelor optează pentru intervale de patru sau cinci ani între alegeri. Pentru camerele inferioare ale parlamentului, perioada maximă rezonabilă între alegeri este, de obicei, de cinci ani.

Acest principiu are rolul de a limita în timp puterile reprezentanților autorităților publice, garantând astfel desfășurarea obligatorie a unor noi alegeri la intervale regulate. Aceste intervale sunt stabilite astfel încât să asigure atât stabilitate în activitatea organelor și funcționarilor electivi, cât și rotația acestora, excluzând astfel prelungirea nejustificată a funcțiilor electivă de către aceleași persoane.

Periodicitatea alegerilor este o condiție esențială pentru legalitate și democrație. Normele de drept internațional subliniază că alegerile libere organizate la intervale regulate fac parte din

²⁸⁸ Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți. Ediție jubiliară, 1948-2008. *Organizația Națiunilor Unite*. Chișinău: S. m., 2008.

elementele fundamentale ale justiției și sunt necesare pentru exprimarea deplină a demnității umane și a drepturilor inalienabile ale tuturor. Constituția Republicii Moldova recunoaște că voința poporului se exprimă prin alegeri libere și periodice.

Periodicitatea alegerilor servește și ca o garanție importantă împotriva prelungirii nelegitime a mandatului deținătorilor de funcții publice la nivel național și local. Este un element esențial al procesului democratic și contribuie la menținerea echilibrului și responsabilității în exercitarea puterii de către reprezentanții aleși ai poporului.

De asemenea, „alegerile periodice îi responsabilizează pe cei aleși să guverneze corect țara și să implementeze cele promise”²⁸⁹.

În cadrul sistemului constituțional al Republicii Moldova, durata mandatului parlamentar este clar stabilită la patru ani, conform Constituției. Această prevedere, împreună cu practica stabilirii termenelor pentru alegerile ordinare și extraordinare, subliniază importanța respectării principiului periodicității alegerilor.

Prin această dispoziție constituțională, se asigură ciclicitatea și regularitatea procesului electoral, fundamentale pentru funcționarea unei democrații sănătoase. Alegerea reprezentanților parlamentari pentru un mandat de patru ani oferă stabilitate instituțională și în același timp permite unui popor să-și revizuiască opțiunile politice la intervale rezonabile.

În plus, prevederile constituționale și legale care guvernează alegerile locale, cum ar fi alegerea primarilor și consilierilor locali pentru un mandat similar de patru ani, subliniază coerența și coeziunea în cadrul întregului sistem democratic. Aceste mandate pe termen fix oferă cetățenilor un cadru previzibil și un mijloc de a-și exprima voința politică în mod regulat, consolidând astfel baza democratică a Republicii Moldova.

2.4. Oportunitatea fixării alegerilor

Conform DEX-ului limbii române, oportun înseamnă „care se întâmplă, care se face la momentul potrivit; adecvat situației, împrejurărilor; potrivit, indicat, nimerit, favorabil”²⁹⁰. Deci, putem admite că oportunitatea fixării alegerilor presupune ocazia favorabilă, potrivită de stabilire a datei alegerilor parlamentare, locale sau prezidențiale.

²⁸⁹Zaharia Victor, Hriptievski Nadejda, Guzun Ion ș.a. *Îndrumar juridic elementar pentru cetățeni*. Editura Cartier – Chișinău, 2011, p. 44.

²⁹⁰ Dicționare ale limbii române [online] [citată 21 iulie 2019]. Disponibil: <http://dexonline.ro/definitie/oportun>.

În stabilirea datei alegerilor generale, fie ele parlamentare sau locale, se respectă norme stricte și detaliate referitoare la termenele fixate. Aceste termene sunt esențiale pentru asigurarea unui proces electoral ordonat și transparent. Astfel, planificarea și organizarea alegerilor se bazează pe reguli clare și transparente, care sunt stabilite pentru a garanta buna desfășurare a scrutinului și pentru a asigura participarea cât mai largă a cetățenilor. Aceste norme prevăd și proceduri pentru stabilirea și modificarea datelor alegerilor în funcție de circumstanțe excepționale sau necesități speciale. Astfel, termenele stabilite „sunt cruciale pentru buna funcționare a democrației și pentru asigurarea legitimității rezultatelor alegerilor”²⁹¹.

Pentru organizarea alegerilor parlamentare sau locale, este esențial să se stabilească cu atenție datele pentru desfășurarea acestora. În cazul alegerilor parlamentare, momentul oportun pentru stabilirea datei alegerilor survine fie la expirarea mandatului Parlamentului, fie în urma dizolvării acestuia. Pentru alegerile locale, data alegerilor generale este fixată în ultima duminică a lunii octombrie sau prima duminică a lunii noiembrie.

Este crucial ca aceste date să fie stabilite cu cel puțin 70 de zile înainte de ziua alegerilor, conform prevederilor legale. În cazul unor circumstanțe excepționale sau necesități speciale, Comisia Electorală Centrală poate stabili și alte date pentru votare, cu respectarea unor termene stricte.

De asemenea, în cazul alegerilor prezidențiale, data alegerilor pentru funcția de președinte al Republicii Moldova este stabilită de Parlament cu cel mult 90 de zile înainte de ziua alegerilor. Dacă alegerile sunt declarate nevalabile sau nule, se organizează votare repetată în termen de două săptămâni, cu aceleași date din listele electorale și aceiași candidați.

În cazul în care alegerile nu au fost valide sau nu s-a ales niciun președinte, se stabilesc alegeri noi în termen de 30 de zile de la data alegerilor precedente. Aceste alegeri noi sunt organizate conform prevederilor legale și sunt fundamentale pentru menținerea ordinii constituționale și a democrației în Republica Moldova.

2.5. Libertatea alegerilor

Principiul libertății alegerilor este fundamental pentru funcționarea democratică a unui sistem electoral și este consacrat în Constituția Republicii Moldova. Acest principiu implică

²⁹¹ Oportunitatea alegerilor noi [online]. Alegeri municipale noi [citată 24 august 2019]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200509261>.

eliminarea oricăror forme de constrângere în procesul de participare la alegeri și în procesul de votare propriu-zis.

Libertatea alegerilor presupune ca fiecare cetățean să își poată exprima opțiunea electorală fără să fie supus controlului sau sancțiunilor ulterioare. Acest drept electoral a fost și obligatoriu în trecutul istoric al constituționalismului național, conform unor prevederi din Constituția României din perioada interbelică.

În unele țări, campaniile electorale sunt marcate de agitație și violență, ceea ce poate descuraja participarea la vot. De exemplu, în Salvador și Columbia au avut loc evenimente violente în timpul campaniilor electorale, afectând nivelul de participare la vot.

Un aspect important al principiului libertății alegerilor este că rezultatele alegerilor nu trebuie să fie influențate de numărul de alegători care participă la votare. Indiferent de numărul de participanți la vot, alegerile sunt considerate valabile conform unor legi electorale din diverse regiuni, cum ar fi regiunile Habarovsk, Sankt-Petersburg și Volgograd din Rusia.

Totuși, în multe state, legislația electorală stabilește o cotă minimă de participare a cetățenilor pentru a considera alegerile ca fiind valabile. În Republica Moldova, de exemplu, există proceduri stabilite pentru declararea alegerilor ca fiind nevalabile în cazul unei participări scăzute la vot într-o anumită circumscripție electorală. Principiul libertății alegerilor este fundamental pentru funcționarea democratică a unui sistem electoral și este consacrat în Constituția Republicii Moldova. Acest principiu implică eliminarea oricăror forme de constrângere în procesul de participare la alegeri și în procesul de votare propriu-zis.

Libertatea alegerilor presupune ca fiecare cetățean să își poată exprima opțiunea electorală fără să fie supus controlului sau sancțiunilor ulterioare. Acest drept electoral a fost și obligatoriu în trecutul istoric al constituționalismului național, conform unor prevederi din Constituția României din perioada interbelică.

În unele țări, campaniile electorale sunt marcate de agitație și violență, ceea ce poate descuraja participarea la vot. De exemplu, în Salvador și Columbia au avut loc evenimente violente în timpul campaniilor electorale, afectând nivelul de participare la vot.

Un aspect important al principiului libertății alegerilor este că rezultatele alegerilor nu trebuie să fie influențate de numărul de alegători care participă la votare. Indiferent de numărul de participanți la vot, alegerile sunt considerate valabile conform unor legi electorale din diverse regiuni, cum ar fi regiunile Habarovsk, Sankt-Petersburg și Volgograd din Rusia.

Totuși, în multe state, legislația electorală stabilește o cotă minimă de participare a cetățenilor pentru a considera alegerile ca fiind valabile. În Republica Moldova, de exemplu, există

proceduri stabilite pentru declararea alegerilor ca fiind nevalabile în cazul unei participări scăzute la vot într-o anumită circumscripție electorală.

2.6. Alternativitatea alegerilor

Principiul alternativ al alegerilor este esențial pentru asigurarea unei competiții electorale echitabile și pentru diversitatea opțiunilor politice disponibile alegătorilor. Acest principiu implică existența mai multor candidați și formațiuni politice, fiecare cu viziuni și soluții diferite în ceea ce privește problemele politice, sociale și economice, oferind astfel cetățenilor posibilitatea de a alege liber și conștient reprezentanții care îi vor reprezenta cel mai bine.

În unele țări, acest principiu este inclus în legislația electorală pentru a asigura un proces electoral mai robust și mai competitiv. De exemplu, în Federația Rusă, în cazul în care numărul de candidați este insuficient într-o circumscripție electorală sau dacă nu există niciun candidat înaintea zilei de votare, alegerile pot fi amânate pentru a permite propunerea și înregistrarea suplimentară a candidaților.

În Republica Moldova, Codul electoral prevede organizarea de alegeri noi în cazul în care, după votarea repetată, nu este ales nici un consiliu sau primar. Cu toate acestea, introducerea explicită a *principiului alternativității* în legislația electorală ar contribui la crearea unui cadru mai clar și mai previzibil pentru procesele electorale.

Consacrarea acestui principiu ar spori competiția între candidați și partide politice, reflectând mai fidel voința alegătorilor și contribuind la consolidarea democrației și a societății civile. Prin promovarea candidaților alternativi și a diversității de opțiuni politice, alegătorii ar putea exprima mai obiectiv preferințele lor, reflectând mai bine dinamica reală a forțelor politice din societate.

Încurajarea candidaților alternativi poate contribui la diversificarea și îmbogățirea procesului electoral. Iată câteva modalități prin care putem face acest lucru:

- Educație și conștientizare: informarea cetățenilor cu privire la candidații alternativi este esențială. Trebuie organizate dezbateri publice, seminarii sau campanii de informare pentru a prezenta candidații mai puțin cunoscuți și viziunile lor;
- Accesibilitate: Asigurarea că, candidații alternativi au acces la resursele necesare pentru a-și desfășura campaniile. Acest lucru poate include finanțare, spații de întâlnire, acces la mass-media și platforme online;

- Dezbateri echitabilă: Asigurarea că, toți candidații, indiferent de popularitatea lor, au oportunitatea de a participa la dezbateri și de a-și prezenta viziunile. Evitarea discriminării sau favorizarea unor candidați în detrimentul altora;
- Transparență în finanțare: Monitorizarea finanțării campaniilor electorale pentru a preveni influența excesivă a unor grupuri de interese sau a candidaților deja consacrați. Acest lucru poate asigura o șansă mai echitabilă pentru candidații alternativi;
- Promovarea diversității: Încurajarea diversității în rândul candidaților. Acest lucru poate include promovarea candidaților tineri, femei, minorități etnice sau alte grupuri subreprezentate;
- Participarea civică: Implicarea cetățenilor în procesul electoral și încurajarea să-și exercite dreptul de vot. Cu cât mai mulți oameni votează, cu atât mai multă atenție va primi fiecare candidat;
- Dezvoltarea competențelor de leadership: Oferirea trainingurilor și sprijinului candidaților alternativi pentru a-și dezvolta abilitățile de leadership, comunicare și gestionare a campaniilor.

2.7. Competitivitatea alegerilor

Cuvântul „competitiv” provine din limba franceză „compétitif”, ceea ce înseamnă „susceptibil de a suporta concurența; competițional; în care concurența este posibilă”²⁹². Astfel, competitivitatea alegerilor presupune concurența dintre subiecții dreptului electoral în timpul procesului electoral.

Pentru a avea o competitivitate sănătoasă a alegerilor este nevoie de crearea condițiilor prielnice pentru aceasta. Una din condiții ar fi micșorarea pragului electoral, în așa fel partidele mici, candidații independenți să aibă șanse egale de rând cu partidele mari care au o pondere în cadrul clasei politice. O altă condiție ar putea fi finanțarea partidelor și candidaților independenți din bugetul de stat, astfel diminuându-se lipsa de transparență în acumularea fondurilor de către partide, monitorizându-se modul cum se cheltuiesc banii și crearea balanței dintre partidele mari și mici.

Așadar, în cazul nerespectării competitivității alegerilor, aceasta poate deveni un factor care ar explica diferențele de participare la vot a cetățenilor.

²⁹² Dicționare ale limbii române. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <http://dexonline.ro/definitie/competitiv>.

Cu regret, în art.16 din noul Cod electoral nr. 325 din 08.12.2022, legiuitorul a stipulat mai multe restricții privind exercitarea drepturilor electorale. Astfel, printre restricții privind faptul că nu pot fi alese se enumeră și „persoanele care, la data pronunțării hotărârii Curții Constituționale privind declararea neconstituționalității unui partid politic, dețineau calitatea de membru al organului executiv al partidului politic declarat neconstituțional, precum și persoanele care ocupau funcții electivă din partea partidului politic declarat neconstituțional, pe o perioadă de 5 ani de la data pronunțării hotărârii Curții Constituționale”²⁹³. Am subliniat cu regret, întrucât, prin HCC nr. 16 din 03.10.2023 pentru controlul constituționalității art. 16 alin. (2) lit. e) din Codul electoral, la sesizarea nr. 211a/2023, Curtea Constituțională a declarat neconstituțională această normă, „examinând,

a) dacă durata restricției este limitată în timp sau dacă există posibilitatea de a solicita reexaminarea acesteia – a constatat că legislatorul a majorat durata interdicției contestate în lipsa unei justificări obiective (ex: 1) odată cu trecerea timpului, restricțiile generale ale exercițiului drepturilor electorale devin mai greu de justificat, impunând astfel o individualizare a măsurilor restrictive (a se vedea *Ždanoka v. Letonia* [MC], 16 martie 2006, § 135; *Ādamsons v. Letonia*, 24 iunie 2008, § 125; 2) în cauza *Ādamsons v. Letonia*, 24 iunie 2008, § 131, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat încălcarea dreptului de a candida, garantat de articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenția Europeană, din cauza faptului că Parlamentul leton a prelungit, fără niciun motiv, durata interdicției de a candida la funcții electivă, de la 10 ani la 20 de ani, aplicabilă persoanelor în privința cărora autoritățile au constatat că au colaborat cu Comitetul Securității Statului al Uniunii Sovietice (KGB). În acel caz, Curtea Europeană a notat că prelungirea duratei interdicției fără a explica motivele unei astfel de prelungiri a fost vădit arbitrară);

b) dacă restricția se aplică pe baza unor criterii obiective – interdicția contestată nu are la bază criterii obiective, este una generală și nu este sensibilă la circumstanțele particulare (ex: Curtea Europeană a notat că articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție nu exclude situațiile în care domeniul de aplicare și condițiile unei măsuri restrictive pot fi stabilite în detaliu de către legislator, lăsându-le instanțelor de drept comun sarcina de a verifica dacă o anumită persoană aparține categoriei sau grupului reglementat de legea în discuție (*Ždanoka v. Letonia*, § 125). În acest context, Curtea reține că trebuie făcută o distincție clară între partidul politic care a fost declarat neconstituțional și drepturile membrilor acestui partid. Interzicerea partidului nu este de natură să afecteze în mod direct drepturile fundamentale ale tuturor acestor cetățeni.);

²⁹³ Codul electoral, nr. 325 din 08.12.2022, În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citat 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.

c) *Dacă procedura de aplicare a restricției este însoțită de suficiente garanții apte să asigure o protecție împotriva arbitrariului* – reține că procedura care conduce la aplicarea unei asemenea interdicții într-un caz individual trebuie însoțită de suficiente garanții apte să asigure respectarea statului de drept și protecția împotriva arbitrariului. Această procedură trebuie să se desfășoare în fața unei autorități independente care să audieze persoana vizată și să adopte o decizie motivată (a se vedea § 96 din Avizul consultativ al Curții Europene a Drepturilor Omului din 8 aprilie 2022).”²⁹⁴.

2.8. Admisibilitatea diferitor sisteme electorale

Există zeci de variații ale principalelor sisteme electorale, testate de practica alegerilor parlamentare din întreaga lume. „Putem afirma că nu există sisteme electorale bune și rele, ci sisteme adecvate sau inadecvate condițiilor țărilor care le folosesc pentru alegerea organelor reprezentative”, explică analistul politic Boțan Igor²⁹⁵.

În Republica Moldova, nu există restricții impuse de Constituție sau Codul electoral în ceea ce privește utilizarea diferitelor sisteme electorale în procesul de organizare a alegerilor, fie ele centrale sau locale.

Legislația electorală recunoaște validitatea alegerilor organizate în baza sistemelor electorale majoritar, proporțional sau mixt. Alegerea sistemului electoral este influențată de o serie de factori, inclusiv de nivelul de dezvoltare socială și economică al țării, de principiile constituționale legate de structura și competențele autorităților reprezentative, precum și de particularitățile istorice și culturale specifice.

În practică, în Republica Moldova, se folosește sistemul proporțional de reprezentare pe liste de partid în alegerile parlamentare și în cele pentru organele deliberative ale administrației publice locale. În schimb, pentru alegerea primarilor, se aplică sistemul electoral majoritar. Această diversitate de abordări reflectă capacitatea legislației electorale de a se adapta la specificul fiecărui scrutin și la nevoile democratice ale societății.

Este semnificativ că principiul admisibilității diferitelor sisteme electorale presupune, în primul rând, căutarea celor mai optimale mecanisme de desfășurare a alegerilor și, în al doilea

²⁹⁴ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 16 din 03.10.2023 pentru controlul constituționalității art. 16 alin. (2) lit. e) din Codul electoral. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 391-394 art. 153 din 19.10.2023. [citat 28 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139509&lang=ro.

²⁹⁵ Un nou sistem electoral pentru Moldova! [citat 20 septembrie 2019]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20011026/>.

rând, completează principiul libertății alegerilor. Spre exemplu, în Statele Unite Mexicane „organizarea alegerilor, prin mandat constituțional, este guvernată de o serie de *orientări* sau *criterii* fundamentale, numite *principii* (sublinierile ne aparțin – D.J.)”²⁹⁶. În conformitate cu art. 41 din Constituția Federală a Statelor Unite Mexicane, aceste principii sunt: „certitudinea, legalitatea, independența, imparțialitatea, obiectivitatea și profesionalismul”²⁹⁷.

Certitudinea în procesele electorale implică faptul că acțiunile săvârșite sunt complet verificabile și atașate de realitate, asigurând rezultate fiabile și confiabile. *Legalitatea* constă în respectarea strictă a reglementărilor legale în vigoare în toate aspectele electorale, de la cetățeni și asociații până la autoritățile electorale, garantând adecvarea și fidelitatea legii. *Independența și autonomia* se manifestă prin absența implicării directe în puterile care exercită suveranitatea națională. *Imparțialitatea* presupune urmărirea interesului societății și respectarea valorilor democrației, fără a restricționa interesele personale sau preferințele politice. *Obiectivitatea* implică recunoașterea coerentă și motivată a realității în procesele electorale, evitând interpretările parțiale sau unilaterale care ar putea distorsiona rezultatele. Profesionalismul constă în instruirea și reducerea improvizației în rândul funcționarilor electorali, pentru a minimiza abaterile și neregulile grave.

În era digitală, credem, e cazul să fie organizat, aplicat etc. și *votul electronic*. Dat fiind faptul că „Republica Moldova a acceptat cursul spre Uniunea Europeană și tinde să adere la ea, e cazul să cunoaștem tendințele acesteia privind modul de vot electronic și legislația cu privire la acest tip de vot”²⁹⁸. Să ne concentrăm mai detaliat și profund asupra acestui fel de vot, dată fiind necesitatea, actualitatea și specificul lui.

La 30 septembrie 2004 Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a lansat pentru statele membre și cele în curs de aderare *Recomandarea Rec (2004) 11*, care vizează „reglementarea

²⁹⁶ Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación (México). *Apuntes de Derecho Electoral: una Contribución Institucional para el Conocimiento de la Ley como Valor Fundamental de la Democracia*. México: El Tribunal, 2000. 2 v., p. 269.; Derecho electoral mexicano. *Libro de texto*. Centro de Capacitación Judicial Electoral. México, Distrito Federal, abril de 2011, p. 20.

²⁹⁷ Ibidem.

²⁹⁸ JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru. Pregătirea specialiștilor pentru educația digitală la vârstele antepreșcolară, preșcolară mică și preșcolară medie. În: „*Calitate în educație - imperativ al societății contemporane*”, conferință științifică națională cu participare internațională (2020; Chișinău). Calitate în educație - imperativ al societății contemporane: Materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, 4-5 decembrie, 2020: [în vol.] / comitetul științific: Gînju Stela [et al.] ; comitetul organizatoric: Cojocari Lidia [et al.]. – Chișinău : UPS „Ion Creangă”, 2020 – . – ISBN 978-9975-46-482-6. Vol. 2, pp. 343-349. – 2020. – 538 p. : fig., tab. – Antetit.: Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Fac. Științe ale Educației și Informatică, Catedra Ped. Preșcolară, Educație Fizică și Dans. ISBN 978-9975-46-484-0. [citată 03 noiembrie 2021]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/343-349_1.pdf.

standardelor legale, operaționale și tehnice legate de sistemul electronic de votare”²⁹⁹. Recomandarea cuprinde, în *Anexa I*, câteva principii ale votului electronic, care sunt caracterizate ca fiind „standarde legale”, în alte cuvinte, după Gh. Iancu, niveluri de atins de către legislațiile interne în domeniu, necesar a fi adoptate (Gh. Iancu)³⁰⁰.

Principiile asociate votului electronic, în esență, sunt similare cu cele aplicate în cazul votului exprimat prin prezența la urne, dar există diferențe semnificative în conținut. Această distincție reprezintă una dintre caracteristicile distincte ale celor două modalități de exprimare a opțiunilor politice de către alegători. În plus față de principiile tradiționale ale votului, precum secretul votului și corectitudinea procesului electoral, votul electronic adaugă importanța principiului transparenței, controlului asupra sistemului de vot electronic și asigurarea securității și încrederii în acest proces. Toate aceste principii sunt cruciale în asigurarea integrității și credibilității votului electronic și pot fi considerate ca trăsături distinctive ale acestuia.

La aplicarea votului electronic, deci, de asemenea, trebuie respectate principiile corespunzătoare: universalitatea votului electronic, egalitatea lui, votul electronic liber exprimat, secretul votului electronic, principiul transparenței votului electronic, principiul controlului sistemului de vot electronic, principiul siguranței și încrederii în cazul votului electronic.

Principiul universalității votului electronic implică mai multe aspecte esențiale, cum ar fi ca toți alegătorii ar trebui să poată înțelege și să folosească cu ușurință sistemul de vot electronic; condițiile pentru înregistrarea votului electronic nu ar trebui să fie obstacole pentru participarea la alegeri; reglementările privind votul electronic ar trebui să ofere persoanelor cu dizabilități posibilitatea de a-și exprima opțiunea politică; votul electronic ar trebui să fie o opțiune suplimentară la votul în persoană, folosită atunci când votul electronic este fezabil. Totuși, această regulă poate fi considerată restrictivă, deoarece votul electronic ar trebui să fie disponibil în toate circumstanțele, permițând alegătorilor să aleagă între metode în funcție de situația lor specifică.

Principiul egalității votului electronic este esențial pentru asigurarea corectitudinii și echității în procesul electoral. Acest principiu implică introducerea unui singur vot în urna virtuală și începerea procedurii de votare doar dacă nu s-a introdus deja alt vot. Este necesar ca sistemul să întrerupă comunicarea alegătorului cu urna virtuală pentru a preveni votul multiplu.

De asemenea, sistemul ar trebui să limiteze utilizarea aceluiași circuite telefonice sau de internet pentru a împiedica influențarea rezultatelor votului. Prin folosirea unei singure modalități

²⁹⁹ Legal, operational and technical standards for e-voting. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. *Council of Europe*. Strasbourg Cedex: Printed at the Council of Europe, April 2005, p. 9-12.

³⁰⁰ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.h. Beck, 2012, p. 75.

de transmitere, se asigură agregarea corectă a voturilor și respectarea egalității fiecărui vot exprimat.

În final, fiecare vot ar trebui numărat o singură dată în cadrul procesului electoral, garantând astfel corectitudinea și echitatea în determinarea rezultatelor alegerilor sau a referendumului.

Principiul votului electronic liber exprimat. este crucial pentru asigurarea integrității și transparenței în procesul electoral. Acest principiu implică următoarele aspecte:

- Modul de organizare a sistemului trebuie să permită fiecărui alegător să-și formeze și să-și exprime în mod liber opțiunile politice. Este esențial ca sistemul electronic să ofere posibilitatea exercitării personale a votului prin intermediul unor teste sau încercări.

- Sistemul electronic trebuie să fie conceput astfel încât alegătorii să poată exprima opțiunile politice în mod deliberat și să beneficieze de un proces electoral rapid.

- Alegătorul trebuie să aibă dreptul să-și schimbe opțiunea politică în orice moment sau să întrerupă procedura de vot electronic, fără ca opțiunile anterioare să fie înregistrate. După înregistrarea votului, sistemul nu trebuie să permită modificarea opțiunii politice deja exprimate și înregistrate.

- În timpul votării, trebuie eliminate orice forme de influențe sau presiuni asupra alegătorului.

- Este important să se interzică posibilitatea unui „vot gol”, oferind alegătorilor mijloacele necesare pentru participarea la alegeri sau la referendum, chiar dacă aceștia nu doresc să-și exprime o preferință electorală.

- Sistemul trebuie să confirme alegătorului că votul a fost exprimat corect și că procedura s-a încheiat cu succes. Acest aspect este crucial pentru întărirea încrederii în procesul electoral și pentru asigurarea transparenței și corectitudinii acestuia.

Principiul secretului votului electronic subliniază necesitatea asigurării confidențialității exprimării și transmiterii opțiunilor politice în procesul de votare electronică. Acest principiu impune ca sistemul de vot electronic să fie conceput astfel încât să garanteze anonimitatea voturilor transmise online și să nu permită identificarea sau asocierea acestora cu alegătorii. În plus, în timpul determinării rezultatelor votului, informațiile și datele utilizate trebuie să rămână confidențiale pentru a proteja secretul votului.

Principiul transparenței în votul electronic vizează importanța înțelegerii și încrederii în procesul de vot electronic atât din partea alegătorilor, cât și din partea statelor. Pentru a asigura transparența, toate informațiile legate de funcționarea sistemului de vot electronic trebuie să fie

disponibile publicului, iar alegătorii ar trebui să aibă posibilitatea să testeze și să înțeleagă sistemul înainte de a participa la votul online. Supravegherea procedurii de vot de către observatori legal desemnați este esențială pentru a asigura corectitudinea procesului electoral și pentru a permite prezentarea observațiilor în timpul votării și determinării rezultatelor. De asemenea, trebuie să existe reguli clare care să permită renumărarea voturilor și reluarea parțială sau totală a alegerilor, în cazul necesității. Aceste măsuri contribuie la consolidarea încrederii în integritatea și corectitudinea votului electronic.

Principiul controlului sistemului de vot electronic are în vedere monitorizarea tuturor componentelor acestuia pentru a asigura integritatea și corectitudinea procesului electoral. Autoritățile electorale competente trebuie să aibă cunoștințe detaliate despre funcționarea sistemului de vot electronic și să efectueze verificări periodice pentru a certifica corectitudinea acestuia. În Republica Moldova, aceste autorități includ Comisia Electorală Centrală și alte instituții cu atribuții în domeniul electoral. Un organ de stat independent ar trebui să efectueze verificări periodice pentru a asigura buna funcționare a sistemului de vot electronic și pentru a implementa măsuri de securitate necesare.

Principiul siguranței și încrederii în votul electronic subliniază responsabilitatea statului de a garanta siguranța și încrederea în acest mod de vot. Statele trebuie să ia măsuri pentru a preveni fraudarea votului online și intervențiile neautorizate care ar putea afecta integritatea procesului electoral. În Republica Moldova, Comisia Electorală Centrală ar trebui să asigure implementarea măsurilor de securitate și să monitorizeze procesul de vot electronic. Regulile stricte trebuie aplicate în timpul deschiderii urnei virtuale pentru a asigura siguranța și încrederea în sistemul de vot electronic. Intervențiile trebuie să fie autorizate și raportate autorității electorale competente, iar sistemul trebuie să supravegheze integritatea și confidențialitatea voturilor exprimate. Protecția datelor personale trebuie respectată conform legislației naționale și europene pentru a garanta confidențialitatea informațiilor despre alegători și integritatea procesului electoral.

E de menționat faptul că *Recomandarea Rec (2004) 11*³⁰¹, care vizează reglementarea standardelor legale, operaționale și tehnice legate de sistemul electronic de votare, a fost în vigoare până la *Recomandarea CM/Rec (2017)5 al Comitetului Miniștrilor către statele membre privind*

³⁰¹ Legal, operational and technical standards for e-voting. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. Council of Europe. Strasbourg Cedex: Printed at the Council of Europe, April 2005, p. 9-12.

standardele de vot electronic, adoptată de Comitetul de Miniștri la 14 iunie 2017 la cea de-a 1289-a reuniune a delegațiilor miniștrilor³⁰².

Astfel, este recomandat guvernelor statelor membre să fie atente la mai multe aspecte atunci când doresc să introducă, să revizuiască sau să actualizeze legislația și practicile interne în domeniul votului electronic.

Este esențial să respecte toate principiile alegerilor și referendumurilor democratice și să evalueze și să contracareze riscurile asociate votului electronic prin măsuri adecvate, mai ales cele specifice acestei metode de votare.

De asemenea, legislația, politicile și practicile adoptate trebuie să fie în conformitate cu standardele stabilite în Anexa I la recomandare, iar interconectarea cu Liniile directoare privind punerea în aplicare a acestei recomandări trebuie să fie bine înțeleasă.

O evaluare constantă a politicilor și experienței în domeniul votului electronic este necesară pentru a furniza informații relevante Consiliului Europei și pentru a organiza reuniuni periodice de examinare a transpunerii în practică a acestei recomandări.

Partajarea experienței în domeniu cu alte state membre și diseminarea largă a recomandării, a Memorandumului Explicativ și a Liniilor directoare însoțitoare către toți cei implicați în procesul electoral sunt aspecte importante pentru asigurarea unei aplicări corespunzătoare a normelor și pentru creșterea încrederii în sistemul de vot electronic.

Totodată, Sistemul de vot electronic trebuie să fie construit și gestionat cu respectarea unor principii esențiale pentru a asigura un proces electoral corect și transparent.

Sufragiul universal trebuie să fie garantat prin asigurarea că interfața electorală este ușor de înțeles și accesibilă pentru toți alegătorii, iar sistemul să permită persoanelor cu handicap și nevoi speciale să voteze independent. În același timp, este important ca votul electronic să fie considerat o opțiune suplimentară și opțională, cu conștientizarea clară a alegătorilor cu privire la importanța alegerilor la care participă.

Sufragiul egal impune ca toate informațiile oficiale privind votarea să fie prezentate în mod echitabil, indiferent de canalul de vot folosit. În plus, se impune o identificare unică a alegătorilor și accesul în sistem doar după autentificarea corectă a acestora. Asigurarea că fiecare alegător poate vota o singură dată și că voturile sunt numărate corect este esențială pentru menținerea integrității procesului electoral.

³⁰² Recomandarea CM/Rec(2017)5 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind standardele pentru votul electronic. Liniile directoare privind implementarea prevederilor Recomandării CM/Rec(2017)5 privind standardele pentru votul electronic. [citată 10 martie 2019]. Disponibil: <http://www.roaep.ro/legislatie/wp-content/uploads/2017/08/Traducere-Recomandare.pdf>.

Sufragiul liber este garantat prin prezentarea unui buletin de vot autentic și informații corecte, iar procesul de votare trebuie să fie ghidat astfel încât să nu influențeze decizia alegătorului. Este esențial ca alegătorul să aibă posibilitatea de a participa la alegeri sau referendum fără a-și exprima o preferință și să primească asistență în cazul unui vot nevalabil.

Secretul votului este protejat prin organizarea sistemului astfel încât să fie respectat pe toate etapele procesului electoral. Datele personale sunt păstrate doar pentru desfășurarea alegerilor și sunt protejate împotriva accesului neautorizat. Voturile și informațiile aferente sunt criptate și păstrate sigilate până la începerea numărării, iar orice incident care ar putea amenința integritatea sistemului trebuie raportat imediat autorităților competente.

Reglementările și organizarea trebuie să fie transparente, iar publicul trebuie informat clar despre procesul de votare și despre standardele aplicate. Certificarea și evaluarea sistematică a sistemului de vot electronic sunt esențiale pentru garantarea fiabilității și securității acestuia.

Principiile de reglementare și organizare trebuie să fie în concordanță cu standardele democratice și să asigure controlul asupra întregului proces electoral. Responsabilitatea pentru funcționarea corectă a sistemului de vot electronic revine organismelor de management electoral, care trebuie să se asigure că toate cerințele sunt respectate în mod corespunzător.

În altă ordine de idei, statele care consideră introducerea votului electronic sau sunt în proces de aderare la Uniunea Europeană trebuie să desfășoare un studiu de fezabilitate în mod treptat și progresiv. Acest studiu trebuie să fie realizat și publicat înainte de selectarea și implementarea oricărei tehnologii de vot electronic. Acesta ar trebui să cuprindă motivele adoptării sistemului, analiza riscurilor, evaluarea cadrului juridic, planificarea și evaluarea piloților, precum și o analiză cost-beneficiu.

Reglementările privind alegerile prin internet trebuie concentrate în Codul Electoral al Republicii Moldova, care să reglementeze conceptele, politicile, procedurile și cerințele de funcționare relevante, și, totodată, să se implementeze dispoziții referitoare acestea în Registrul de Stat al Alegătorilor și Sistemul Informațional Automatizat de Stat „Alegeri”.

Constituția Republicii Moldova nu conține dispoziții exprese privind votul prin Internet, care ar trebui ajustată în acest sens. Este important să se asigure că alegerile prin Internet respectă principiile democratice și garantează secretul votului.

De asemenea, Moldova are un nivel ridicat de acces la Internet și o bună acoperire a rețelelor mobile, ceea ce ar facilita implementarea votului electronic. Cu toate acestea, țara dispune de puține servicii electronice guvernamentale populare, iar aceasta și nivelul de emigrare ridicat ar putea afecta participarea la votul electronic.

Un sondaj special pentru diaspora moldovenească din străinătate a fost elaborat de consultanți și distribuit prin intermediul rețelelor de socializare. „Rezultatele sondajului online au indicat o susținere largă a introducerii votului prin Internet printre moldovenii care locuiesc peste hotare”³⁰³.

După ce am cercetat în detaliu, am găsit câteva idei esențiale pentru a face votul prin internet o realitate în RM:

1. Respectarea legilor existente: Orice nouă metodă de vot trebuie să se încadreze în regulile deja stabilite pentru alegeri în legislația națională.

2. Focus pe votul online: Deoarece cetățenii din străinătate nu pot folosi alte metode de vot electronic, cum ar fi terminalele electronice, ne concentrăm pe votul prin internet.

3. Crearea unui sistem de vot online: se propune să creăm un sistem de vot online, controlat de Comisia Electorală Centrală (CEC). Acesta va fi utilizat ca o alternativă la votul tradițional pentru alegerile și referendumurile naționale.

4. Proiect pilot pentru testare: Înainte de a lansa pe scară largă sistemul, se face un proiect pilot pentru a testa toate aspectele tehnice și de securitate. Acest lucru va dura cât va fi nevoie și va implica oameni din diferite domenii care vor testa și evalua sistemul.

5. Acces facil la votul prin internet: Alegătorii vor putea accesa platforma de vot prin internet folosind un serviciu „MPass”. Cei care nu au acces la acest serviciu vor putea solicita accesul prin afișare, e-mail sau SMS.

Sperăm că aceste propuneri vor duce la o modalitate mai ușoară și mai accesibilă pentru toți cetățenii RM să-și poată exprima votul.

Procesul de vot prin Internet trebuie să aibă următoarele proprietăți: canal auxiliar de vot - secțiunile tradiționale de votare rămân; votarea anticipată - votul prin Internet este disponibil timp de câteva zile și se încheie cel puțin cu 2 zile înainte de începerea votării tradiționale pe baza buletinelor de vot imprimate pe suport de hârtie; votarea multiplă - votul prin Internet ar trebui să le permită alegătorilor să voteze de mai multe ori, fiind contabilizat doar ultimul vot. Această modalitate se consideră a fi o măsură eficientă împotriva cazurilor de cumpărare a voturilor, precum și presiunii din partea semenilor.

Un Sistem Informațional pentru Votul prin Internet trebuie să posede următoarele caracteristici esențiale pentru a asigura integritatea procesului electoral și pentru a preveni eventualele probleme de securitate:

³⁰³ Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova. Raport și Foaia preliminară de parcurs. Chișinău, 2016. Versiunea din 28/06/2016., p.5-6.

1. Accesibilitate și compatibilitate: Trebuie să fie ușor accesibil și să se integreze cu sistemele electorale existente în țară, asigurându-se că este flexibil pentru a se adapta nevoilor diverse.

2. Verificabilitate: Trebuie să ofere posibilitatea de a verifica corectitudinea exprimării votului, înregistrării acestuia și numărării în mod corespunzător.

3. Securitate: Nicio informație legată de votare nu trebuie să fie transferată fără a fi criptată, iar identitatea alegătorului nu trebuie să fie legată de conținutul buletinului de vot în nici o etapă a procesului.

4. Transparență, fiabilitate și contabilizat: Trebuie să fie transparent, astfel încât procesul de vot să poată fi înțeles și verificat de către cetățeni și observatori. De asemenea, trebuie să fie fiabil și să permită contabilizarea pentru a asigura că rezultatele sunt corecte și valide.

Putem conchide că, Republica Moldova are potențialul necesar pentru a introduce votul prin Internet în viitorul apropiat, având o infrastructură internet bine dezvoltată, acoperire extinsă a rețelelor mobile și un nivel decent de educație în tehnologia informației. Secțiunile de vot sunt deja conectate la internet și funcționează în mod online.

Introducerea votului online poate aduce beneficii semnificative, cum ar fi sporirea încrederii în serviciile guvernamentale electronice și recunoașterea internațională a Moldovei ca stat modern și tehnologic. De asemenea, ar putea facilita accesul la vot pentru persoanele cu dizabilități și pentru moldovenii care trăiesc în afara țării, reducând în același timp costurile per alegător și numărul secțiilor de vot necesare.

Cu toate acestea, este esențial să se aducă modificări la Codul Electoral pentru a reglementa votul online, inclusiv proceduri pentru vot anticipat, vot la distanță și vot multiplu, iar securitatea votului trebuie să fie o prioritate, dat fiind mediu necontrolat al votului online.

Este important ca datele personale să fie protejate conform legii, iar implementarea votului online să fie făcută în conformitate cu reglementările existente și cu respectarea normelor de protecție a datelor. Totuși, este necesară și o autorizare prealabilă din partea Centrului Național pentru Protecția Datelor.

În final, Republica Moldova se îndreaptă către introducerea votului electronic, iar ajustarea treptată a legislației la aceste schimbări este crucială pentru adaptarea la noile cerințe ale timpului.

În altă ordine de idei, în Republica Moldova, am fost martori când prin Legea nr. 154 din 20 iulie 2017, Parlamentul de legislatura XX-a, a adus cu sine schimbarea sistemului electoral.

Astfel, pentru prima dată în istoria RM, „la 24 februarie 2019, Parlamentul de legislatura a X-a a fost ales în baza sistemului electoral mixt (paralel): 50 de deputați aleși într-o circumscripție electorală națională, în baza listelor de candidați, și 51 de deputați – în circumscripții uninominale,

din rândul candidaților independenți sau a celor desemnați de către partidele politice”³⁰⁴, în detrimentul sistemului reprezentării proporționale, ca mai apoi, la 17.08.2019 să intre în vigoare, după votul Parlamentului din 15.08.2019, revenirea la „sistemul proporțional, pe liste de partid”³⁰⁵.

Subscrisul, Jelescu Dumitru, am participat în calitate de candidat la funcția de deputat pentru Circumscripția electorală uninominală nr. 29, mun. Chișinău – Hotărârea nr.53 din 31.01.2019 a Consiliul electoral al Circumscripției electorale uninominale nr. 29, municipiul Chișinău cu privire la cererea de înregistrare a dlui Jelescu Dumitru în calitate de „candidat la funcția de deputat pentru Circumscripția electorală uninominală nr. 29, mun.Chișinău”³⁰⁶.

De remarcat că, prin Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 11 din 7 mai 2020 pentru interpretarea prevederilor articolului 72 alin. (3) lit. a) din Constituție, Curtea a statuat mai multe principii care trebuie respectate la modificările normelor electorale ce se referă la desfășurarea alegerilor în funcție de sistemul electoral, menționând că „normele electorale trebuie să fie clare și previzibile pentru subiecți; trebuie să fie un consens larg la modificarea elementelor cheie a legislației electorale; o modificare electorală substanțială nu poate fi aplicată mai degrabă de un an de la publicarea în Monitorul Oficial, iar rațiunile articolului 72 alin. (3) lit. a) din Constituție nu interzic desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate potrivit regulilor altui sistem electoral decât cel aplicat la alegerile parlamentare ordinare, dacă este respectată regula publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova a normelor privind sistemul electoral aplicabil cu cel puțin un an înainte de data alegerilor”³⁰⁷.

³⁰⁴ Alegerile parlamentare din 2019 în Republica Moldova. [citată 20 septembrie 2019]. Disponibil: [http://alegeri.md/w/Alegerile_parlamentare_din_2019_%C3%AEn_Republica_Moldova](http://alegeri.md/w/Alegerile_parlamentare_din_2019_%C3%AEn_Republica_Moldova;); Lege Nr. 154 din 20.07.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 253-264 din 21.07.2017, art. 422. [citată 20 septembrie 2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=100051&lang=ro.

³⁰⁵ Lege Nr. 113 din 15.08.2019 pentru modificarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 260 art. 361 din 17.08.2019. [citată 20 septembrie 2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115816&lang=ro.

³⁰⁶ Hotărârea nr.53 din 31.01.2019 a Consiliul electoral al Circumscripției electorale uninominale nr. 29. [citată 20 septembrie 2019]. Disponibil: <https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Hotarire%2053.pdf>

³⁰⁷ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 11 din 7 mai 2020 pentru interpretarea prevederilor articolului 72 alin. (3) lit. a) din Constituție. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 126-130 art. 68 din 29.05.2020. [citată 28 aprilie 2024]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=732>.

2.9. Independența organelor electorale

Pentru a organiza alegerile și a asigura drepturile cetățenilor, se formează organe electorale speciale. Aceste organe sunt independente de guvern și administrația locală. Un aspect important în acest sens este rolul Comisiei Electorale Centrale (CEC), definită de Codul Electoral ca o autoritate publică independentă și apolitică. CEC are sarcina de a organiza alegerile și de a supraveghea finanțarea partidelor politice și campaniile electorale.

Organele electorale se asigură că alegerile sunt bine organizate și că drepturile cetățenilor sunt respectate. Ele gestionează fondurile pentru alegeri, întocmesc listele electorale, înregistrează candidații și supraveghează campaniile electorale pentru a asigura condiții egale pentru toți candidații. Deciziile luate de CEC sunt obligatorii pentru toate organele electorale inferioare, autoritățile publice, partidele politice și cetățeni în general. Aceste decizii sunt considerate acte administrative și trebuie respectate conform legii.

2.10. Distribuirea competențelor între subiecții procesului electoral

Acest principiu se referă la clarificarea și delimitarea atribuțiilor fiecărui subiect. Prin definirea limitelor competențelor, se facilitează aplicarea principiilor fundamentale privind controlul și exercitarea acestor competențe.

Acest principiu este esențial în cadrul proceselor electorale și al funcționării instituțiilor responsabile cu organizarea alegerilor. Să analizăm mai în detaliu:

1. Claritatea atribuțiilor: Principiul subliniază importanța definirii clare a atribuțiilor fiecărui actor implicat în procesul electoral. Aceasta înseamnă că fiecare entitate (cum ar fi Comisia Electorală Centrală, autoritățile locale sau partidele politice) trebuie să aibă roluri și responsabilități bine definite. De exemplu, CEC se ocupă de organizarea alegerilor, în timp ce partidele politice se concentrează pe campanii și candidați.

2. Transparența și controlul: Diferențierea atribuțiilor facilitează transparența și controlul. Cetățenii trebuie să știe cine este responsabil pentru ce aspect al procesului electoral. Aceasta le permite să urmărească și să evalueze activitatea instituțiilor și să se asigure că totul se desfășoară corect.

3. Evitarea suprapunerilor: Prin clarificarea competențelor, se evită suprapunerea responsabilităților. De exemplu, dacă două entități ar avea aceleași atribuții, ar putea apărea confuzii sau probleme în gestionarea alegerilor.

4. Independența și imparțialitatea: Principiul diferențierii atribuțiilor contribuie la asigurarea independenței și imparțialității organelor electorale. Acestea trebuie să funcționeze fără influențe politice sau guvernamentale pentru a garanta un proces electoral corect.

În concluzie, acest principiu este un pilon esențial al democrației și asigură că fiecare componentă a sistemului electoral își îndeplinește rolul în mod eficient și transparent. Diferențierea atribuțiilor este cheia pentru un proces electoral echitabil și reprezentativ.

2.11. Interdicția desfășurării concomitente a alegerilor și referendumului

În unele state din lume desfășurarea simultană a alegerilor și referendumurilor se interzice.

În sens opus, Curtea Constituțională a României argumentând Decizia de neconstituționalitate nr. 51 din 25 ianuarie 2012, arătate în expunere că organizarea și desfășurarea concomitentă a mai multor scrutine nu reprezintă o premieră, oferindu-se ca exemple în acest sens faptul că, până în anul 2004, alegerile pentru Camera Deputaților și Senat și alegerile pentru Președintele României au avut loc la aceeași dată, prin utilizarea unei infrastructuri electorale comune, sau faptul că au existat situații în care s-au organizat, în același timp, „referendum și alegeri, nu pot fi reținute, având în vedere situațiile diferite, atât sub aspectul complexității operațiunilor pe care votarea le-a presupus în acele cazuri, pe de o parte, iar, pe de alta parte, faptul ca organizarea concomitentă a alegerilor, respectiv a referendumurilor menționate nu a modificat cu nimic mandatele în curs respective”³⁰⁸.

Ce ține de Republica Moldova, în anul 2023, noul Codul electoral a fost modificat, astfel că a fost anulat interdicția desfășurării unui referendum republican în aceeași zi cu alegerile prezidențiale sau parlamentare. În acest sens, art. 184 al Codului electoral se prezintă în următoarea redacție „Referendumul republican nu poate avea loc cu 60 de zile până și 60 de zile după ziua alegerilor parlamentare, prezidențiale și locale generale, decât dacă se desfășoară în aceeași zi cu alegerile parlamentare sau prezidențiale. În aceeași zi nu pot avea loc două referendumuri republicane. În aceeași zi cu alegerile locale generale nu pot avea loc referendum republican de orice tip.”³⁰⁹.

³⁰⁸ Decizia de neconstituționalitate nr. 51 din 25 ianuarie 2012. În: *Monitorul Oficial al României*, Nr. 90 din 3 februarie 2012. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/134970>.

³⁰⁹ Decis: Termenii de stabilire a datei alegerilor prezidențiale, modificați. Iată noile reguli. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <https://agora.md/2023/12/28/decis-termenii-de-stabilire-a-datei-alegerilor-prezidentiale-modificati-iata-noile-reguli>.

Subsecvent, trebuie să menționăm că la acest subiect a fost sesizată Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind controlul constituționalității normelor respective, care prin DCC nr. 19 din 21 martie 2024 pentru controlul constituționalității unor prevederi din articolului 184 alin. (2) din Codul electoral (organizarea referendumului republican și a alegerilor parlamentare sau prezidențiale la aceeași dată) a declarat inadmisibilă sesizarea, argumentând că „...în textul Avizului nr. 1 din 22 septembrie 2014 se regăsesc și constatările Curții potrivit cărora organizarea concomitentă a referendumului cu alegerile *nu este interzisă*, în principiu, și că desfășurarea mai multor scrutine nu reprezintă o premieră în statele democratice, existând numeroase exemple în acest sens (a se vedea § 101).”³¹⁰ Mai mult, în Adresa formulată ca urmare a pronunțării Avizului, „Curtea îi solicită legislatorului să înlăture divergențele legislative care au fost stabilite de Curte și îl invită să reglementeze, *inter alia*, în mod exhaustiv regulile privind organizarea concomitentă a referendumului cu alegerile.”³¹¹. Astfel, Curtea reține că „după pronunțarea Avizului nr. 1 din 22 septembrie 2014, *legislatorul a stabilit în Codul electoral posibilitatea organizării referendumului și a alegerilor la aceeași dată*. În acest sens, prin Hotărârea nr. 5 din 14 martie 2019, Curtea a confirmat rezultatele referendumului republican consultativ din 24 februarie 2019, care s-a desfășurat în aceeași zi cu alegerile parlamentare. Pentru a decide astfel, Curtea a reținut, la § 30 din Hotărârea citată, că legea permitea organizarea referendumului și a alegerilor parlamentare la aceeași dată.”³¹². La fel, CC specifică că, „Codul bunelor practici în materie de referendum, revizuit de Comisia de la Veneția la 17-18 iunie 2022 nu exclude posibilitatea desfășurării alegerilor și a referendumului la aceeași dată. Totuși, liniile directoare recomandă să nu se organizeze alegeri și referendumuri în aceeași zi, dacă referendumul vizează instituția care urmează a fi aleasă (CDL-AD(2022)015, punctul 71).”³¹³.

La problema abordată, judecătorul CC Țurcan Serghei, prin opinia separată, a enunțat că CC trebuia să declare admisibilă sesizarea precitată pentru examinare, orservând faptul că „norma contestată permite în mod absolut desfășurarea referendumului republican în aceeași zi cu alegerile parlamentare sau prezidențiale, *fără a face vreo diferență în funcție de natura juridică a problemelor supuse referendumului* (referendum republican constituțional, legislativ sau consultativ) și *în funcție de conținutul concret al subiectelor supuse referendumului* (existența sau

³¹⁰ Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 19 din 21 martie 2023 de inadmisibilitate a sesizării nr. 17a/2024 pentru controlul constituționalității unor prevederi din articolul 184 alin. (2) din Codul electoral. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 184-187 art. 59 din 25.04.2024*. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142962&lang=ro.

³¹¹ Ibidem.

³¹² Ibidem.

³¹³ Ibidem.

lipsa unei legături între tipul alegerilor și subiectul supus referendumului), Comisia de la Veneția reținând că *ar trebui evitată confuzia între problemele aflate în joc în cadrul unor alegeri și al unui referendum*, totodată recomandând *să nu se organizeze alegeri și referendumuri în aceeași zi, dacă referendumul vizează instituția care urmează a fi aleasă* (a se vedea Codul bunelor practici în materie de referendum, revizuit la 17-18 iunie 2022, CDL-AD(2022)015, § 71)³¹⁴.

Din cele relatate, rezultă că în țara noastră acest principiu parțial nu se aplică.

Totuși, desfășurarea concomitentă a alegerilor și a referendumurilor este o chestiune controversată, iar existența unei interdicții pentru această practică prezintă atât avantaje, cât și dezavantaje:

Avantaje:

- Claritate în procesul decizional: Interzicerea desfășurării concomitente asigură o claritate mai mare în procesul decizional. Alegătorii pot concentra mai bine atenția și pot lua decizii mai informate atunci când sunt prezentați cu o singură opțiune de vot, fie pentru alegeri, fie pentru un referendum.

- Prevenirea interferenței: Desfășurarea separată poate preveni interferența între opțiunile politice și cele referitoare la chestiuni specifice. Această separare poate contribui la evitarea influenței politice asupra rezultatelor referendumului sau invers.

Dezavantaje:

- Costuri suplimentare: Desfășurarea separată a alegerilor și referendumurilor poate implica costuri suplimentare pentru organizația și administrarea fiecărui proces în parte. Aceasta poate fi o povară financiară pentru guverne și pentru contribuabili.

- Redundanță: În unele cazuri, interdicția desfășurării concomitente poate părea redundantă sau excesiv de restrictivă. Dacă există o suprapunere tematică între alegeri și referendum, poate fi mai eficient să fie organizate în același timp, pentru a economisi timp și resurse.

- Posibilitatea mobilizării mai slabe a alegătorilor: Desfășurarea separată ar putea reduce mobilizarea alegătorilor, deoarece aceștia ar putea fi mai puțin motivați să participe la vot dacă nu există ocazia de a-și exprima opiniile cu privire la toate chestiunile politice în același timp.

³¹⁴ OPINIE SEPARATĂ, expusă de judecătorul CC Serghei Țurcan, la Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 19 din 21 martie 2023. [citat 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/opinie_separata_d_19_2024_17a_2024_Serghei_Turcan_rou.pdf.

În final, decizia de a interzice sau permite desfășurarea concomitentă a alegerilor și referendumurilor depinde de contextul politic, social și legal specific al fiecărei țări și de prioritățile democratice ale guvernului și societății.

2.12. Principiile complementare cu privire la alegeri

Din această categorie fac parte principiul publicității, principiul transparenței, caracterul teritorial al alegerilor și responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale alegătorilor.

Principiul publicității se referă la necesitatea ca toate activitățile desfășurate de organele electorale să fie transparente și accesibile publicului. Acest principiu este esențial pentru a asigura încrederea în corectitudinea și integritatea procesului electoral. Organele electorale trebuie să funcționeze într-un cadru deschis, unde candidații, reprezentanții asociațiilor electorale, observatorii internaționali, reprezentanții mass-media, „ONG-uri”³¹⁵ au dreptul să participe la ședințele lor. De asemenea, organele electorale au obligația de a publica hotărârile și deciziile lor în mass-media, iar observatorii trebuie să aibă acces la procesul de votare pentru a asigura transparența și corectitudinea alegerilor.

Prin respectarea acestui principiu, se asigură că toate etapele procesului electoral sunt supuse unui control public și că deciziile organelor electorale sunt transparente și justificate. Aceasta contribuie la consolidarea încrederii cetățenilor în integritatea și corectitudinea alegerilor, asigurând astfel legitimitatea instituțiilor guvernamentale rezultate din procesul electoral.

Este crucial ca toate aspectele importante ale procesului electoral să fie aduse în fața publicului. Aceasta este deosebit de importantă atunci când vine vorba de finanțarea campaniilor electorale, unde transparența totală este necesară pentru a asigura un proces electoral corect și echitabil.

Principiul publicității nu se limitează la situațiile descrise. Acest principiu acordă dreptul concurenților electorali să utilizeze în scop de agitație electorală orice informație sub formă de

³¹⁵158. Декларация глобальных принципов непартийного наблюдения и мониторинга выборов общественными организациями. Кодекс поведения Непартийных общественных наблюдателей за выборами [citat 09 august 2019]. Disponibil: <https://gndem.org/ru/declaration-of-global-principles/#%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5-%D0%B2%D1%8B%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%8B> și în „Manualul Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile” [Utilizarea standardelor electorale internaționale: Manualul Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile / *Consiliul Europei*. – Chișinău : S. n., 2017 (ÎS „Tipografia Centrală”). – 112 p. ISBN 978-9975-53-839-8]. [citat 09 august 2019]. Disponibil: <https://rm.coe.int/using-international-election-standards-rom/168073448b>.

apeluri și declarații scrise, fotografii, alte materiale similare, al cărei conținut nu trebuie să contravină legislației în vigoare și normelor etice.

„Mijloacele de informare în masă își vor stabili în mod independent formele de implicare și reflectare a campaniei electorale – să difuzeze sau nu publicitate electorală, să pună sau să nu pună pe post materiale analitice cu poziții și concepții diferite, prezentând însă faptele nepărtinitor, obiectiv, echidistant, oferindu-le tuturor părților implicate posibilitatea să-și expună punctul de vedere”³¹⁶.

Acest principiu vine să încurajeze participarea politică.

Principiul transparenței

Transparența este esențială pentru ca alegătorii să aibă încredere în procesul electoral. Statele au obligația de a asigura că toate informațiile despre modul în care se desfășoară votul sunt făcute publice. Este important ca alegătorii să fie bine informați înainte de a merge la vot. De asemenea, este crucial ca procedura de vot să fie monitorizată de observatori independenți, care să poată aduce în atenție orice nereguli sau probleme în timpul desfășurării alegerilor și în stabilirea rezultatelor. În plus, ar trebui să existe reguli clare care să permită renumărarea voturilor și, în anumite cazuri, reluarea parțială sau totală a alegerilor în cazul unor probleme semnificative.

Caracterul teritorial al alegerilor

Conform Codului electoral al Republicii Moldova, alegerile au loc într-o singură zi, de regulă duminică, pe întreg teritoriul țării sau al localității respective. Cu toate acestea, există situații excepționale, cum ar fi pandemiile sau numărul mare de alegători, când alegerile pot fi desfășurate pe parcursul a două zile, sâmbătă și duminică, în unele circumscripții electorale sau secții de votare. Aceste decizii sunt luate de Comisia Electorală Centrală cu cel puțin 25 de zile înainte de ziua alegerilor.

Principiul teritorialității alegerilor se referă la organizarea acestora pe teritoriul localității sau pe întreg teritoriul Republicii Moldova. Alegerile locale sunt organizate în cadrul localității respective, în timp ce alegerile generale au loc pe întreg teritoriul țării.

În ceea ce privește diaspora, pentru alegerile parlamentare, prezidențiale și referendumurile republicane, pot fi organizate secții de votare în misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova. De asemenea, pot fi înființate secții de votare în străinătate pentru alegătorii care se află în afara țării la data scrutinului. Aceste secții de votare sunt organizate cu cel puțin 35

³¹⁶ Carta alegerilor libere și corecte. [citat 24 martie 2021]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/ngo/civiccoalition/carta/>.

de zile înainte de data scrutinului și pot fi stabilite cu acordul autorităților competente ale țărilor respective.

Gheorghe Costachi, dr. hab. în drept, prof. univ., arată că „în practica Curții Constituționale a Republicii Moldova au fost ridicate unele probleme legate de posibila restrângere neconstituțională a acestuia” și că „problemele au privit asemenea aspecte precum: votarea în străinătate; votarea în afara țării în baza pașaportului valabil, organizarea secțiilor de votare în străinătate etc.”³¹⁷.

Datorită hotărârilor instanței de contencios constituțional, normele legale care asigură și facilitează exercitarea dreptului de vot, inclusiv în străinătate, în cadrul structurilor electorale, au devenit mai ușor de înțeles și mai previzibile. Această evoluție consolidează în mod semnificativ securitatea juridică a cetățenilor în timpul exercitării acestui drept fundamental.

Responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale alegătorilor

Responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale alegătorilor este un principiu legal ce garantează interesul public în capacitatea cetățenilor de a exercita drepturile lor electorale și de a participa la referendumuri. Acest principiu este un instrument important în protejarea suveranității naționale și a drepturilor cetățenilor în procesul democratic.

Iată câteva argumente și avantaje ale acestui principiu:

- Protejarea drepturilor fundamentale: Acest principiu asigură că drepturile fundamentale ale cetățenilor de a vota și de a participa la procesul democratic sunt respectate și protejate. Încălările acestor drepturi sunt tratate cu seriozitate și sunt aduse în fața justiției pentru a fi corectate.

- Responsabilizarea instituțiilor: Prin impunerea responsabilității pentru încălcările drepturilor electorale, instituțiile implicate în procesul electoral sunt responsabilizate și sunt motivate să acționeze conform normelor și legilor în vigoare. Astfel, acestea sunt încurajate să ofere un mediu electoral corect și transparent.

- Încurajarea transparenței: Acest principiu promovează transparența în procesul electoral, deoarece instituțiile și persoanele implicate în organizarea alegerilor și a referendumurilor trebuie să furnizeze informații clare și accesibile despre procedurile electorale și despre modul în care sunt protejate drepturile cetățenilor.

³¹⁷ Gheorghe Costachi. *Probleme reale și soluții constituționale pentru consolidarea securității juridice a cetățenilor în materia exercitării dreptului de vot*. În: *Legea și viața*, nr. 3 (327) 2019, pp. 10-14.

- Consolidarea încrederii în sistemul electoral: Atunci când cetățenii sunt conștienți că există responsabilitate pentru încălcările drepturilor lor electorale, încrederea în sistemul electoral și în integritatea acestuia este consolidată. Cetățenii se simt mai încrezători că votul lor va fi luat în considerare și că procesul electoral va fi corect și echitabil.

- Promovarea participării civice: Principiul responsabilității pentru încălcarea drepturilor electorale încurajează implicarea cetățenilor în monitorizarea procesului electoral și în raportarea oricăror nereguli sau abuzuri. Astfel, se promovează o cultură a participării civice active și a responsabilității cetățenești în cadrul democrației.

Există trei forme distincte ale răspunderii pentru încălcarea legislației electorale, în funcție de normele specifice care le susțin și care sunt asociate cu anumite ramuri:

1. răspunderea juridică (conform dreptului electoral) – art. 102 Cod electoral RM;
2. răspunderea penală – art. 103 Cod electoral RM;
3. răspunderea contravențională – art. 104 Cod electoral RM.

Fiecare dintre aceste forme de răspundere pentru încălcarea normelor de drept electoral se deosebesc după condițiile de tragere la răspundere, subiecții răspunderii, sancțiunile aplicate, procedura de aplicare a acestora.

În același timp, savantul I. Guceac ne explică că, „poate fi realizată și o clasificare internă a acestor forme de răspundere juridică. De exemplu, în funcție de subiecții încălcării, condițiile răspunderii și conținutul normativ al sancțiunilor, răspunderea juridică (conform dreptului electoral) poate fi divizată în: a) răspunderea juridică a organelor electorale; b) răspunderea juridică a candidaților, asociațiilor electorale și a altor subiecți de drept electoral.

Răspunderea contravențională pentru încălcarea legislației electorale poate fi clasificată în: a) răspundere contravențională a persoanelor fizice; b) răspundere contravențională a persoanelor juridice.

La rândul său, răspunderea contravențională a persoanelor fizice se divizează în: a) răspundere contravențională a cetățenilor; b) răspundere contravențională a subiecților speciali de drept constituțional (funcționari publici, membri ai organelor electorale, președinți ai organelor electorale etc.).”³¹⁸.

³¹⁸ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 198.

2.13. Concluzii la capitolul 2

1. La etapa actuală principiile organizării și desfășurării alegerilor figurează ca atare doar în știința dreptului electoral din Republica Moldova, dar nu și în legislația în vigoare. Aceeași situație se atestă și în Federația Rusă.

2. Atât în literatura juridică din România cu privire la dreptul electoral, cât și în legislația acestei țări principiile organizării și desfășurării alegerilor lipsesc cu desăvârșire.

3. Principiile votului electronic sunt, în fond, aceleași ca și principiile participării cetățenilor la alegeri, dar și suplimentate cu principiile transparenței, controlului sistemului, siguranței și încrederii, care vizează sistemul electronic de votare, astfel recunoscând legalitatea și legitimitatea votului electronic. Pentru RM, deocamdată, e-votingul trebuie să fie o modalitate adițională de vot. Cu timpul, însă, treptat, ar putea deveni și unica modalitate de vot.

4. În sistemele de vot prin Internet trebuie respectate principiile alegerilor democratice cu privire la organizarea, desfășurarea, participarea, totalizarea, legitimizarea și publicarea lor.

5. Actualmente, în Republica Moldova problema principiilor votului electronic nu este abordată în legislație și în literatura juridică de drept electoral, deși există Recomandarea Rec (2004)11 și Recomandarea CM / Rec (2017) 5 a Consiliului Europei. De aceea, credem, e timpul abordării și introducerii treptate în legislația din Republica Moldova a Principiilor votului electronic.

6. Analizând principiile dreptului electoral în Republica Moldova privind organizarea, desfășurarea și participarea la vot, atât prin prezența la urne/pe viu cât și prin internet/ electronic, putem constata că la etapa actuală în acest domeniu există multiple probleme. Astfel, ipoteza formulată s-a adevărit.

7. Reieșind din integritatea procesului electoral ca sistem unitar, care are un anumit început, desfășurare și sfârșit, se impune, în viziunea noastră, evidențierea unei categorii noi de principii ale dreptului electoral, și anume a *principiului totalizării și verificării rezultatelor alegerilor* (conceptul ne aparține), pe care le-am fundamentat și descris și care necesită a fi incluse în legislația electorală a Republicii Moldova.

8. Cu toate că în literatura de specialitate la dreptul electoral este evidențiată categoria de principii complementare, conținutul lor nu este redat, întrucât specificul lor, după cum se menționează, este examinat în contextul procesului electoral.

9. La etapa actuală există multiple probleme legislative și teoretice în ceea ce privește principiile organizării și desfășurării alegerilor cât și cu referire la principiile complementare, care trebuie soluționate.

3.PRINCIPIILE PARTICIPĂRII CETĂȚENILOR LA VOT

Principiile fundamentale ale exercitării drepturilor electorale în Republica Moldova sunt stabilite atât în Constituție, cât și în Codul electoral. Conform Constituției, alegerile la orice nivel se desfășoară prin sufragiu universal, egal, direct, secret și liber exprimat. De asemenea, Codul electoral consacră principiul participării la alegeri, conform căruia cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la alegeri prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Aceste principii sunt fundamentale pentru asigurarea unei procese electorale corecte, transparente și democratice în Republica Moldova. În Republica Moldova, care a semnat Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană, „este, de asemenea esențial să fie instruiți tinerii, dar și celelalte categorii de vârstă, într-o cultură a respectului pentru drepturile, libertățile și responsabilitățile omului”³¹⁹.

În corespundere cu art. 25 lit. b) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. la 16 decembrie 1966, „orice cetățean are dreptul și posibilitatea, fără nici o discriminare și fără restricții nerezonabile, de a alege și de a fi ales, în cadrul unor alegeri periodice, oneste, cu sufragiu universal și egal și cu scrutin secret, asigurând exprimarea liberă a voinței alegătorilor”³²⁰.

Aceste principii fundamentale, incluse în Pactul menționat și în alte instrumente internaționale referitoare la drepturile omului, servesc ca piloni ai democrației și statului de drept. Ele reflectă angajamentul statelor de a asigura că procesele electorale sunt corecte, libere și transparente, în conformitate cu standardele internaționale și cu valorile democratice universale.

Aceste standarde internaționale sunt relevante pentru toate tipurile de alegeri, inclusiv alegerile legislative, prezidențiale, locale și europarlamentare, precum și pentru referendumuri. Ele definesc standardele minime pe care statele trebuie să le respecte în organizarea și desfășurarea proceselor electorale, contribuind astfel la consolidarea democrației și a statului de drept în întreaga lume.

³¹⁹ JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira. Interesele electorale ale studenților de la anul întâi. În: *Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere. Vol.1. Materialele conferinței științifico-practice. 7-8 noiembrie 2014. Chișinău: US din Tiraspol, 2014, pp. 19-25. ISBN 978-9975-76-133-8. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/85897.*

³²⁰ Pact International Nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice. În: *Tratate Internationales*, Nr. 1 art. 31 din 30.12.1998. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro; JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira. Problema absenteismului electoral și interesul pentru votare al studenților anului întâi. În: *Materialele Conferinței științifico-practice naționale „Tradiție și modernitate: dialogul generațiilor” din 31 octombrie 2014 de la facultatea de Pedagogie a UPS „Ion Creangă” din Chișinău. Vol. 2. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2014, pp. 51-61. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: http://catalog.bnrm.md/opac/bibliographic_view/799777.*

În această ordine de idei, la 6 septembrie 2023 a fost depusă la Curtea Constituțională o sesizare privind controlul constituționalității articolului 160 alin. (2) din Codul electoral, adoptat prin Legea nr. 325 din 8 decembrie 2022 care stipulează că „termenul înregistrării domiciliului sau reședinței temporare nu poate fi mai mic de 3 luni până la data primului tur de scrutin”, autoarea argumentând în sesizare că „Parlamentul nu a prezentat probe care ar demonstra amploarea fenomenului „turismului electoral” de natură să influențeze rezultatele alegerilor.”, care a stat la baza adoptării acestei norme și, totodată, potrivit prevederii contestate, „cetățenii care și-au schimbat domiciliul în ultimele trei luni până la primul scrutin al alegerilor locale nu vor putea vota nici în circumscripția din care face parte noul domiciliu, nici în cea a domiciliului anterior. Astfel, cetățenii vor fi lipsiți de dreptul de a alege.”³²¹. Astfel, prin Decizia nr. 111 din 12.09.2023, Curtea a constatat că sesizarea este inadmisibilă și nu poate fi acceptată pentru examinare în fond, statuând că „interdicția de a vota la alegerile locale impusă persoanelor care și-au schimbat domiciliul sau reședința temporară în ultimele trei luni anterior datei primului tur de scrutin nu afectează substanța dreptului de vot. Condiția instituită de articolul 160 alin. (2) din Codul electoral urmărește integritatea și corectitudinea desfășurării alegerilor locale.”, referindu-se la faptul că „Curtea Europeană a menționat că drepturile prevăzute la articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție nu sunt absolute, dar pot fi supuse „limitărilor implicite”, iar statelor contractante trebuie să li se acorde o marjă de apreciere în acest domeniu (a se vedea *Ždanoka v. Letonia* [MC], 16 martie 2006, §§ 103-104 și 115), totodată, condiția reședinței sau a duratei acesteia pentru exercițiul dreptului de vot la alegeri nu reprezintă, în principiu, o restricție arbitrară a dreptului de vot și, prin urmare, nu este incompatibilă cu articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție (a se vedea *Py v. Franța*, 11 ianuarie 2005, § 48)”³²². Într-o „opinie separată”³²³, judecătorul CC Serghei Țurcan a remarcat că Curtea Constituțională ar fi trebuit să admită sesizarea pentru a o examina în detaliu și pentru a verifica dacă prevederile articolului 160 alineatul (2) din Codul electoral încalcă dreptul de vot, așa cum este garantat de Constituție, subliniind că voința poporului reprezintă fundamentul puterii de stat conform articolului 38 din Constituție. Acesta a evidențiat că dreptul de vot este un element esențial al statului de drept și al sistemului electoral, iar exercitarea acestuia se realizează prin participarea la alegeri parlamentare, la alegerile autorităților

³²¹ Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 12 septembrie 2023 de inadmisibilitate a sesizării nr. 204a/2023 privind controlul constituționalității articolului 160 alin. (2) din Codul electoral. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 391-395 art. 154 din 19.10.2023. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1426&l=ro>.

³²² Ibidem.

³²³ OPINIE SEPARATĂ, expusă de judecătorul CC Serghei Țurcan, la Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 12 septembrie 2023. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/o_d_111_2023_204a_2023_Turcan_Serghei_rou.pdf.

administrației publice locale și la referendumuri (a se vedea HCC nr. 15 din 16 iunie 2015, §§ 44, 48). Totodată, în jurisprudența sa, „Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut în mod constant că *democrația reprezintă un element fundamental al ordinii publice europene și că drepturile subiective garantate de articolul 3 al Protocolului nr. 1, care include dreptul de a vota și dreptul de a candida la alegeri, sunt cruciale pentru stabilirea și pentru menținerea fundamentelor unei democrații coerente și efective, guvernate de preeminența dreptului*. În plus, dreptul de vot nu este un privilegiu. În secolul XXI, prezumția într-un stat democratic trebuie să fie în favoarea incluziunii, iar *votul universal a devenit un principiu fundamental* (a se vedea Karácsony și alții v. Ungaria [MC], 17 mai 2016, § 141; Teslenko și alții v. Federația Rusă, 5 aprilie 2022, § 117; Kalda v. Estonia, nr. 2, 6 decembrie 2022, §§ 37-38).”³²⁴.

Astfel, putem conchide că principiile participării cetățenilor la vot reprezintă fundamentul unei democrații autentice, iar respectarea lor este crucială pentru asigurarea unei guvernări legitime și echitabile.

Practica descrisă prin Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 12 septembrie 2023 și a opiniei separate, subliniază și mai mult importanța respectării și protejării acestor principii fundamentale. Această decizie evidențiază necesitatea stringentă privind garantarea drepturilor de a alege și de a fi aleși în Republica Moldova, remarcând necesitatea respectării standardelor democratice în procesul electoral. Astfel, promovarea și protejarea principiilor participării cetățenilor la vot reprezintă o piedică esențială în calea abuzurilor de putere și în consolidarea unei societăți democratice și incluzive.

3.1.Universalitatea dreptului electoral

Occidentul a fost acel, care primul a fundamentat și a recunoscut *universalitatea* dreptului electoral. Profesorul universitar, doctor Ioan Muraru, făcând o prezentare generală a Constituției Franceze, menționează că „**Franța** (sublinierea autorului – D.J.) este cea care a dat ideea și exemplul Constituției scrise, sistemice, complete, ca expresie a culturii și civilizației de mare calitate” și că „noțiunea de Constituție, în sensul modern, este clar formulată în celebra Declarație a drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789”³²⁵.

³²⁴ OPINIE SEPARATĂ, expusă de judecătorul CC Serghei Țurcan, la Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 12 septembrie 2023. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/o_d_111_2023_204a_2023_Turcan_Serghei_rou.pdf.

³²⁵ Muraru Ioan. *Constituția Republicii Franceze. Prezentare generală*, p.3. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/franta.pdf>.

Meditând asupra importanței și necesității votului universal în Franța, un fost deputat al acestui stat la 1852 scria că „regimul neorganizat al sufragiului universal este un regim al influențelor”, că „Arta de a governa este, pentru moment, arta de a ghici ce reprezintă aceste influențe” și că „Din păcate, putem abuza de ea”³²⁶. Nu întâmplător, probabil, acest fost deputat a aplicat pe coperta cărții sale ca motto expresia lui Napoleon Louis Bonaparte: „Electorală și ereditatea de multe secole s-au certat pentru putere/L'élection et l'hérédité se sont depuis des siècles disputé le pouvoir”³²⁷. Și se vor certa, spunem noi, deoarece anume acesta e *perpetuum mobile* al oricărei dezvoltări: al eredității (bio), societății (socio) și gândirii (cogito).

În Legea constituțională din 25 febr. 1875, art. 1 „Calitatea de elector și exercițiul dreptului de vot” este stipulat că „Alegerile în Camera deputaților, în consiliul general, în consiliul local și în consiliul municipal au la bază principiul *sufragiului universal*, reieșind din care *toți cetățenii francezi* sunt electori, cu excepția *incapacităților* prevăzute de lege și care rezultă din *vârstă*, din *statutul civil* al persoanelor sau de *indignarea* provocată ca urmare a unei condamnări judiciare”³²⁸.

Maurise Duverger, renumit jurist francez, politolog și profesor de drept, specialist în drept constituțional și de sociologie a dreptului, membru al Academiei americane de arte și științe, consideră votul universal ca bază legitimă a puterii³²⁹.

Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR) arată că „Sufragiul universal presupune ca toți cetățenii cu drept de vot să poată participa la scrutin”³³⁰.

Pentru a asigura dreptul de vot al tuturor cetățenilor, este necesară implementarea unei proceduri eficiente, imparțiale, nediscriminatorii și corecte pentru înregistrarea alegătorilor, conform indicațiilor unui manual relevant. Această procedură ar trebui să permită tuturor cetățenilor cu drept de vot să își exercite acest drept, fără taxe sau alte restricții financiare, conform principiilor universalității și nediscriminării.

În plus, sufragiul universal presupune că toți alegătorii, inclusiv persoanele cu dizabilități, trebuie să aibă acces efectiv la secțiile de votare și la procesele de votare. Manualul de observare subliniază necesitatea de a asigura participarea la vot a persoanelor intern deplasate și de a face eforturi pentru facilitarea votului în afara țării.

³²⁶ Du principe électif et de ses applications. Par un ancien député. Paris: Garnier freres, 1852, p. 362/ Principiul electiv și aplicațiile sale. De către un fost deputat. Paris: Frații Garnier, 1852, p. 362.

³²⁷ Ibidem.

³²⁸ Manuel électoral („Manual electoral”). Paris: Librairie Dalloz 11, 1925.

³²⁹ Maurise Duverger. Institutions politiques et Droit constitutionnel. Paris: P.U.F., 1988, pp. 129 ș.a.

³³⁰ Manual de observare a alegerilor. Ed. a V-a. Publicat de *Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR)*. Tipărit în Polonia de Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006, p. 19.

De asemenea, restricțiile privind drepturile civile și politice pentru cetățenii condamnați pentru infracțiuni ar trebui să fie proporționale cu gravitatea infracțiunii și dreptul de vot ar trebui să fie restabilit automat după executarea sentinței.

Universalitatea dreptului electoral, după cum explică Ioan Muraru și Elena Tănăsescu³³¹ constă în aceea că cetățenii, sub rezerva doar a condițiilor de vârstă și aptitudini intelectuale sau morale, au dreptul de a vota.

Gheorghe Iancu (2006, 2012) este de părere că universalitatea dreptului electoral reprezintă „caracteristica potrivit căreia toți cetățenii au dreptul de a vota, dacă sunt îndeplinite condițiile constituționale și legale”³³².

În trecut, în democrațiile reprezentative, dreptul de vot era rezervat unei mici categorii de nobili sau persoane bogate. Însă, în urma unor eșecuri și a progresului social, acest drept s-a extins treptat către întreaga populație adultă: inițial doar către bărbați, apoi către femei și, în final, către străini.

Universalitatea, ca trăsătură a dreptului de vot, a cunoscut o evoluție specifică, sistematizată pe trei etape, și anume³³³:

- a) votul universal masculin;
- b) accesul femeilor la electorat;
- c) scăderea vârstei minime.

Evoluția și extinderea votului universal, rolul său în caracterizarea unui regim politic ca democratic sau nu, explică de ce orice susținere de renunțare la votul universal sau de restrângere a dreptului de vot trebuie considerată ca anacronică, desuetă și mai ales invalidată de istoria democrației constituționale³³⁴.

Conform acestui principiu, dreptul de a participa la vot nu este influențat de nicio condiție, inclusiv rasă, sex, naționalitate, limbă de comunicare, origine socială, poziție ocupată, tip de muncă și avere, loc de rezidență, religie, orientare politică, afiliere la anumite partide politice sau alte aspecte circumstanțiale.

Afirmația că alegerile au devenit universale nu înseamnă că toată populația statului are dreptul de a vota. Aceste legi încă exclud anumite categorii sociale, cum ar fi alienații mintali și

³³¹ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 93-96. / Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu. *Drept electoral și instituții publice*. Ediția a 15-a, revăzută. Vol. 2. București: Editura C.H. Beck, 2017, pp. 98 -103.

³³² Iancu Gheorghe. *Sistemul electoral: instituții de drept electoral*. Ed. a 2-a, rev. București: C.H. Beck, 2006, p. 9. / Iancu Gheorghe. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 7.

³³³ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. p. 95.

³³⁴ Ibidem.

copiii minori (fără a lua în considerare capacitatea părinților lor de a vota în numele lor prin reprezentare, așa cum se face în anumite situații din dreptul civil). Aceste aspecte sunt importante, în special pentru că Lamartine a pledat din 1848 pentru participarea la alegeri a „tuturor celor care poartă calitatea de cetățean în numele lor sau în calitate de reprezentanți”.

Analizând prevederile articolului 38 alineatul (2) din Constituția Republicii Moldova, putem observa că acestea subliniază importanța aspectelor democratice ale dreptului de vot. Potrivit acestora, o persoană poate vota dacă îndeplinește următoarele condiții: este cetățean al Republicii Moldova, are vârsta minimă de 18 ani la momentul alegerilor, este în posesia capacităților mintale depline și are aptitudinea morală de a vota. Calitatea de cetățean subliniază faptul că dreptul de vot este unul politic și că acesta este rezervat exclusiv cetățenilor.

Vârsta minimă de 18 ani permite o participare extinsă a tinerilor la procesul electoral, fiind considerată vârsta la care o persoană dobândește maturitatea politică necesară exercitării dreptului de vot (noi o considerăm cea de 16 ani – D.J.). La această vârstă, individul capătă capacitatea electorală, care reprezintă un aspect al capacității sale de drept constituțional. Conform prevederilor Codului Electoral, nu au dreptul de a vota cetățenii care nu au împlinit, inclusiv în ziua alegerilor, vârsta de 18 ani și cei cărora le-a fost suspendat acest drept printr-o hotărâre judecătorească în contextul instituirii măsurilor de ocrotire judiciară.

Calitatea de cetățean concretizează faptul că, drepturile cu caracter politic aparțin numai cetățenilor moldoveni, indiferent dacă au sau nu și alte cetățenii³³⁵.

Există două perspective opuse cu privire la condiția cetățeniei în contextul exercitării dreptului de vot. Pe de o parte, condiția cetățeniei este justificată prin necesitatea de a menține coeziunea în cadrul comunității naționale și prin ideea că un individ ar trebui să fie complet integrat în societatea din care face parte pentru a putea vota în mod adecvat. Astfel, această opinie poate fi împotriva imigranților mai recent, care ar putea să nu fie familiarizați suficient cu problemele și valorile statului respectiv, ceea ce ar putea afecta procesul democratic.

Pe de altă parte, există o tendință de a diminua importanța condiției deținerii cetățeniei, deoarece menținerea ei ar putea fi considerată o formă de discriminare politică față de cei care nu au cetățenia respectivului stat. Mai mult decât atât, și persoanele care sunt discriminate trebuie să contribuie prin plata impozitelor și taxelor, să își exprime opiniile și să participe la viața politică a statului, fapt care ar putea argumenta pentru acordarea dreptului de vot chiar și celor care nu au cetățenie.

³³⁵ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 7.

Cu toate acestea, în prezent, condiția deținerii cetățeniei, care a fost considerată esențială pentru exercitarea dreptului de vot, este subiect de dezbatere la nivel mondial și în cadrul Uniunii Europene. În general, în statele membre ale UE, dreptul de vot pentru alegerile parlamentare este rezervat celor care au cetățenia statului membru respectiv, cu câteva excepții notabile, cum ar fi Marea Britanie, Irlanda și Portugalia, care permit și cetățenilor altor țări să voteze. Totuși, această regulă nu se aplică în cazul alegerilor prezidențiale, locale și județene, unde condițiile pentru exercitarea dreptului de vot pot varia.

Vârsta minimă de 18 ani este întâlnită, cu unele excepții, în toate statele membre ale Uniunii Europene și pentru toate categoriile de alegeri.

*Deplinătatea facultăților mintale*³³⁶. Este firesc ca Legea să refuze dreptul la vot persoanelor care nu sunt în deplinătatea facultăților lor mintale.

Justificarea unei astfel de condiții poate fi argumentată prin faptul că o persoană nu poate lua decizii rationale atâta timp cât sănătatea sa mintală este pusă sub semnul întrebării.

Constituțiile, inclusiv cea a Republicii Moldova, prevăd în mod obișnuit că nu au drept de vot cei puși sub interdicție în conformitate cu legea (art. 38 alin. (2) din Constituția RM), inclusiv alienații mintali care au fost declarați incapabili de către o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă. Totuși, excluderea de la dreptul de vot este rezervată celor cu boli mintale grave și nu pentru orice altă problemă mai ușoară sau temporară. Este important de menționat că, din punct de vedere medical, este dificil să se stabilească o linie de demarcație obiectivă între bolile grave care justifică înlăturarea dreptului de vot și alte afecțiuni mintale.

În majoritatea statelor UE, persoanele cu dizabilități mintale nu pot vota, cu excepția Bulgariei, Finlandei, Irlandei și Italiei, unde nu există restricții în acest sens.

Deoarece votarea implică responsabilitate civică, care ar fi compromisă în cazul celor care nu sunt în deplinătatea facultăților mintale, această prevedere constituțională oferă protecție dublă atât persoanelor în cauză, cât și societății în general.

*Existența aptitudinilor morale*³³⁷. Existența aptitudinilor morale necesare pentru a putea vota este justificată de necesitatea ca membrii unei societăți să se supună legii. Astfel, cei care nu respectă legea nu ar fi considerați demni să participe la procesul democratic, iar persoanele condamnate pentru crime ar putea fi excluse de la exercitarea depline a drepturilor electorale.

Pe de altă parte, există argumente în favoarea ideii că persoanele fără aptitudini morale de a vota nu ar putea influența rezultatul unei competiții electorale, deoarece nu ar avea interes în acest sens. De asemenea, se consideră că sistemul penal are scopul de a reabilita persoana în cauză,

³³⁶ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 8.

³³⁷ Ibidem, p.8-9.

iar menținerea dreptului de vot ar facilita reintegrarea lor în societate. Totodată, se propune o distincție între persoanele condamnate pentru infracțiuni minore și cele condamnate pentru infracțiuni grave, argumentând că doar aceștia din urmă ar trebui să fie privați de dreptul de vot.

Statele membre ale Uniunii Europene sunt împărțite în două categorii în ceea ce privește reglementarea condiției existenței aptitudinilor morale pentru exercitarea dreptului de vot. Unele țări, cum ar fi Austria, Belgia, Cipru, Franța, Spania, Italia, Malta, Olanda, Grecia, Letonia, Portugalia, Marea Britanie, Slovacia, Ungaria, Bulgaria și România, prevăd astfel de reglementări, în timp ce altele, cum ar fi Republica Cehă, Danemarca, Finlanda, Germania, Irlanda, Lituania, Polonia și Slovenia, nu impun astfel de condiții.

În Republica Moldova, conform articolului 14 din Codul electoral, cei privați de dreptul de vot prin hotărâre judecătorească de instituire a măsurii de ocrotire judiciară sunt excluși de la exercitarea dreptului de vot. Existența aptitudinilor morale este considerată a fi o manifestare minimă a angajamentului alegătorului față de stat.

În ceea ce privește infracțiunile care conduc la pierderea aptitudinilor morale, există o varietate de reglementări în diferitele sisteme electorale.

În ceea ce privește dreptul de vot al persoanelor arestate, nu există impedimente legale sau practice în calea exercitării acestui drept. Această soluție se bazează pe prezumția de nevinovăție, care rămâne valabilă până la o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă.

Cu toate acestea, în cazul persoanelor aflate în executarea unei pedepse penale privative de libertate, exercitarea dreptului de vot poate fi restrânsă prin suspendarea temporară a acestuia pe durata executării pedepsei. După terminarea executării pedepsei, persoanele respective pot să redobândească dreptul de vot, cu condiția încetării suspendării acestuia, sau pot să nu mai redobândească acest drept dacă instanța judecătorească a constatat că nedemnitățile morale continuă. Restricția este conformă cu prevederile constituționale.

Din punct de vedere istoric, „caracterul universal al votului este o cucerire a Revoluției franceze de la 1789, iar acesta urmărește să instaureze principiul democrației, adică participarea la exercițiul puterii publice a celui mai mare număr de indivizi” (Joseph Barthélemy)³³⁸.

*După Revoluția franceză, votul universal s-a răspândit în Europa și în afara ei*³³⁹.

În Europa, votul universal a fost proclamat încă din secolul al XIX-lea, dar a devenit o realitate abia în anumite țări la sfârșitul acestui secol și începutul secolului următor. De-a lungul timpului, acest drept a fost amenințat de diverse legi și politici, precum și de interese politice. În Franța, de exemplu, votul universal a fost introdus abia în 1848, iar femeile au obținut dreptul de

³³⁸ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 9-10.

³³⁹ Ibidem, p. 10.

vot abia în 1944. În Germania, votul universal a fost introdus prin Constituția din 1871 și a fost menținut chiar și în timpul regimului lui Hitler. În alte țări europene, cum ar fi Elveția, Finlanda, Norvegia, Suedia, Italia, Danemarca și Anglia, votul universal a fost introdus în diferite perioade, iar unele țări au experimentat schimbări în reglementările privind acest drept, cum ar fi Italia fascistă în 1923.

În afara Europei, votul universal a fost rapid adoptat în America după abolirea sclaviei în 1867, iar în Statele Unite ale Americii, femeile au obținut dreptul de vot prin amendamentul al XIX-lea la Constituție în 1919.

În România, votul universal a fost introdus în urma revizuirii Constituției din 1917 și a fost pus în aplicare prin Decretul-lege din 16 noiembrie 1918. Cu toate acestea, unele legi și politici ulterioare au adus unele restricții asupra acestui drept, precum censul profesional introdus în 1938 și censul profesional menținut în unele decrete-legi din 1941. Cu toate acestea, în timp, caracterul universal al votului a fost menținut și chiar consolidat prin diverse constituții și legi electorale.

În plus, este important să recunoaștem că unele persoane care ar avea dreptul de a vota aleg să nu o facă, fie din motive administrative, fie din lipsă de interes sau încredere în procesul electoral.

Caracterul universal al votului, care trebuie să fie o realitate constituțională, trebuie să fie diferențiat de „*votul restrâns (selectiv)*”. *Votul restrâns* cunoaște două aspecte, și anume: *votul cenșitar și votul capacitar* și nu asigură universalitatea votului³⁴⁰.

Votul cenșitar este o formă restrânsă de vot impusă cetățenilor prin diferite cerințe de calificare. În trecut, acest tip de vot era comun și era reglementat de censuri electorale specifice. În prezent, deși acest sistem nu mai este în uz, ideea de a îndeplini anumite cerințe pentru a putea vota persistă în unele forme.

Există o dezbatere despre modul în care censurile electorale, care mai există și astăzi în unele țări, se diferențiază de condițiile necesare pentru exercitarea dreptului de vot într-o societate democratică. În multe cazuri, censurile electorale pot fi confundate cu aceste condiții, dar există o diferență fundamentală între ele.

Censurile sunt caracterizate de nivelul lor înalt sau de caracterul lor prohibitiv, care face dificilă sau imposibilă pentru anumiți cetățeni să își exercite drepturile electorale. Pe de altă parte, condițiile necesare pentru vot sunt mai rezonabile și accesibile, permițând unui număr mai mare de oameni să participe la procesul electoral.

³⁴⁰ Iancu Gherghe. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 10.

În istorie, cenzurile și condițiile pentru vot au coexistat în diferite forme. Cu toate acestea, în societățile moderne, tendința este de a elimina cenzurile și de a promova condițiile care permit participarea egală și liberă la procesul electoral pentru toți cetățenii.

În continuare vom prezenta, în primul rând, pe cele mai importante: *cenzurile și condițiile*.

Censul de avere, odată un criteriu extins pentru dreptul de vot, presupunea că doar cei cu o anumită avere ar trebui să aibă dreptul de a vota. Acest argument se baza pe ideea că posesia de avere indica o capacitate intelectuală și morală, deoarece numai cei cu resurse financiare aveau acces la educație și, implicit, la aptitudini politice. De asemenea, censul de avere era considerat justificat din punct de vedere social, deoarece cei cu avere contribuiau mai mult la impozite și aveau un interes mai mare în buna guvernare a țării.

Problema cu censul de avere era stabilirea nivelului minim de avere necesar pentru a avea drept de vot. Unele sisteme foloseau impozitul plătit drept criteriu, cum a fost cazul în România în secolul al XIX-lea. Altele lua în calcul proprietățile funciare deținute, ca în Anglia, sau chiar educația formală, așa cum a fost reglementat în Constituția României din 1866.

De-a lungul timpului, s-a observat că aceste criterii nu asigurau o participare democratică și egală la vot, ceea ce a condus la eliminarea lor treptată. În prezent, fostul cens de avere a fost înlocuit cu condiții mai accesibile pentru dreptul de vot. De exemplu, în unele părți din Danemarca și Elveția, doar cei care primesc asistență publică sunt înregistrați pentru vot, deoarece aceștia plătesc contribuții la bugetul statului.

Censul sau condiția de domiciliu presupune că cetățeanul, pentru a vota, să domicilieze o anumită perioadă de timp în localitatea respectivă³⁴¹. Așadar, sunt excluși de la vot cei care, din diferite motive, sunt obligați să își schimbe des domiciliul³⁴².

În unele țări precum Norvegia, Islanda și Statele Unite, conceptul de rezidență a devenit o condiție pentru exercitarea dreptului de vot în anumite circumstanțe. De exemplu, atunci când oamenii sunt nevoiți să se mute în alt loc pentru a-și găsi un loc de muncă și pentru a supraviețui, domiciliul lor poate deveni un criteriu de vot. Unele constituții prevăd că alegătorii trebuie să locuiască într-o anumită zonă electorală pentru o perioadă de timp pentru a putea vota acolo. Această cerință este justificată prin ideea că integrarea în comunitatea locală este esențială pentru a contribui la deciziile locale.

Totuși, această cerință poate fi considerată discriminatorie deoarece poate împiedica oamenii care se mută frecvent să-și exercite dreptul de vot. În cazul alegerilor naționale, mutarea

³⁴¹ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 94.

³⁴² Iancu Gherghhe. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 12.

nu ar trebui să conteze, deoarece alegătorii pot vota în orice zonă electorală, iar votul lor contribuie la alegerea liderilor la nivel național. Prin urmare, obligația de a locui într-o anumită zonă electorală poate fi considerată ca fiind un fel de cens.

Pe de altă parte, pentru alegerile locale, este important ca alegătorii să locuiască în comunitatea pentru care votează, deoarece aceștia sunt direct afectați de deciziile luate acolo. Prin urmare, obligația de a locui într-o anumită zonă electorală pentru alegerile locale poate fi justificată ca fiind o condiție și nu un cens.

Obligativitatea rezidenței într-o țară pentru o perioadă de timp înainte de a putea vota este, de asemenea, un subiect de dezbatere. Unii susțin că persoanele care au intrat recent în țară ar putea să nu fie suficient de informate pentru a vota în mod conștient. Cu toate acestea, alții argumentează că nu există motive obiective pentru a împiedica acești alegători să voteze și că toți cetățenii ar trebui să aibă drepturi egale, indiferent de cât timp au locuit în țară.

„În plus, persoanele în cauză, având aceleași obligații, trebuie să aibă și aceleași drepturi. Aceste argumente ar putea justifica faptul că obligația în cauză se constituie într-un cens”³⁴³.

În multe țări, condiția rezidenței doar în statul de origine în momentul alegerilor a fost mult timp considerată normală și obligatorie în legislația electorală. Totuși, în statele cu rate ridicate de emigrație, această condiție poate deveni un cens, adică un obstacol pentru cetățenii care locuiesc în afara țării să își exercite dreptul de vot.

Unii susțin că păstrarea dreptului de vot pentru emigranți ar putea fi un semnal de coeziune națională și că aceștia ar trebui să fie bineveniți să voteze oricând. Cu toate acestea, alții consideră că emigranții, din cauza distanței și a altor preocupări legate de noua lor viață în străinătate, ar putea fi mai puțin interesați de afacerile politice din țara lor de origine.

În unele state membre ale Uniunii Europene, cum ar fi Cipru, Estonia, Grecia și Ungaria, dreptul de vot nu poate fi exercitat dacă cetățeanul are reședința în străinătate. În altele, precum Germania, Malta, Olanda, Portugalia și Marea Britanie, există anumite condiții legate de durata reședinței în străinătate pentru a putea vota.

În majoritatea statelor membre ale Uniunii Europene, cetățenii lor pot vota chiar și dacă locuiesc în străinătate. Cu toate acestea, în unele țări, dreptul de vot în astfel de situații este mai mult simbolic, iar cetățenii trebuie să se întoarcă în țară pentru a vota sau li se acordă facilități speciale pentru a vota de la distanță, cum ar fi zile libere plătite sau decontarea cheltuielilor de transport. În multe țări, condiția rezidenței doar în statul de origine în momentul alegerilor a fost mult timp considerată normală și obligatorie în legislația electorală. Totuși, în statele cu rate

³⁴³ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 12.

ridicate de emigrație, această condiție poate deveni un cens, adică un obstacol pentru cetățenii care locuiesc în afara țării să își exercite dreptul de vot.

Sunt păreri că păstrarea dreptului de vot pentru emigranți ar putea fi un semnal de coeziune națională și că aceștia ar trebui să fie bineveniți să voteze oricând. Cu toate acestea, alții consideră că emigranții, din cauza distanței și a altor preocupări legate de noua lor viață în străinătate, ar putea fi mai puțin interesați de afacerile politice din țara lor de origine.

În unele state membre ale Uniunii Europene, cum ar fi Cipro, Estonia, Grecia și Ungaria, dreptul de vot nu poate fi exercitat dacă cetățeanul are reședința în străinătate. În altele, precum Germania, Malta, Olanda, Portugalia și Marea Britanie, există anumite condiții legate de durata reședinței în străinătate pentru a putea vota.

În majoritatea statelor membre ale Uniunii Europene, cetățenii lor pot vota chiar și dacă locuiesc în străinătate. Cu toate acestea, în unele țări, dreptul de vot în astfel de situații este mai mult simbolic, iar cetățenii trebuie să se întoarcă în țară pentru a vota sau li se acordă facilități speciale pentru a vota de la distanță, cum ar fi zile libere plătite sau decontarea cheltuielilor de transport.

Censul de sex presupune înlăturarea nefirească a femeilor de la exercitarea dreptului de vot³⁴⁴. Femeile au căpătat drept de vot mult mai târziu decât bărbații³⁴⁵. În concepția lui Jean Adhemar Esmein, „Excluderea de la vot a femeilor nu este arbitrară. Este o lege naturală care derivă din fundamentala diviziune a muncii între cele două sexe și este tot atât de veche ca și civilizația, dar nu ca și umanitatea”³⁴⁶.

În pofida viguroaselor campanii organizate de „sufragiști”, femeile au fost mult timp îndepărtate de la orice participare la viața politică din mai multe motive³⁴⁷:

– genetice. „Biologic, a declarat generalul argentinian Vileda, femeile sunt prin natura lor pasive, conservative și agresive numai atunci când este vorba de apărarea copiilor lor. Când se observă că unele femei ajung să abandoneze căminul lor pentru a apăra ideologiile care susțin terorismul, evident că ne aflăm în prezența unor psihopate a căror boală este mai puternică decât instinctul ancestral”.

– moral. Din punctul de vedere al aspectului moral, femeile sunt definite de dicționarul Academiei franceze, prima ediție, ca fiind „femele ale omului”. Expresia de „om public” nu a avut

³⁴⁴ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, 13.

³⁴⁵ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 94.

³⁴⁶ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 13.

³⁴⁷ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 39.

un veritabil echivalent cu cea de femeie și chiar regina Victoria promitea solemn că va „biciui femeile activiste care uită de treburile sexului lor”.

– juridice. Participarea femeilor la alegeri era interzisă, deoarece acestea nu aveau capacitate juridică deplină. Astfel, legislația interzicea femeilor să semneze cecuri sau alte hârtii de valoare ori să completeze anumite acte fără consimțământul soțului.

– politice. Femeile nu erau admise sub nici o formă în viața politică, fiind suspectate de conservatism ori de supunere oarbă bisericii.

În primul rând, se remarcă că Noua Zeelandă a fost prima țară care a permis femeilor să voteze, în 1893, deși unele surse menționează că acest drept a fost recunoscut în 1869 în Wyoming, SUA. Acest exemplu a fost urmat de alte țări precum Uniunea Sovietică în 1917, SUA în 1920, Marea Britanie în 1928, România în 1932 și Iordania în 1982. În plus, există alte exemple precum Australia în 1901, Norvegia, Danemarca în 1913, și multe altele. Totuși, deși accesul femeilor la vot a crescut, procentul de femei alese în organele reprezentative a rămas relativ scăzut. Conform unor cercetări sociologice, în august 1989, doar aproximativ 12,7% din parlamentarii din 120 de țări erau femei, cu o scădere notabilă în unele țări estice, care anterior se bucurau de o reprezentare mai mare.

Censul de vârstă, de asemenea, constituie un impediment în exercitarea dreptului de vot. Marea majoritate a constituțiilor stabilește vârsta de la 18 ani pentru exercitarea drepturilor electorale active, sub motivarea falsă a lipsei de maturitate pentru participarea la conducerea statului. Vârsta exagerat de ridicată uneori a împiedicat participarea tineretului la alegeri³⁴⁸. Astfel, de exemplu, Constituția României din 1923 în art. 68 dădea drept de vot pentru Senat, cetățenilor de la 40 de ani „Toți cetățenii români de la vârsta de 40 ani împliniți aleg, pe circumscripții electorale cari nu pot fi mai mari decât județul, prin vot obligator, egal, direct și secret, un număr de senatori”³⁴⁹, iar Constituția României din 1938 în art. 61, pentru alegerile în Adunarea Deputaților, permitea cetățenilor de la 30 de ani în sus „Adunarea Deputaților se compune din Deputați aleși de cetățenii români, care au vârsta de 30 ani împliniți...”³⁵⁰.

În Brazilia, Cuba, Iran și Filipine, dreptul de vot este conferit începând de la vârsta de 16 ani, în Guineea-Bissau de la 15 ani, iar în Austria de la 19 ani. Totodată, legislația electorală impune diverse cerințe referitoare la vârsta minimă pentru exercitarea dreptului electoral activ și pasiv.

³⁴⁸ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 94.

³⁴⁹ Constituția României din 1923. Textul actului publicat în M.O. nr. 282/29 mar. 1923, art. 68.

³⁵⁰ Constituția României din 1938. Textul actului publicat în M.O. nr. 48/27 feb. 1938, art. 61.

Constituția Republicii Moldova (art. 38, 78) și Codul Electoral admit un cens de vârstă (art. 14, 110, 161). În primul rând, se stabilesc restricții de vârstă în legătură cu dreptul electoral activ și pasiv. În al doilea rând, vârsta minimă pentru candidați este de 18 ani în cazul alegerilor parlamentare și a consiliilor locale, respectiv 23 de ani pentru alegerile primarilor și 40 de ani pentru alegerile președintelui. În al treilea rând, nu există o vârstă maximă la care un candidat își pierde dreptul de a candida.

Excluderea tinerilor de la vot este justificată de ideea că numai persoanele mature ar putea lua decizii raționale. Se consideră că tinerii lipsiți de maturitate ar putea fi ușor influențați de cei mai în vârstă, inclusiv de părinți. Cu toate acestea, argumentele pentru reglementarea unei vârste mai mici pentru exercitarea dreptului de vot includ faptul că tinerii sunt bine informați și mai independenți în procesul de luare a deciziilor. De asemenea, ei sunt activi în societate, plătesc impozite și taxe, pot suporta consecințele legii, inclusiv cele ale legii penale. Aceste aspecte ar putea justifica o reconsiderare a vârstei minime pentru dreptul de vot.

Conceptul de vot capacitar implică participarea la alegeri doar pentru cei care demonstrează un anumit nivel de instruire școlară. O problemă practică a fost stabilirea acestui nivel de instruire și a criteriilor pentru desemnarea alegătorilor. De exemplu, în statul Massachusetts, Constituția cere ca alegătorii să fie capabili să citească în limba engleză Constituția și să-și scrie numele. În Connecticut, alegătorii trebuie să fie capabili să citească un articol din Constituție. În Mississippi, cerința este ca alegătorii să cunoască măcar parțial Constituția și să o poată interpreta. Amendamentul XV (3 februarie 1879) la Constituția SUA permite un astfel de cens, afirmând că dreptul de vot al cetățenilor SUA nu poate fi restricționat din motive de rasă, culoare sau condiție anterioară de servitute, lăsând astfel deschisă posibilitatea votului capacitar.

În istoria României, acest tip de vot a existat sub Constituția din 1866 și Legea electorală din 1884, alături de censul de avere, și includea dreptul de vot pentru profesori, membri ai profesiei liberale, ofițeri în retragere, pensionari de stat, învățători și preoți. O reglementare similară a existat și în Italia între 1828 și 1923. În România, Legea electorală din 9 mai 1939, în coroborare cu Constituției din 1938, acorda dreptul de vot doar „știutorilor de carte”.

Censul profesional, care exclude anumite categorii de persoane de la exercitarea dreptului de vot în funcție de profesia lor, este încă întâlnit în câteva state. De exemplu, în Brazilia și Turcia, militarii nu au drept de vot, în Libia și Iran, atât militarii cât și polițiștii sunt excluși, iar în Belgia, subofițerii, caporalii și soldații nu au drept de vot în timpul serviciului militar, iar membrii activi ai armatei participă la vot doar după trei ani de serviciu. În Canada, funcționarii numiți de guvernatorul general sunt excluși de la vot. În Anglia, militarii au participat la alegeri pentru Camera Comunelor abia după anul 1945.

Majoritatea țărilor lumii au abandonat acest tip de cens în trecut.

Censul de ședere presupune exercitarea drepturilor electorale doar pentru cei cu domiciliu neîntrerupt în aceeași localitate timp de o perioadă specificată de lege (de exemplu, 5 ani în Norvegia și Islanda, 1 an în Noua Zeelandă, 6 luni în Australia). În Rusia, legile constituționale federale pot impune condiții suplimentare legate de șederea permanentă sau temporară într-un anumit teritoriu.

Censul național-rasial a fost utilizat pentru a exclude anumite grupuri de persoane de la dreptul de vot, cum ar fi evreii în Germania nazistă, populația de culoare în SUA până în 1965, și în unele state, străinii naturalizați. În Australia, aborigenii au fost lăsați să voteze în alegerile federale abia după 1949, iar în unele state, acest drept s-a extins în întreaga federație după 1962.

3.1.1. Problema dreptului de vot de la vârsta de 16 ani

În prezent, în Republica Moldova, există o discuție din ce în ce mai frecventă cu privire la posibilitatea sau imposibilitatea ca cetățenii să-și exprime liber, egal, direct și în mod secret dreptul de vot începând cu vârsta de 16 ani (D.Jelescu, 2022, p.4-10)³⁵¹. Există o dezbatere legată de posibilitatea și necesitatea ca cetățenii de vârsta respectivă să fie eligibili pentru exercitarea dreptului de vot³⁵². În mod obișnuit, se încearcă să se soluționeze această problemă invocând

³⁵¹ **JELESCU, Dumitru.** *THE AGE CENSUS ISSUE REGARDING THE PARTICIPATION OF CITIZENS IN VOTING / ПРОБЛЕМА ВОЗРАСТНОГО ЦЕНЗА ОТНОСИТЕЛЬНО УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В ГОЛОСОВАНИИ.* În: German International Journal of Modern Science, August 2, 2022. №37, pp. 4-10. DOI: 10.5281/zenodo.6954115; ISSN (Print) 2701-8369; ISSN (Online) 2701-8377. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://dizzw.com/wp-content/uploads/2023/08/Deutsche-internationale-Zeitschrift-f%C3%BCr-zeitgen%C3%B6ssische-Wissenschaft-%E2%84%9637-2022.pdf>. JELESCU, Petru, JELESCU Raisa, **JELESCU, Dumitru.** Problema dreptului de vot de la vârsta de 16 ani și posibilitatea/imposibilitatea soluționării ei în condițiile Republicii Moldova . În: Intellectus, 2011, nr. 2, pp. 133-143. ISSN 1810-7079. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/document/367945270/Problema-dreptului-de-vot-de-la-varsta-de-16-ani-%C5%9F-posibilitatea-imposibilitatea-solu%C8%9Bion%C4%83rii-ei-in-condi%C8%9Bile-Republicii-Moldova-Jelescu-P-Jlesc> și https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Problema%20dreptului%20de%20vot%20de%20la%20virsta%20de%2016%20ani%20si%20posibilitatea_imposibilitatea%20solutionarii%20ei%20in%20conditiile%20RM.pdf.

³⁵² **JELESCU, Dumitru,** JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira. Educația electorală și interesul pentru alegeri al votanților începători. În: *Eficiența învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Materialele Conferinței Științifice Internaționale din 11-12 decembrie 2014.* Partea II. Chișinău, IȘE: Cavaiol, 2014, pp. 3-8. 455 p. ISBN 978-9975-48-068-0. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/3-8_14.pdf.

JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, ELPUIAN, Olga. Antreprenoriatul: cunoaștere, soluționare, vector spre integrarea europeană. În: *Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională „Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane”, conferință științifico-practică internațională (2020; Chișinău).* Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane: Materialele Conferințe științifico-practice internaționale, 9-10 octombrie 2020 / coordonator: Ludmila Roșca; comitetul științific: Oleg Balan [et al.]; comitetul organizatoric: Ludmila Roșca [et al.]. – Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2020 (Tipogr. „Print-

argumente de ordin demografic, social și politic³⁵³. Astfel, la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) din 20-24.06.2011 s-a menționat: „Având în vedere actuala tendință demografică, există temeri că, din cauza îmbătrânirii populației, tinerii ar putea fi marginalizați, dezbateră electorală concentrându-se pe chestiunile referitoare mai ales la persoanele în vârstă”³⁵⁴. În textul pregătit pentru această Adunare de Miloș Aligrudic se afirmă: „O astfel de evoluție ar putea pune în pericol stabilitatea democrației în timp ce coeziunea socială este necesară mai mult ca oricând”. Iată de ce APCE „s-a pronunțat în favoarea coborârii la 16 ani a vârstei minime pentru dreptul de vot în cele 47 de state membre ale organizației paneuropene” (sublinierea ne aparține – D.J.). Miloș Aligrudic le cere statelor „să studieze posibilitatea de a coborî vârsta minimă de vot la 16 ani în toate țările și pentru orice tip de alegeri”³⁵⁵.

În Republica Moldova, problema a fost adusă în discuție, aparent, de către Partidul Liberal (PL). Ana Guțu, vice-președintele APCE din partea Republicii Moldova, într-un discurs referitor la Rezoluția 12546 intitulată „Consolidarea democrației prin scăderea vârstei de vot la 16 ani”, prezentat la APCE în data de 23 iunie 2011, a afirmat: „Ni s-ar putea părea că tradițiile democratice care prevăd exercitarea dreptului de vot la vârsta majoratului – 18 ani – sunt de neînlocuit, însă acest lucru ar putea fi considerat o formă de metafizică a democrației”³⁵⁶.

Este cunoscut faptul că teoriile politice adesea nu se aliniază cu realitățile din teren. Astfel, realitățile contemporane sunt complexe și variate, reflectând evoluția rapidă a societății informaționale, provocările demografice, migrația, și complexitatea problemelor economice și sociale. Se constată că noul proiect de Constituție a RM a inclus dreptul de vot la vârsta de 16 ani. Această mișcare a autorităților democratice moldovenești a fost anticipată. Conferind dreptul de vot tinerilor de 16 ani, se activează un mecanism pentru democratizarea rapidă a societății

Caro”), pp. 132-137. – 340 p. ISBN 978-9975-3492-0-8. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/132-137_17.pdf

³⁵³ JELESCU, Dumitru. *THE AGE CENSUS ISSUE REGARDING THE PARTICIPATION OF CITIZENS IN VOTING / ПРОБЛЕМА ВОЗРАСТНОГО ЦЕНЗА ОТНОСИТЕЛЬНО УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В ГОЛОСОВАНИИ*. În: German International Journal of Modern Science, August 2, 2022. №37, pp. 4-10. DOI: 10.5281/zenodo.6954115; ISSN (Print) 2701-8369; ISSN (Online) 2701-8377. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://dizzw.com/wp-content/uploads/2023/08/Deutsche-internationale-Zeitschrift-f%C3%BCr-zeitgen%C3%B6ssische-Wissenschaft-%E2%84%9637-2022.pdf>.

³⁵⁴ Expansion of democracy by lowering the voting age to 16. Comisia pentru afaceri politice și democrație. Raportor: dl Miloș ALIGRUDIĆ, Serbia, PPE/CD. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12172&lang=en>.

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ „Discursul Doamnei Ana GUȚU, ALDE, Republica Moldova, asupra Rezoluției 12546 „Consolidarea democrației prin scăderea majorității electorale la 16 ani””. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://anagutu.net/declaratii/> / <https://youtu.be/Kxhsjy2I-pM?si=rutpEXz71fARrQCg>.

„Delegația Parlamentului Republicii Moldova participă la sesiunea ordinară a APCE”, [citată 24 august 2023]. Disponibil: <http://www.parlament.md/Actualitate/Noutati/tabid/89/NewsId/322/language/ro-RO/Default.aspx>.

moldovenești. Se susține că tinerii de astăzi sunt educați și bine informați, fiind în multe privințe mai avansați decât generațiile anterioare la aceeași vârstă.

Totodată, în țara vecină, România, euro-deputatul și politicianul Cristian Preda susține, pe blogul personal, că partidul trebuie să avanseze propuneri îndrăznețe legate de modificarea Constituției, el precizând că „În ceea ce mă privește, am avansat cu câțva timp în urmă două propuneri, care ar merita să fie introduse în dezbateri, fie și pentru a lua pulsul societății politice. Am în vedere ideea introducerii votului de la 16 ani (mai întâi în alegerile locale și euro-parlamentare, apoi la cele generale și prezidențiale), ca și ideea de a limita la un singur mandat funcția prezidențială. Această propunere corespunde unei nevoi de a ne sincroniza cu evoluția din plan european.”³⁵⁷.

În continuare, ne vom concentra asupra aspectului psihologic al întrebării, evaluând ce cunoștințe și abilități pot avea tinerii de 16 ani și „cum acest aspect ar putea influența soluționarea problemei”³⁵⁸.

Realitățile contemporane reflectă procesul continuu de formare și dezvoltare a personalității umane. „Sigmund Freud a integrat aceste concepte în înțelegerea sa despre funcționarea psihicului, recunoscând că organismele vii sunt sisteme dinamice energetice supuse legilor universului fizic.”³⁵⁹.

După Jean Piaget, remarcabil psiholog elvețian, către vârsta de 16 ani „se formează logica adultului”³⁶⁰.

La vârsta de 16 ani, apare o nouă caracteristică a gândirii: capacitatea de a gândi în mod ipotetic³⁶¹. Acest tip de raționament ipotetico-deductiv este specific gândirii verbale, care permite

³⁵⁷ Cristian Preda vrea vot de la 16 ani și limitarea funcției prezidențiale la un singur mandat. [citat 24 august 2023]. Disponibil: <https://www.gandul.ro/politica/cristian-preda-vrea-vot-de-la-16-ani-si-limitarea-functiei-prezidentiale-la-un-singur-mandat-10566511>.

³⁵⁸ JELESCU, Petru, ZATUȘEVȘCHI, Ana, **JELESCU, Dumitru**. Tratatul interdisciplinară a interesului electoral. În: *Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială*. 2018, nr.2(51), pp. 74-81. ISSN 1857-0224. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://old.upsc.md/wp-content/uploads/2018/06/cer_pub_ppsas_nr_51_2_2018.pdf; **JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru**. Концепция результанты как вектор эффекта. În: *EcoSoEn, Scientific Journal Economics, Social and Engineering Sciences*, nr.3-4/2022, pp. 83-91. ISSN 2587-344X; E-ISSN 2587-425X. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/83-91_11.pdf.

³⁵⁹ CIOBANU, Igor, **JELESCU, Dumitru**. Sigmund Freud și doctrina psihanalitică. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2014, nr.3(73), pp. 175-182. ISSN 1814-3199. [citat 30.06.2016]. Disponibil: <https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2014/01/23.-p.175-182.pdf>; <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/228/23.-p.175-182.pdf?sequence=2>.

³⁶⁰ Жан Пиаже. *Логика и психология*. В кн.: Жан Пиаже. Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1969, с. 367-612.

³⁶¹ JELESCU, Petru, JELESCU Raisa, **JELESCU, Dumitru**. Idealul social al Republicii Moldova și dezvoltarea personalității. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*. 2012, nr. 3 (28), pp. 1-6. ISSN 1857-0224. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/1.Idealul%20social%20al%20RM%20si%20dezvoltarea%20personalitatii.pdf.

adolescentului să considere orice informație ca fiind pur ipotetică și să construiască raționamente pe baza acesteia. Potrivit teoriei, la această vârstă, adolescentul atinge un nivel de dezvoltare intelectuală care îi permite să lucreze cu ipoteze nu doar în plan verbal, ci și comportamental.

Această abilitate nouă generează o serie de consecințe. De exemplu, pentru a stabili sau verifica relațiile reale dintre obiecte, gândirea nu mai pleacă de la realitatea actuală către cea teoretică, ci începe direct cu teoria. În loc să coordoneze exact faptele legate de realitatea prezentă, raționamentul ipotetico-deductiv construiește concluziile pe baza unor ipoteze probabile și, astfel, conduce la o sinteză generală a posibilului și necesarului. Conform teoriei, acest lucru înseamnă că logica subiectului se aplică acum și la enunțuri la fel ca și la obiecte.

Operațiile noi, în special cele legate de mecanismul demonstrației, schimbă în totalitate atitudinea individului față de realitate.

Piaget demonstrează că „la sfârșitul perioadei preadolescente și începutul celei adolescente (16 ani), se formează integral structura a patru grupări fundamentale ale inteligenței umane: Identica, Negația, Reciproca și Corelativa (INRC). Acest lucru înseamnă că adolescenții, spre deosebire de preadolescenți, sunt capabili să efectueze coordonări și combinații extrem de variate ale acestor grupări în timpul soluționării unor probleme absolut diferite – științifice, tehnice, culturale, sociale, politice etc.”³⁶²

Prin urmare, se poate concluziona că, către vârsta juvenilă de 16 ani, individul realizează două aspecte importante: în primul rând, dobândește logica enunțurilor, care este de natură formală și independentă de conținut, reprezentând o structură generală care coordonează diverse operații logice într-un sistem unitar; în al doilea rând, el dezvoltă serii de scheme ale grupurilor operaționale care nu au o legătură evidentă între ele sau cu logica enunțurilor.

Conform rezultatelor experimentelor ulterioare realizate în țara noastră, către vârsta tinereții timpurii (la 16 ani), subiecții pot exprima atât afirmații cât și negări adecvate nu doar la nivel acțional-concret sau intuitiv-plastic, ci și la nivel conceptual. Aceasta le permite să folosească afirmarea și negarea ca mecanisme pentru a crea un anumit grad de certitudine și/sau incertitudine în gândire, comunicare și acțiune.³⁶³

Conform observațiilor făcute de Théodule Ribot, unul dintre pionierii psihologiei franceze, "unica formulă adecvată poate fi recunoscută în următoarea afirmație: inteligența se deplasează de la incertitudine la certitudine".³⁶⁴

³⁶² Жан Пиаже. *Логика и психология*. В кн.: Жан Пиаже. Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1969, с. 590.

³⁶³ Желеску П.С., Роговин М.С. *Исследование отрицания в практической и познавательной деятельности*. Кишинев: Штиинца, 1985.

³⁶⁴ Рибо Теодюль. *Эволюция общих идей*. С.-Петербург, 1898, с. 31.

Renumitul psiholog rus Lev Semenovici Vygotsky susținea că „dezvoltarea constă în conștientizarea progresivă a noțiunilor și operațiilor proprii gândirii”³⁶⁵.

Din punct de vedere psihologic, sunt importante și datele referitor la dezvoltarea morală a omului, care a fost studiată de psihologul american Lawrence Kohlberg în diferite culturi (americană, europeană, asiatică) și care a identificat trei niveluri mari de evoluție a judecății morale, fiecare dintre ele cu câte două stadii de distincție: 1) nivelul premoral sau preconvențional (4-10 ani) cu stadiile moralității ascultării (evitarea pedepsei și supunerea la normă apar ca avantaje personale imediate) și moralității hedonismului instrumental nativ (conformarea la normă este sursă de beneficii, deci, trebuie realizată pentru că, fiind recompensată, poate fi plăcută în consecințele sale); 2) nivelul moralității convenționale (10-13 ani) cu stadiile moralității bunelor relații (copilul respectă norma din dorința de a fi recunoscut ca un băiat sau o fată bună, prefigurându-se astfel judecata faptelor nu numai după consecințe, dar și după intenția lor) și moralității legii și ordinii (respectarea autorității, a normelor și legilor începe să apară ca necesitate ce reglementează conduita tuturor, fapt care acționează și în beneficiul personal); 3) nivelul autonomiei morale sau al interiorizării și acceptării personale a principiilor morale (după 13 ani, la tinerețe sau niciodată) cu stadiile moralității contractuale, al acceptării democratice a legii (standardele morale sânt înțelese ca rezultat al unei decizii mutuale, legile nu sunt intangibile și pot fi schimbate pe considerente raționale, vizând utilitatea lor generală) și moralității principiilor individuale de conduită (se cristalizează propriul sistem de valori morale, prin semnificațiile personale acordate conceptelor de justiție, reciprocitate, egalitate, demnitate, judecata de sine fiind percepută ca cea mai puternică decât aceea care vine din exterior).

Din perspectiva psihologică, dezvoltarea morală a individului este studiată de Lawrence Kohlberg, un psiholog american, care a identificat trei niveluri majore de evoluție a judecății morale³⁶⁶.

Nivelul premoral sau preconvențional (4-10 ani) include stadiile moralității ascultării (evitarea pedepsei și supunerea la normă sunt văzute ca avantaje personale imediate) și moralității hedonismului instrumental nativ (conformarea la normă este percepută ca sursă de beneficii, deci trebuie realizată pentru că poate aduce plăcere în consecințele sale).

Nivelul moralității convenționale (10-13 ani) cuprinde stadiile moralității bunelor relații (copilul respectă normele pentru a fi văzut ca un copil bun, anticipând evaluarea faptelor nu doar după consecințe, ci și după intenție) și moralității legii și ordinii (respectarea autorității, a normelor

³⁶⁵ Выготский Л. С. *Мышление и речь*. В кн.: Выготский Л. С. Собр. соч. Т.2. М.: Педагогика, 1982, с. 212.

³⁶⁶ Apud Andrei Cosmovici, Luminița Iacob, coord. *Psihologie școlară*. Iași: Polirom, 2005, p.37-39.

și a legilor este percepută ca necesară pentru reglementarea comportamentului și poate aduce și beneficii personale).

Nivelul autonomiei morale sau al interiorizării și acceptării personale a principiilor morale (după vârsta de 13 ani, în tinerețe sau niciodată) include stadiile moralității contractuale, al acceptării democratice a legii (standardele morale sunt considerate rezultatul unei decizii comune și pot fi schimbate pe baza considerentelor raționale, având în vedere utilitatea generală) și moralității principiilor individuale de conduită (individul își formează propriul sistem de valori morale, atribuind semnificații personale conceptelor de justiție, reciprocitate, egalitate și demnitate, judecându-se pe sine în modul cel mai puternic în comparație cu judecata externă).

În contextul discuției despre dreptul de vot la vârsta de 16 ani, este important să examinăm stadiul adolescenței (12-19 ani). Se consideră că caracteristica principală a acestei etape este fidelitatea, iar punctele extreme pozitive și negative sunt reprezentate de ego-identitate și confuzia rolurilor. Fidelitatea este văzută ca o calitate esențială ce ajută adolescentul să treacă cu succes peste criza adolescenței. Aceasta este considerată esențială pentru construirea identității și pentru capacitatea tinerilor de a accepta și urma normele morale, etice și ideologice ale societății.

În viziunea lui Erikson, ideologia reprezintă un ansamblu de valori și premize inconștiente care reflectă gândirea culturii religioase, științifice și politice. Scopul ideologiei este să creeze o imagine a lumii suficient de convingătoare pentru a susține sentimentul identității colective și individuale. Ideologia oferă tinerilor răspunsuri simple, dar clare la întrebări esențiale legate de conflictul identității: „Cine sunt?”, „Încotro mă îndrept?”, „Cine doresc să devin?”.³⁶⁷

Inspirându-se din ideologie, tinerii se implică în diverse activități, punând la îndoială tradițiile stabile ale culturii - proteste, rebeliuni, revoluții. Într-un sens mai amplu, pierderea încrederii în sistemul ideologic poate duce la confuzie și la lipsa de respect față de cei care coordonează legile sociale.

În Republica Moldova reacțiile conflictuale în adolescență și psihoterapia lor au fost studiate teoretic și experimental de către Lilia Bolocan³⁶⁸.

Autoarea observă că adolescența este o perioadă contradictorie, adesea plină de conflicte, iar aceste situații conflictuale se reflectă în mod specific în personalitatea și starea emoțională a adolescentului. Conform ei, aspectele conflictuale din adolescență sunt rezultatul incapacității Eului de a-și stabili identitatea. În contextul actual, din cauza dificultăților economice și lipsei

³⁶⁷ Л. Хьелл , Д. Зиглер. *Теории личности*. Изд. 3-е. СПб.: Питер, 2008, с. 230.

³⁶⁸ Bolocan Lilia. *Reacții conflictuale în adolescență și psihoterapia reeducării lor*. Teză de dr. în psihol. Chișinău, 2000.

valorilor sociale, morale, etice etc., procesul de autodeterminare și identificare a personalității adolescenților se confruntă cu obstacole, ceea ce generează probleme și conflicte.

Evenimentele sociale, politice, economice și culturale din ultimii 25 de ani, atât în țară, cât și în afara ei, au avut un impact semnificativ asupra psihologiei tinerilor. Ei s-au maturizat și continuă să se maturizeze mai devreme. Tinerii contemporani nu mai sunt caracterizați de naivitatea copilărească sau de negativismul total al preadolescenței. Generația actuală de tineri adoptă o concepție de viață mai pragmatică. Ei sunt mai liberi, mai autonomi, mai independenți. În contextul economiei de piață și al democrației, conform academicianului rus R.S. Nemov, „tinerii sunt nevoiți să facă alegeri pe cont propriu, să se orienteze personal în diverse situații și să adopte poziții mai independente”³⁶⁹. Tinerii de astăzi au o viziune mai deschisă, mai nepărtinitoare și mai curajoasă asupra lumii, participând activ la abordarea și soluționarea multor probleme morale și etice. Ei sunt mai independenți în judecăți și se implică în discuții privind probleme sociale, politice, economice și religioase, care până nu demult erau considerate necaracteristice pentru tineri și nejustificate ideologic (cum ar fi chestiuni legate de religie, afaceri, sexualitate, comportamentul adulților etc.).

Prin intermediul organizațiilor neguvernamentale, asociațiilor obștești, centrelor de dezvoltare, emisiunilor radio și televiziunii, tinerii se implica activ în rezolvarea diverselor probleme sociale și de stat. În această etapă, procesul de formare a viziunii asupra lumii, în ceea ce privește natura, societatea și psihologia umană, este în plină desfășurare. Tinerii sunt sensibili la o varietate de chestiuni sociale, politice, economice, demografice, științifice, culturale, religioase și sportive, și manifestă un nivel ridicat de conștientizare și voință. Potrivit psihologiei, aceștia sunt capabili să-și stabilească obiective sociale, economice, culturale sau politice, să-și mobilizeze eforturile intelectuale, emoționale și fizice pentru a depăși obstacolele și a le realiza prin acțiuni concrete. Or, voința și înseamnă „capacitatea și procesul psihic de conducere a activității sub toate aspectele ei”³⁷⁰.

Probabil din acest motiv, „Codul Muncii a RM”³⁷¹ prevede posibilitatea pentru tinerii sub 18 ani de a se angaja (art. 253-255), de a participa la competiții sportive profesionale, de a combina munca cu studiile (art. 178-182), de a încheia sau încheia un contract de ucenicie sau de formare profesională continuă (art. 216, 221), de a participa la greve (art. 364) și alte aspecte.

³⁶⁹ Немов Р. С. *Психология*. Кн. 2. М.: Владос, 1998.

³⁷⁰ Paul Popescu-Neveanu. *Dictionar de psihologie*. București: Albatros, 1978, p. 777.

³⁷¹ Codul muncii al Republicii Moldova, nr.154-XV din 28 martie 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.159-162/648 din 29.07.2003. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138809&lang=ro#.

„Codul Civil al RM”³⁷² recunoaște drepturile tinerilor la moștenire (art. 24 alin. (3)), la salariu, burse sau alte venituri din activități proprii (art. 27, alin. 2, lit. a), să beneficieze de dreptul de autor asupra operelor lor științifice, literare sau de artă, asupra invențiilor sau altor rezultate ale activității intelectuale, protejate de lege (art. 27, alin. (2), lit. b), să facă depuneri în instituțiile financiare și să dispună de aceste depuneri în conformitate cu legea (art. 27, alin. 2, lit. c), să încheie acte juridice prevăzute de art. 28 alin. (2). Potrivit art. 28, alin. (2) al aceluiași Cod, minorii cu vârsta cuprinsă între 7 și 14 ani sunt îndreptățiți să încheie de sine stătător: a) acte juridice obișnuite de mică valoare care se pun în aplicare la momentul încheierii lor; b) acte juridice pentru a obține gratuit diverse beneficii care nu necesită autentificare notarială sau înregistrarea oficială a drepturilor rezultate în urma lor; c) acte de conservare..

Conform „Legii privind pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei”³⁷³, bărbații sunt înregistrați în evidența militară începând cu vârsta de 16 ani (art. 3, alin. 2), primesc o adeverință de recrutare și li se explică drepturile și obligațiile lor, precum și regulile privind evidența militară și îndeplinirea serviciului militar (art. 12, alin. 3).

În conformitate cu „Codul Penal al RM”³⁷⁴, persoanele fizice sunt pasibile de răspundere penală atunci când, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani (art. 21, alin. 1).

Potrivit „Codului Contravențional al RM”³⁷⁵, persoana fizică cu vârsta cuprinsă între 16 și 18 ani poate fi trasă la răspundere contravențională pentru săvârșirea unor fapte, conform prevederilor articolului 16, alineatul (2).

Având în vedere aspectele menționate anterior, ar putea fi posibil ca Constituția Republicii Moldova și Codul Electoral al Republicii Moldova să stipuleze dreptul de a alege al cetățenilor începând cu vârsta de 16 ani, „unde mai pui, că pentru ei aceasta e prima votare în viața lor și, deci, acest eveniment de amploare și răsunet socio-politic își va lăsa puternic amprenta în sufletul lor”³⁷⁶. Această decizie ar trebui să fie luată în contextul evoluției societății și al maturizării

³⁷² Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107-XV din 6 iunie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 art. 132 din 01.03.2019. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139905&lang=ro#.

³⁷³ Legea nr. 1245 din 18.07.2002 cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.137-138/1054 din 10.10.2002. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137299&lang=ro#.

³⁷⁴ Codul penal al Republicii Moldova, nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 72-74 art. 195 din 14.04.2009. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ro#.

³⁷⁵ Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218-XVI din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 78-84 art. 100 din 17.03.2017. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139977&lang=ro#.

³⁷⁶ JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, **JELESCU, Dumitru**. Rolul psihologiei contemporane în formarea intereselor electorale. În: *Practica psihologică modernă: conf. practico-șt. cu participarea intern.*, 26-28 sept.2014.

timpurii a tinerilor în domenii precum educația, conștientizarea socială și participarea activă în diverse sfere ale vieții. O astfel de modificare ar putea reflecta și angajamentul față de drepturile și responsabilitățile cetățenilor într-o societate democratică. Oare nu este și aceasta o **contradicție**, similară cu cele evidențiate de Teodor Cârnaț în lucrarea sa de bază „*Teoria și practica eliminării formelor de discriminare în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova*”³⁷⁷ și care în **trebuie rezolvată, prin prisma impactului pe care participarea lor la procesul electoral l-ar avea asupra societății în ansamblu?**

3.2. Egalitatea dreptului electoral

Egalitatea dreptului electoral presupune că toți cetățenii au acces la aceleași oportunități pe parcursul întregului proces electoral, de la nominalizarea candidaților până la exercitarea votului propriu-zis.

Principiul sufragiului egal înseamnă că fiecare vot trebuie să aibă aceeași valoare. Acest lucru înseamnă că în sistemele de reprezentare proporțională, distribuția reprezentanților trebuie să fie proporțională cu numărul de alegători din fiecare regiune, iar pragurile parlamentare nu ar trebui să excludă o proporție semnificativă de voturi. În cazul sistemelor de reprezentare majoritară, sufragiul egal implică circumscripții electorale cu o populație aproximativ egală, discrepanțele semnificative fiind considerate problematice.

Egalitatea dreptului electoral exprimă, marele principiu al „egalității în drepturi a cetățenilor fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie sau apartenență politică, avere sau origine socială”³⁷⁸.

În esență, egalitatea votului implică dreptul fiecărui cetățean de a emite un singur vot pentru a alege același organ de stat. Fiecare vot are aceeași valoare, iar circumscripțiile electorale, cum ar fi circumscripțiile sau colegiile, trebuie să aibă o distribuție egală a populației, nu a numărului de alegători.

Singularitatea votului implică „egalitatea fiecărui vot, inclusiv ca valoare, ceea ce este garantat de legile electorale. Fiecare alegător are dreptul la un singur vot, poate fi înscris doar pe

Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. UPS «I. Creangă»), pp.86 – 93.135 p. ISBN 978-9975-46-231-0. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/86-93_9.pdf.

³⁷⁷Cârnaț Teodor. *Teoria și practica eliminării formelor de discriminare în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2009.

³⁷⁸ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 96.

o singură listă electorală, are un singur domiciliu și un singur act de identitate, cum ar fi buletinul de identitate, cartea de identitate sau pașaportul, precum și o singură carte de alegător.”³⁷⁹.

*Egalitatea decupajelor electorale*³⁸⁰, din punct de vedere al locuitorilor, este simplu de realizat în sistemele electorale cu scrutin majoritar uninominal, decupajele electorale fiind trasate și numărul acestora fiind stabilit, potrivit legii, în funcție de numărul de parlamentari care trebuie aleși.

Pentru ca toată lumea să aibă aceleași șanse de a-și exprima votul, trebuie ca numărul de oameni din fiecare zonă să fie aproximativ același. De exemplu, într-un oraș mic ar trebui să fie aleși aproximativ la fel de mulți reprezentanți ca într-un oraș mare. Dacă numărul de oameni se schimbă, se fac ajustări pentru a menține lucrurile echilibrate. Asta se întâmplă printr-un fel de calcule, astfel încât toată lumea să fie tratată corect.

Egalitatea votului determină „evitarea și eliminarea tacticilor care ar putea limita sau distorsiona egalitatea votului, cum ar fi delimitarea geografică, alegerea pe colegii electorale sau votul multiplu.”³⁸¹.

Geografia electorală este un mod de a delimita circumscriptiile electorale în mod inegal, astfel încât unele zone să aibă un număr mai mare de locuitori pentru alegerea aceleiași organ de stat. Acest lucru poate fi folosit pentru a favoriza anumite zone sau grupuri, în timp ce dezavantajează altele. De exemplu, în orașele mari, zonele cu opoziție politică pot fi grupate în circumscriptii electorale mari, în timp ce zonele care sprijină partidele de guvernământ pot avea circumscriptii electorale mai mici. Astfel, un număr mare de alegători din aceleași circumscriptii electorale pot alege același număr de reprezentanți, ceea ce duce la inegalitate în vot.

Colegiile electorale sunt categorii în care corpul electoral este împărțit în funcție de avere pentru alegeri. În acest sistem, colegiile electorale, care pot avea un număr inegal de alegători, aleg același număr de reprezentanți, în timp ce colegiile cu un număr egal de locuitori pot alege un număr diferit de reprezentanți.

Acest sistem a fost folosit în trecut în România, sub Constituția din 1866, și presupunea împărțirea corpului electoral în patru colegii electorale pentru alegerea Adunării Deputaților. Aceste colegii erau definite în funcție de venitul anual al cetățenilor. De exemplu, colegiul I era destinat celor cu un venit financiar anual de peste 300 de galbeni, în timp ce colegiul al IV-lea era pentru cei cu venituri mici care plăteau un impozit minim. Același principiu se aplica și pentru

³⁷⁹ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 14.

³⁸⁰ Ibidem, p. 15.

³⁸¹ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 96.

alegerea Senatului, unde universitățile din București și Iași desemnau câte un senator, în funcție de veniturile cetățenilor.

Votul plural presupune că „anumite categorii de cetățeni, într-un anumit decupaj electoral, primesc unul sau mai multe voturi suplimentare în afara votului lor obișnuit pentru alegerea aceluiași organ de stat reprezentativ”³⁸². Aceste categorii trebuie să îndeplinească anumite condiții, precum avere, număr de copii sau titluri științifice.

În Belgia, de exemplu, în conformitate cu Legea electorală din 1893, primele două voturi erau acordate individului și familiei sale, al treilea vot era legat de avere, al patrulea și al cincilea de capacitate și titluri academice. Aceste voturi puteau fi cumulate, dar nu mai mult de trei. Acest sistem a fost utilizat în Belgia până în 1921, când s-a trecut la votul universal.

În România, votul plural a fost propus în 1913 ca o tranziție de la votul cenșitar la cel universal, dar nu a fost reglementat din cauza izbucnirii Primului Război Mondial. În 1917, s-a adoptat votul universal și nu s-a mai aplicat votul plural. Acest sistem a fost de asemenea utilizat și în Anglia.

Votul multiplu. Votul multiplu „este un sistem în care un alegător poate vota de mai multe ori pentru același organ de stat sau autoritate reprezentativă, dar în decupaje electorale diferite, dacă îndeplinește anumite condiții legale”³⁸³.

Acest sistem a fost utilizat în România sub Constituția din 1923, pentru alegerile senatoriale, și în Anglia până în 1948. De exemplu, profesorii universitari din București și Iași aveau un vot dublu: unul pentru Senat și unul pentru senatorul universității.

Prima electorală este un procent legal de mandate suplimentare acordate automat grupării politice care obține un anumit procent de voturi în alegeri, chiar dacă nu atinge majoritatea absolută. A fost folosit în perioadele de criză politică pentru a crea o majoritate artificială. Acest sistem a fost aplicat în Italia și România, sub influența Legii electorale italiene din 1923.

În România, Legea electorală din 1926 a introdus prima electorală, unde un partid politic care obținea cel puțin 40% din voturi pe plan național devenea grupare politică majoritară și obținea jumătate din mandatele disponibile. Restul mandatelor erau distribuite proporțional cu voturile obținute de celelalte partide. A fost criticată pentru încălcarea principiilor electorale și pentru crearea unei majorități artificiale, nedreptăți locale și o reprezentare distorsionată a votului universal.

³⁸² Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 16.

³⁸³ Ibidem, p. 16-17.

3.3. Votarea directă

Acest principiu electoral spune că cetățenii din Republica Moldova care au drept de vot își exprimă propriile opțiuni direct în timpul alegerilor, indiferent de nivelul acestora. „Alegătorii votează direct, dar nu prin reprezentanți sau delegați”³⁸⁴.

Conform acestui principiu, în Republica Moldova nu sunt permise alegeri indirecte sau pe etape.

Votul direct este garantat de Constituția RM în art.38 alin. (1), unde se menționează că „Voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, *direct*, secret și liber exprimat”³⁸⁵ și prin Codul Electoral în art.5 care stipulează „Alegătorul votează personal. Votarea în locul unei alte persoane este *interzisă*”³⁸⁶.

Dacă un alegător nu poate ajunge la secția de votare din motive de sănătate sau alte motive întemeiate, poate solicita biroului electoral al secției de votare să trimită o urnă de vot mobilă și membri ai biroului pentru a vota la locul său. Cererile pot fi depuse în scris cu cel puțin două săptămâni înainte de ziua votării și până la ora 14:00 a zilei precedente votării. În ziua votării, cererile pot fi aprobate doar cu prezentarea unui certificat medical, până la ora 14:00. Procedura este stabilită de Comisia Electorală Centrală și nu se aplică în cazul secțiilor de votare din străinătate sau pentru alegătorii din localitățile din stânga Nistrului.

În unele contexte constituționale, se practică votul în trepte sau alegerile indirecte, în care membrii organului reprezentativ sunt aleși de către "mari electori", care sunt, la rândul lor, aleși de către cetățeni. Un exemplu în acest sens este sistemul din Statele Unite ale Americii, unde Președintele este ales de un colegiu electoral, care la rândul său este ales prin vot universal.

În trecut, în România, s-a practicat votul indirect conform prevederilor Constituției din 1866, care au fost revizuite în 1917 și 1923. În acest sistem, pentru unii senatori, precum și în alegerile pentru Adunarea Deputaților, alegătorii din Colegiul IV alegeau indirect.

Votul indirect mai este folosit în alte țări, cum ar fi în Statele Unite ale Americii pentru alegerea președintelui și în Franța pentru Senat. Conform Constituției americane, mai întâi sunt aleși electorii, iar apoi aceștia aleg președintele.

³⁸⁴ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 96.

³⁸⁵ Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. [citată la 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro#.

³⁸⁶ Codul electoral, nr. 325 din 08.12.2022, În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.

„Votul indirect nu trebuie confundat cu votul prin corespondență care este lăudat că ar fi mai „luminat”, că prin el s-ar face o selecție mai bună și ar fi mai conservator. Votul prin corespondență nu reprezintă o exprimare indirectă a dreptului de vot, ci tot una directă, dar prin intermediul corespondenței”³⁸⁷.

Votul prin corespondență este practicat în Marea Britanie, S.U.A., Spania, Italia, Germania, România „exclusiv pentru (diaspora) cetățeanul român cu drept de vot, având domiciliul sau reședința în străinătate, conform legii,³⁸⁸ și „este justificat de existența unor distanțe foarte mari care există între locuința alegătorilor și sediul secției de votare”³⁸⁹.

În Republica Moldova, în 2024, Parlamentul a adoptat un proiect de lege care vizează testarea votului prin corespondență. Printre țările care îndeplinesc criteriile pentru această metodă se numără Statele Unite ale Americii, Canada, Norvegia, Suedia, Finlanda și Islanda. Votul prin corespondență nu va fi posibil în țările cu care Republica Moldova nu are relații diplomatice, în zonele de conflict militar și în țările care nu respectă standardele internaționale pentru alegeri libere și corecte.

Pentru a vota prin corespondență, cetățenii trebuie să se înregistreze obligatoriu și să primească confirmarea înregistrării de la CEC. Buletinele de vot vor fi trimise alegătorilor prin poșta diplomatică sau serviciile poștale obișnuite.

3.4. Secretul votului

Votul secret este o parte crucială a procesului electoral. Alegătorii trebuie să completeze buletinele de vot singuri, în cabina de vot, astfel încât să nu fie văzut ce au votat înainte de a le introduce în urnă și să nu poată fi identificate ulterior că aparțin unui anumit alegător. Este important să nu fie permisă prezența mai multor persoane în cabina de vot, deoarece acest lucru ar putea compromite secretul votului. Există excepții, cum ar fi cazurile în care alegătorii au nevoie de asistență, cum ar fi persoanele cu dizabilități sau analfabete, dar acestea trebuie gestionate conform regulilor stabilite.

Marcarea buletinului de vot în afara cabinei de vot poate compromite, de asemenea, secretul votului. Este considerată o încălcare a principiului votului secret atunci când alegătorii

³⁸⁷ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 18.

³⁸⁸ Lege nr. 288 din 19 noiembrie 2015 privind votul prin corespondență, precum și modificarea și completarea Legii nr. 208/2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 866 din 19 noiembrie 2015. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/173139>.

³⁸⁹ Iancu Gherghel. *Drept electoral*. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p. 18.

votază „în grup” sau când membrii aceleiași familii votează împreună. De asemenea, votarea în afara spațiului destinat (cabina) și exprimarea votului în numele altei persoane reprezintă alte încălcări ale acestui principiu. Este esențial ca procesul de votare al militarilor și, în cazurile în care este permis, al deținuților, să asigure secretul votului și să prevină constrângerile. Ideal ar fi ca militarii să voteze împreună cu populația civilă, iar secțiile de votare speciale pentru militari ar trebui să fie rezervate pentru situații extraordinare.

Este important ca nicio secție de votare să nu fie atât de mică încât anunțarea rezultatelor să compromită secretul votului. Acest lucru poate fi o problemă în unele situații, cum ar fi votul în spitale, penitenciare sau la ambasadere din străinătate. Este crucial să se asigure că fiecare alegător își exprimă opțiunea într-un mediu în care secretul votului este protejat în mod corespunzător.

Secretul votului, explică I. Muraru și E.S. Tănăsescu, „este acea posibilitate a cetățenilor de a-și manifesta liber voința lor cu privire la candidații propuși fără ca această manifestare să poată fi cunoscută de către alții”³⁹⁰.

În viziunea cercetătorului I. Guceac, „votarea în condiții secrete constituie un aspect fundamental al alegerilor democratice care exclude orice control din partea oricăror organe sau funcționari publici asupra formelor de asociere socială modului în care cetățenii și-au exprimat sau își exprimă opțiunile electorale”³⁹¹.

Dacă votul nu ar fi secret, alegătorul ar fi expus influenței și presiunilor din partea diferitelor partide politice, care ar încerca să îl determine să voteze în favoarea lor. Într-un stat cu adevărat democratic, este esențial ca fiecare cetățean să aibă posibilitatea de a-și exprima opțiunile politice liber și fără constrângeri. Este important ca alegătorii să fie convinși că votul lor este confidențial și că nimeni nu poate afla pe cine au votat. Astfel, ei se simt în siguranță să își exprime opțiunile politice în mod liber și activ în cadrul alegerilor.

La originea sa, procesul de votare a fost întotdeauna unul public, însă votul secret este o inovație introdusă în timpul Revoluției Franceze din 1789. În România, există garanții legale care asigură secretul votului. Votul este considerat public atunci când se desfășoară în fața tuturor și a fost utilizat în istorie în țări precum Anglia până în 1872, Prusia – 1920 și Ungaria – 1928.

De-a lungul istoriei, votul a cunoscut două etape importante: utilizarea buletinelor de vot scrise, care au înlocuit votul public, și utilizarea cabinelor de vot izolate, care asigură un secret

³⁹⁰ Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. – București: C.H.Beck, 2008, p. 98.

³⁹¹ Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 46.

total al votului. Deși buletinul scris oferă o anumită confidențialitate, cabina de vot asigură o confidențialitate absolută a votului.

Există dezbateri istorice intense privind votul secret și cel public. Susținătorii votului public considerau că elitele politice ar trebui să își asume responsabilitatea publică pentru voturile lor, în timp ce promotorii votului secret susțineau că acesta este un drept exclusiv al individului și că exprimarea sa secretă îl protejează de orice presiune sau influență externă.

Actualmente legislația electorală din Marea Britanie prevede că: „Nici unei persoane care a votat la alegeri, indiferent de demersurile legale prin care s-ar contesta valabilitatea alegerilor, nu trebuie să i se ceară să dezvăluie pentru cine a votat”³⁹².

Conform Codului electoral din Republica Moldova, organele electorale au obligația de a asigura desfășurarea votului în localuri speciale amenajate. Aceste locuri sunt dotate cu mese de unde se eliberează buletinele de vot, cabine sau camere pentru votul secret și urne de votare. Procedura de votare presupune ca alegătorul să treacă prin cabina de vot secret pentru a se apropia de urne. Numărul cabinelor pentru vot secret trebuie să fie suficient pentru a asigura confortul și confidențialitatea alegătorilor.

Este interzisă prezența mai multor persoane într-o cabină de vot, deoarece acest lucru ar compromite secretul votului. Cu toate acestea, alegătorul care nu poate completa singur buletinul de vot are dreptul să cheme o altă persoană pentru a-l ajuta, cu excepția funcționarilor electorali, reprezentanților partidelor politice sau referendumului și a altor persoane autorizate să asiste la procesul electoral. Astfel de cazuri sunt înregistrate separat în raportul biroului electoral al secției de votare.

Prin urmare, „P. Martin afirmă că votul secret este recunoscut ca o măsură rezonabil instituită de societate așa cum este ea, cu toate inegalitățile sale, și de o societate ideală în care fiecare și-ar putea etala opiniile în toată libertatea și în totală independență”³⁹³.

3.5. Libertatea exprimării opțiunii electorale

Codul electoral al Republicii Moldova stipulează că nimeni nu are dreptul să exercite presiuni asupra alegătorilor pentru a-i determina să voteze sau să se abțină, sau să îi împiedice să-și exprime independent voința în alegeri. Astfel, libertatea de a-ți exprima opțiunea electorală este

³⁹² Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 48.

³⁹³ Apud Guceac Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. – Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005, p. 48.

un principiu fundamental al dreptului electoral, oferind alegătorului posibilitatea de a decide personal dacă să participe sau nu la alegeri. Acest principiu interzice orice formă de constrângere a alegătorilor pentru a-i determina să voteze sau să se abțină, sau pentru a influența modul în care își exprimă opțiunea electorală. Candidații ar trebui să aibă libertatea deplină de a-și exprima opțiunile, fără a fi împiedicați sau constrânși, iar alegătorii ar trebui să poată lua cunoștință de aceste opțiuni și să le discute sau să se implice în activitățile electorale fără obstacole.

Alegerile libere presupun că toți ar trebui să poată exprima voința fără a fi supus intimidării, violenței sau presiunilor administrative, fără teama de repercusiuni. De asemenea, presa ar trebui să aibă libertatea de a reflecta liber campania electorală, fără imixțiuni sau restricții nejustificabile impuse de autorități. Observatorii locali, atât cei din partea partidelor și candidaților, cât și cei imparțiali, ar trebui să aibă libertatea de a observa toate etapele procesului electoral înainte, în timpul și după încheierea zilei alegerilor.

Astfel, fiecare cetățean are posibilitatea de a-și exprima voința în mod independent și de a participa la procesul democratic de votare în conformitate cu propriile convingeri și preferințe.

Prin urmare, una dintre libertățile democratice ale alegătorilor este decizia lor de a nu vota niciuna dintre alternativele oferite în alegeri. Opiniile alegătorilor care decid să nu participe la vot, fie din neglijență sau apatie, nu sunt considerate demne de luat în considerare. Alegătorii au dreptul de a decide în mod liber dacă doresc să-și exprime voința prin vot sau să se abțină, iar această alegere trebuie respectată în cadrul unui proces democratic.

În argumentarea caracterului liber al votului, putem susține că, în momente în care politicienii nu sunt în mod adecvat respectați de către alegători, absența de la vot poate fi considerată o formă de exprimare în sine. Este o modalitate prin care cetățenii își pot manifesta dezacordul față de politica practică de partidele politice și pot transmite un semnal de alarmă către clasa politică, evidențiindu-le disconfortul și deziluzia în legătură cu realitățile cotidiene. În plus, forțarea alegătorilor să participe la vot ar putea avea consecințe negative, cum ar fi anularea buletinelor de vot sau votarea unor candidați de extremă, ceea ce ar putea periclita integritatea procesului electoral.

Astfel, „în Australia votul obligatoriu a fost abrogat, întrucât acesta a înlăturat responsabilitatea partidelor politice de a face campanie electorală și nu le-a mai permis să mai motiveze electoratul și să mai transporte electorii. Alături de Australia, Olanda a abrogat un asemenea vot, în anul 1970”³⁹⁴.

³⁹⁴ Iancu Gherghel. Drept electoral. București: Ed. C.H.Beck, 2012, p.19.

În contrast, votul obligatoriu, împreună cu votul electronic, este considerat o modalitate de a reduce absentismul la alegeri. Este posibil ca votul obligatoriu să fie necesar pentru a încuraja cetățenii să-și exercite dreptul de a participa la procesul politic, pentru a-i determina să voteze, mai degrabă decât pentru a-i obliga să aleagă candidații. În esență, scopul votului obligatoriu este de a crește participarea la alegeri. Aceasta este o problemă actuală din cauza scăderii alarmante a participării la procesul electoral în toate statele. Participarea la vot în statele cu vot obligatoriu a fost în general constantă, cu rate de participare de obicei de peste 80–90%.

Reglementarea obligativității votului se bazează pe ideea că a fi alegător este o responsabilitate civică crucială, asemănătoare unei funcții publice, care trebuie impusă de către stat. Conform acestui raționament, fiecare cetățean este obligat să-și exprime opțiunea în alegerea reprezentanților în instituțiile de conducere. Neparticiparea la vot este văzută ca o amenințare la legitimitatea rezultatelor electorale, punând sub semnul întrebării validitatea reprezentativității aleșilor. Susținătorii votului obligatoriu susțin că acesta ar putea aduce beneficii atât indivizilor, cât și societății. Pentru indivizi, ar oferi oportunitatea de a fi implicați activ în viața politică și în luarea deciziilor publice, iar pentru stat, ar promova coeziunea socială și ar preveni marginalizarea.

„Originea votului obligatoriu se găsește în Elveția, în Cantonul Saint Gallen, unde s-a practicat din anul 1835. Belgia l-a introdus legal în anul 1893 și îl practică și în prezent”³⁹⁵, iar susținerea sa cea mai mare, în Europa, a existat în perioada interbelică.

Coroborând reglementarea votului obligatoriu cu caracterul democratic al statelor, observăm că statele care au impus acest sistem au înregistrat participări masive la vot, dar unele au alunecat către totalitarism, așa cum s-a întâmplat cu Republica de la Weimar. În contrast, țări precum SUA și Marea Britanie, unde participarea la vot a fost mai redusă și unde nu s-a adoptat niciodată votul obligatoriu, au rămas democrații stabile.

Prin urmare, devine dificil să susținem ideea că reglementarea votului obligatoriu ar avea un efect general benefic asupra societății.

³⁹⁵ Nicolae Vasilescu. *Votul în Europa: modalități de exercitare a dreptului la vot: sisteme electorale*. Craiova: Sitech, 2014.

3.6. Concluzii la capitolul 3

1. Principiile participării cetățenilor la alegeri au fost formulate primele, fiind cele mai importante, fundamentale, de bază.

2. Spre deosebire de alte categorii, principiile participării cetățenilor la alegeri/vot au fost și sunt tratate în mod diferit: fie ca principii propriu-zise, ca dispoziții, trăsături, condiții, standarde, criterii, norme etc.

3. Chiar dacă Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a pledat pentru reducerea vârstei minime de vot la 16 ani în cele 47 de state membre ale organizației paneuropene, în Republica Moldova această scădere a vârstei minime pentru exercitarea dreptului de vot rămâne încă o problemă.

4. În general, cu toate că principiile participării cetățenilor la vot au fost formulate primele, dreptul electoral și legislația corespunzătoare se mai confruntă și astăzi cu diverse probleme în ceea ce privește aceste principii.

5. Principiile votului electronic sunt, în fond, aceleași ca principiile participării cetățenilor la alegeri, dar și suplimentate cu principiile transparenței, controlului sistemului, siguranței și încrederii, care vizează sistemul electronic de votare, astfel recunoscând legalitatea și legitimitatea votului electronic. Pentru RM, deocamdată, e-votingul trebuie să fie o modalitate adițională de vot. Cu timpul, însă, treptat, ar putea deveni și unica modalitate de vot.

6. În sistemele de vot prin Internet trebuie respectate principiile alegerilor democratice cu privire la organizarea, desfășurarea, participarea, totalizarea, legitimizarea și publicarea lor.

7. Actualmente, în Republica Moldova problema principiilor votului electronic nu este abordată în legislație și în literatura juridică de drept electoral, deși există Recomandarea Rec (2004)11 și Recomandarea CM / Rec (2017) 5 a Consiliului Europei. De aceea, credem, e timpul abordării și introducerii treptate în legislația din Republica Moldova a Principiilor votului electronic.

8. Analizând principiile dreptului electoral în Republica Moldova privind organizarea, desfășurarea și participarea la vot, atât prin prezența la urne/pe viu cât și prin internet/ electronic, putem constata că la etapa actuală în acest domeniu există multiple probleme. Astfel, ipoteza formulată la capitolele 2 și 3 s-a adevărat.

9. Reieșind din integritatea procesului electoral ca sistem unitar, care are un anumit început, desfășurare și sfârșit, se impune, în viziunea noastră, evidențierea unei categorii noi de principii ale dreptului electoral, și anume a *principiilor totalizării și verificării rezultatelor alegerilor* (conceptul ne aparține), la care ne vom referi în continuare în cap. 4.

4. PRINCIPIILE TOTALIZĂRII ȘI VERIFICĂRII REZULTATELOR ALEGERILOR

După cum spuneam anterior, în opinia noastră, clasificarea principiilor dreptului electoral propusă de diferiți savanți (С. Д. КНЯЗЕВ și А. А. ЯШИН, Ion Guceac și Teodor Cârnaț, Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, Gherghe Iancu ș.a.) este flexibilă, deschisă și merită o apreciere înaltă. Totodată, suntem de părerea (aceasta fiind *ipoteza cercetării* la acest compartiment), că ea poate fi completată, întregită cu o categorie nouă de principii ale dreptului electoral: *Principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*³⁹⁶. Această categorie de principii reiese, după cum e și firesc, din faptul că procesul electoral este un sistem complex, viu, real, dinamic, unitar, care are un anumit început, desfășurare, dar care trebuie să aibă, inevitabil, și un final. Așadar, procesul electoral ar trebui să fie perceput ca un ciclu închis, complet transparent și clar. De asemenea, principiile care îl guvernează ar trebui să formeze un sistem coeziv și coerent. Astfel, așa adupă cum există principii ale apariției și evoluției dreptului electoral în RM, ale organizării și desfășurării obligatorii a alegerilor, ale participării cetățenilor la vot, ale votului electronic, tot așa, credem, trebuie să exziste și *principii ale totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*. Fiind ultimele în continuitatea reală a desfășurării alegerilor, dar și printre categoriile de principii ale sistemului electoral, ele nu sunt, dar nici nu trebuie să fie ultimele după valoarea lor democratică, ci, dimpotrivă, trebuie să încununeze sfârșitul, opera scrutinului subliniind importanța unui studiu detaliat și foarte serios ca și față de toate celelalte principii. După cum este prevăzut în „*Codul bunelor practici în materie electorală*”, „este important de a identifica „nucleul” acestor principii, care trebuie respectate în mod strict de către toate statele europene”³⁹⁷.

Așadar, abordând *principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*, nu putem să nu ne referim la *corectitudinea* acestor totalizări și verificări, întrucât riscul fraudei electorale la finele alegerilor, de obicei, e cel mai mare. Încă de la bun început, în Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU, este stipulat că „...voința poporului este baza puterii de stat, această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri

³⁹⁶ CÂRNAȚ, Teodor, JELESCU, Dumitru. Principiile totalizării rezultatelor votării. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: материалы Междунар.научн.-практ. инт.-конф., 13-14 июня 2015 г.* Переяслав-Хмельницкий. Сб. науч. тр. Переяслав-Хмельницкий, 2015. Вып. 1, ч. 2, сс. 152-156. 176 с. УДК 001.891(100) «20», ББК 72.4, А43. [цитат 03 martie 2016]. Disponibil: <https://isicience.in.ua/arkhyv/13-14-yiunia-2015>.

³⁹⁷ Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția). *Codul bunelor practici în materie electorală*. Linii directoare și raport explicativ adoptat de Comisia europeana pentru Democrație prin Drept în cadrul celei de-a 52 Reuniune Plenară (Veneția, 18-19 octombrie 2002), p. p. 14.

oneste (sublinierea ne aparține - D.J.) care trebuie să aibă loc periodic, prin sufragiu universal egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului”³⁹⁸.

În corespundere cu art. 25 (lit. b) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. Ia 16 decembrie 1966, „orice cetățean are dreptul și posibilitatea, fără nici o discriminare și fără restricții nerezonabile, de a alege și de a fi ales, în cadrul unor alegeri periodice, *oneste* (sublinierea ne aparține - D.J.), cu sufragiu universal și egal și cu scrutin secret, asigurând exprimarea liberă a voinței alegătorilor”³⁹⁹. La cele stipulate în noi am dori să repetăm, dar și să *accentuăm* totodată, că alegerile, de la început până la sfârșit, trebuie să fie *corecte, integre, incoruptibile*.

La corectitudinea sau nefalsificarea alegerilor se referă și Elena Mădălina Nica în lucrarea *Drept electoral*, când analizează caracterul liber, periodic și corect al alegerilor⁴⁰⁰. Autoarea scrie că „*La nivel internațional* (sublinierea aparține autoarei-D.J.), deși una dintre regulile fundamentale este dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, așadar, de a decide suveran cum să reglementeze materia electorală, consacrarea caracterului liber, periodic și corect al alegerilor *nu se regăsește sub această terminologie* (sublinierea ne aparține -D.J.), dar rezultă din mai multe dispoziții care garantează participarea cetățenească la construcția puterii de stat, printr-un anumit tip de exercițiu al drepturilor electorale, în anumite condiții expres prevăzute”⁴⁰¹, după care constată apoi că „Aceași absență a terminologiei exprese de „alegeri libere, periodice și corecte” se regăsește și în dreptul Uniunii Europene...”⁴⁰². „Caracterul onest al alegerilor, deși neprevăzut expres în clauza politică europeană, a fost, într-o primă fază, latent, întrucât este consubstanțial noțiunii de alegeri libere și de liberă exprimare a voinței poporului”⁴⁰³.

La nivel național, integritatea votului implică, în special, transparența și prevenirea oricăror forme de fraudă electorală. Importanța alegerilor libere de orice presiune sau constrângere asupra alegătorului în alegerea unui candidat sau partid, astfel încât alegătorul să poată alege în mod corect între diferitele opțiuni politice, este esențială. Curtea Europeană a abordat în mod explicit corectitudinea alegerilor abia în 1997 și a confirmat această poziție definitiv în 2005, evitând totuși

³⁹⁸ Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți – art. 21. Ediție jubiliară, 1948-2008. Organizația Națiunilor Unite. Chișinău: S. m., 2008.

³⁹⁹ Pact Internațional Nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice. În: *Tratate Internationales*, Nr. 1 art. 31 din 30.12.1998. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro.

⁴⁰⁰ Elena Mădălina Nica. *Drept electoral: curs universitar*. Ed. a 2-a, rev. și adăug. București: Universul juridic, 2016, p.84.

⁴⁰¹ Ibidem.

⁴⁰² Ibidem.

⁴⁰³ Ibidem, p.86.

să folosească termenul „corectitudine”, preferând expresii conexe. Acest lucru sugerează că principiul este recunoscut în principal de jurisprudență. În ceea ce privește transparența votului, care este adesea asociată cu corectitudinea, Curtea nu a formulat opinii definitive.

În articolul „*Onestitatea alegerilor – principiu edificator al legitimității puterii de stat*” specialistul în drept constituțional și parlamentar Alexandru Arseni, analizând sistemul de vot mixt stabilit de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.154 din 20.07.2017, art.73 alin. (2), concluzionează că „Alegerile în organele reprezentative se petrec în baza și cu stricta respectare a principiilor: onestității, votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat”⁴⁰⁴. (În paranteze vom observa că la p. 10, sus, în loc de principiul „secretul” votului e scris principiul „strict” al votului, ceea ce, probabil, e o eroare mecanică – D.J.). În continuare, autorul conchide: „Legea nr. 154 care a introdus „votul mixt” și îndeosebi „votul uninominal pe circumscripții” este neadecvat pentru Republica Moldova, deoarece încalcă în mod direct principiul onestității, în primul rând, precum și principiile universalității votului, votului egal, direct, secret și liber exprimat”⁴⁰⁵.

Ca și coordonată a alegerilor democratice, *corectitudinea*, precizează E.M.Nica, „se referă la neutralitatea și imparțialitatea organizării și desfășurării procesului electoral, în toate componentele sale, cu respectarea legii, pentru a susține în mod eficient libertatea cât mai efectivă a dreptului de a alege și de a fi ales”⁴⁰⁶.

Un aspect fundamental al corectitudinii alegerilor este transparența, bazată pe drepturile electorale garantate de constituție, precum egalitatea, libertatea de exprimare, pluralismul și accesul la informație. Aceste drepturi ar trebui să fie fundamentale în întreaga legislație electorală pentru a asigura o transparență autentică.

Potrivit Comisiei de la Veneția (2010), menționează E.M.Nica, transparența are următoarele coordonate: „alegerile, pentru a fi democratice, trebuie să fie transparente...Idea care stă la baza transparenței este libertatea de a cere, primi și difuza informații, care este parte integrantă a libertății de exprimare...Practica statelor evidențiază acceptarea aproape universală a faptului că participanții la alegeri au dreptul să fie prezenți în secțiile de votare în ziua de vot pentru a observa și *verifica integritatea votării, a procedurilor de numărare și a procedurilor de centralizare a rezultatelor...*”⁴⁰⁷.

⁴⁰⁴ Arseni Alexandru. *Onestitatea alegerilor – principiu edificator al legitimității puterii de stat*. – În: Revista națională de drept, nr.8 (202) 2017, pp. 3-10.

⁴⁰⁵ Ibidem.

⁴⁰⁶ Elena Mădălina Nica. *Drept electoral: curs universitar*. Ed. a 2-a, rev. și adăug. București: Universul juridic, 2016, p. 93.

⁴⁰⁷ Ibidem.

„Prin analiza și sintetizarea principiilor dreptului electoral din Republica Moldova și din alte țări, am ajuns la concluzia că este adecvat și justificat să formulăm și să propunem următoarele **Principii ale totalizării și verificării rezultatelor alegerilor**: principiul integrității procedurii de numărare a voturilor; principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor; principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor; principiul numărării paralele a voturilor; principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic; principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor; principiul verificării rezultatelor alegerilor; principiul confirmării rezultatelor alegerilor; condițiile implementării principiilor electorale. La baza acestei ordini și clasificări a principiilor totalizării și verificării rezultatelor votării a stat conținutul și consecutivitatea sub-etapelor desfășurării etapei finale a alegerilor. În această ordine vom prezenta și vom fundamenta conținutul fiecărui dintre aceste principii”⁴⁰⁸.

4.1.Principiul integrității procedurii de numărare a voturilor

Cât nu e de paradoxal, acest principiu ni-l sugerează, în mod indirect desigur, „celebra” (între ghilimele) expresie „*Nu contează cine votează, contează cine numără voturile*”, din care și reiese necesitatea formulării și respectării principiului numărării corecte a voturilor.

Numărarea voturilor ar trebui să aibă loc la secțiile de votare pentru a exclude necesitatea transportului urnelor de vot și a documentelor asociate, reducând astfel riscul de substituie. Este important ca numărarea să fie transparentă, iar prezența alegătorilor și a observatorilor să fie permisă și să fie autorizată în orice circumstanțe. Procesele-verbale ar trebui să fie disponibile în mai multe exemplare pentru distribuția către toate părțile implicate, cu o copie afișată public, una păstrată la secția de votare și alta remisă autorității competente. Observatorii, reprezentanții candidaților și cei de media ar trebui să aibă acces la numărare și la procesele-verbale.

Subliniem importanța urmăririi atente și temeinice a numărării voturilor, unde toți observatorii având responsabilitatea de a se asigura că procesul este corect și că rezultatele sunt publicate la timp.

⁴⁰⁸ **JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei.** Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”*. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citat 29.12.2022]. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>; **JELESCU, Dumitru.** Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT*, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citat 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>

Considerăm că integritatea procedurii de numărare a voturilor este un principiu electoral crucial, care trebuie să excludă orice erori de calcul sau manipulare. Frauda electorală este mai probabil să apară în timpul numărării voturilor decât în timpul votării propriu-zise, motiv pentru care trebuie să fim foarte vigilenți în această etapă.

Numărarea voturilor are loc la nivelul biroului electoral al secției de votare. Există o procedură standard detaliată pentru închiderea biroului electoral al secției de votare și numărarea voturilor. În Codul electoral al Republicii Moldova această procedură este descrisă amănunțit și concret. Să ne referim la ea, întrucât va întregi și concretiza esența acestui principiu, care este fundamental și decisiv chiar din capul locului în suita ulterioară a *Principiilor totalizării și verificării rezultatelor votării*⁴⁰⁹:

După încheierea perioadei de votare, președintele biroului electoral al secției de votare anunță închiderea secției și inițiază procesul de numărare a voturilor. Înainte de deschiderea urnelor de vot, toate buletinele de vot rămase neutilizate sunt numărate și anulate, apoi sigilate separat. Numărul alegătorilor cărora le-au fost eliberate buletinele de vot este stabilit pe baza listelor electorale, iar rezultatul este consemnat într-un proces-verbal semnat de membrii biroului electoral.

Președintele biroului electoral, în prezența funcționarilor electorali și a persoanelor autorizate, deschide urnele și numără buletinele de vot, exclusiv după verificarea sigiliilor de pe urnele de vot. Numărarea se realizează în văzul tuturor membrilor biroului electoral și al celor prezenți. Buletinele sunt verificate și sortate în funcție de concurenții electorali sau opțiunile la referendum, iar rezultatele sunt consemnate într-un proces-verbal.

Biroul electoral nu include buletinele nevalabile în totalul voturilor valabil exprimate. Membrii biroului oferă persoanelor autorizate șansa de a verifica datele din procesul-verbal înainte de a-l semna. Procesul de numărare a voturilor și întocmirea proceselor-verbale și a raportului biroului electoral se desfășoară în ședință, iar funcționarii electorali participă la aceste operațiuni.

Biroul electoral nu declară nevalabile buletinele de vot doar din cauza aplicării multiple a ștampilei sau a aplicării acesteia în afara cercurilor din patruleter. Membrii biroului oferă posibilitatea de a examina buletinele de vot care urmează a fi declarate nevalabile.

În ședința biroului electoral, rezultatul numărării voturilor este examinat, consemnat în proces-verbal și semnat de toți membrii biroului. Dacă există îndoieli privind valabilitatea unui buletin de vot, problema este soluționată prin vot.

⁴⁰⁹ Art. 81 al Codului electoral, nr. 325 din 08.12.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citat 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.

Procesul-verbal conține informații detaliate despre numărul de alegători, buletinele de vot utilizate și numărul voturilor valabil exprimate pentru fiecare concurent electoral sau opțiune la referendum. Un exemplar al procesului-verbal este păstrat la biroul electoral, unul este prezentat consiliului electoral și unul este afișat la secția de votare.

Președintele biroului asigură completarea raportului biroului pe baza activităților desfășurate. Raportul include informații despre cereri și contestații, iar membrii biroului pot adăuga comentarii și semnături.

Buletinele de vot, listele electorale și alte materiale electorale sunt predate consiliului electoral în termen de 18 ore de la închiderea secțiilor de votare. Siguranța acestora este asigurată de către președinte, membrii biroului și forțele de ordine.

Procesele-verbale întocmite de birourile electorale ale secțiilor de votare din străinătate sunt transmise electronic către consiliul electoral în cel mult 24 de ore de la închiderea secțiilor. Exactitatea acestor date este confirmată telefonic, iar în cazul unor neconcordanțe, acestea sunt corectate de către consiliul electoral.

Codul bunelor practici în materie electorală prevede că „Numărarea voturilor trebuie desfășurată de o manieră transparentă”⁴¹⁰.

4.2.Principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor

Acest principiu vine să completeze și să asigure realizarea primului principiu de totalizare a rezultatelor alegerilor. Esența celui de al doilea principiu, a *principiului înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor*, rezidă, în opinia noastră, în *inadmisibilitatea comiterii erorilor în scrierea rezultatelor* numărării corecte a voturilor. Persoanele responsabile, care fixează în Procesele-verbale rezultatele numărării corecte a voturilor, nu au dreptul să greșească sub nici o formă: voit, impus sau neintenționat. Dacă se admit asemenea încălcări, atunci acestea sunt calificate drept fraude electorale, care atrag după sine consecințe grave. După cum prevede ODIHR, „persoanele responsabile pentru încălcarea legii trebuie să fie trase la răspundere fără întârziere”⁴¹¹.

În alt context, unele regulamente ar trebui să ofere instrucțiuni practice referitoare la utilizarea echipamentelor. De exemplu, ar fi util să se precizeze că procesele-verbale trebuie

⁴¹⁰ Codul bunelor practici în materie electorală. Linii directoare și raport explicativ, adoptat de Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept în cadrul celei de-a 52 Reuniune Plenară (Veneția, 18-19 octombrie 2002), p. 24.

⁴¹¹ Manual de observare a alegerilor. Ed. a V-a. Publicat de *Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR)*. Tipărit în Polonia de Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006, p. 18.

completate exclusiv cu pixul de culoare albastră, evitând utilizarea creionului, deoarece textul scris cu creionul poate fi șters ulterior.

4.3.Principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor

În „*Codul bunelor practici în materie electorală. Linii directoare și raport explicativ adoptat de Comisia europeana pentru Democrație prin Drept în cadrul celei de-a 52 Reuniune Plenară* (Veneția, 18-19 octombrie 2002) Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția) stipulează că, *rezultatele obținute trebuie transmise instanțelor superioare de o manieră transparentă*”⁴¹². Tot în „*Codul bunelor practici în materie electorală* este clar explicat că *există două feluri de rezultate: provizorii și definitive (înaintea epuizării tuturor posibilităților de recurs)*”⁴¹³.

Rezultatele inițiale provizorii ale alegerilor sunt întotdeauna așteptate cu nerăbdare de către mijloacele de informare în masă și întreaga națiune. Viteza cu care aceste rezultate sunt transmise depinde în mare măsură de eficiența sistemului de comunicații. După ce sunt obținute la secțiile de votare, rezultatele sunt remise circumscripției electorale de către președintele secției de votare, însoțit de alți doi membri ai personalului secției, care reprezintă diverse partide concurente. Această remitere poate avea loc sub supravegherea forțelor de securitate, care se ocupă de transportul proceselor verbale și al urnelor de vot.

„Transmiterea rezultatelor trebuie să fie o operațiune deschisă și transparentă, deși deseori este neglijată. Această transmitere poate fi realizată prin fax de la circumscripție la autoritățile regionale și Comisia Electorală Centrală, sau alte autorități competente. Procesele verbale sunt scanate, iar rezultatele sunt introduse pe măsură ce sunt acumulate. Cu toate acestea, prea multă transparență poate fi periculoasă dacă publicul nu este pregătit să primească informații parțiale, având în vedere că rezultatele inițiale provin de obicei din orașe de diferite dimensiuni, care nu

⁴¹² Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția). *Codul bunelor practici în materie electorală*. Linii directoare și raport explicativ adoptat de Comisia europeana pentru Democrație prin Drept în cadrul celei de-a 52 Reuniune Plenară (Veneția, 18-19 octombrie 2002), p. 10.

⁴¹³ JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei. Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”*. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citată 29.12.2022]. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>; JELESCU, Dumitru. Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT*, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citată 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>

votază întotdeauna similar cu regiunile rurale. Prin urmare, este important să se informeze publicul că rezultatele finale pot diferi semnificativ sau chiar pot fi opuse rezultatelor inițiale, fără a însemna că acestea au fost falsificate.”⁴¹⁴.

Subliniem importanța transparenței în centralizarea rezultatelor, începând cu nivelul secțiilor de votare și până la autoritățile electorale naționale. Centralizarea este o etapă crucială a procesului electoral și trebuie monitorizată cu atenție pentru a asigura integritatea și corectitudinea acestuia. Observatorii ar trebui să însoțească materialele electorale transportate de la secțiile de votare la locul centralizării și să urmărească includerea corectă a rezultatelor. De asemenea, ei trebuie să verifice dacă materialele sunt transportate în siguranță și transparență, iar rezultatele sunt administrate corect.

Uneori, autoritățile electorale folosesc rețele computerizate pentru a transmite rezultatele preliminare. Pentru a asigura transparența acestui proces, observatorii trebuie să fie familiarizați cu procedurile tehnice și să monitorizeze desfășurarea lor. Centralizarea rezultatelor trebuie să fie verificabilă și transparentă la fiecare nivel al administrației electorale, iar rezultatele trebuie făcute publice la fiecare etapă a procesului pentru a consolida încrederea în integritatea procesului electoral.

În legătură cu acest fapt, am formulat *principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor*, în corespundere cu care expedierea informației privind rezultatele votării din birourile electorale ale secțiilor de votare spre Comisia Electorală Centrală trebuie să poarte un caracter neîngrădit, necamuflat, dar protejat și corect.

În concluzie, transparența și corectitudinea în centralizarea rezultatelor alegerilor sunt cruciale pentru întărirea încrederii în procesul democratic și pentru asigurarea unei reprezentări autentice a voinței poporului.

Pentru a asigura transparența și încrederea în procesul electoral, este crucial ca rezultatele să fie făcute publice imediat la fiecare etapă a centralizării. Rezultatele obținute de la secțiile de vot reprezintă un eșantion verificat, care poate fi comparat cu rezultatele regionale și, ulterior, analizat individual în comparație cu rezultatele generale publicate.

⁴¹⁴ **JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei.** Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”*. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citad 29.12.2022]. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>; **JELESCU, Dumitru.** Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT*, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citad 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>

Atunci când procesele-verbale oficiale sau copiile acestora sunt puse la dispoziția observatorilor, aceste documente trebuie transmise rapid organelor centrale, împreună cu formularul completat de către observatori în timpul procesului de numărare a voturilor. Această transparență și rapiditate în furnizarea informațiilor contribuie la asigurarea integrității și corectitudinii procesului electoral și la consolidarea încrederii publicului în acesta.

4.4. Principiul numărării paralele a voturilor

Formularea și respectarea acestui principiu este condiționată de faptul că asupra procesului de numărare a voturilor își lasă puternic amprenta factorul uman, caracteristicile psihologice, psihofiziologice, fizice, morale, politice etc. ale omului, cum ar fi: stresul, atenția lui, interesele, atitudinea, surmenajul, scopul urmărit, intențiile lui, temperamentul, caracterul, aptitudinile, convingerile, concepția despre lume, etc. În asemenea situație, care este una de interes extrem, când toată lumea așteaptă rezultatele votării, pentru a evita subiectivismul, erorile, fraudele în numărarea voturilor e bine ca această numărare să se facă *paralel*, atât de organele abilitate (de către Comisia Electorală Centrală) cât și de alte organizații (de către organizații neguvernamentale, partide, observatori), începând cu numărarea directă a voturilor la fiecare secție de votare din țară. În acest caz, trebuie respectată întocmai procedura standard pentru închiderea biroului electoral al secției de votare și numărarea voturilor. Mai mult decât atât, după cum constată Pavel Postică, ex-șeful Misiunii de Observare Promo-LEX, „e necesar de verificat pe cât de corect, calitativ sunt întocmite Procesele-verbale, pentru că fiecare dintre ele are formule de verificare și aici pot fi atestate acele sau alte abateri; ... cu regret, oamenii vin, își dau votul, merg acasă și așteaptă rezultatele”⁴¹⁵. Pavel Postică continuă „La fiecare scrutin, – însă, – avem 10-12% din procesele-verbale viciate care conțin anumite erori tehnice, care nu afectează scorul obținut de candidați, dar din anumite considerente funcționarii ori că nu au înțeles, ori nu au fost instruiți corect, ori din oboseală, califică, de exemplu, buletinele neutilizate ca nevalabile și asta afectează calitatea întregului proces-verbal”⁴¹⁶.

Așadar, *principiul numărării paralele a voturilor* presupune numărarea *concomitentă* a voturilor în fiecare secție de votare de către CEC cât și de alte organizații (organizații

⁴¹⁵ Interviu video cu Pavel Postică. Riscurile fraudării alegerilor, numărarea paralelă a voturilor și (ne)implicarea cetățenilor. [citată 01 septembrie 2019]. Disponibil: https://www.realitatea.md/interviu-video-cu-pavel-postica--riscurile-fraudarii-alegerilor--numararea-paralela-a-voturilor-si--ne-implicarea-cetatenilor--cu-regret--oamenii-vin--isi-dau-votul--merg-acasa-si-asteapta-rezultatele_47162.html.

⁴¹⁶ Ibidem.

neguvernamentale, partide, observatori), începând cu numărarea directă a voturilor la fiecare secție de votare din țară.

4.5.Principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic

Procesul de exercitare a votului electronic și de calculare a rezultatelor lui își are particularitățile sale specifice. Corespunzător, și procedura calculării veridice a rezultatelor votului electronic se va deosebi de cea tradițională, neelectronică.

Potrivit principiului calculării veridice a rezultatelor votului electronic, procedura calculării automatizate a rezultatelor votului electronic trebuie să se desfășoare în conformitate cu adevărul, cu reprezentarea și cu viziunea comună a realității, așa, ca într-un final, să corespundă acesteia⁴¹⁷.

În „*Studiul de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova* este descrisă pas cu pas consecutivitatea decriptării și contabilizării urnelor electorale”⁴¹⁸.

„Procesul de decriptare și contabilizare a voturilor reprezintă un aspect fundamental al integrității procesului electoral. Pentru a asigura corectitudinea și transparența acestui proces, sunt necesare anumite măsuri și proceduri:

- Decriptarea și contabilizarea trebuie să fie efectuate într-un mediu izolat, protejat împotriva accesului neautorizat și influenței externe.
- Începerea procesului de decriptare și contabilizare trebuie să fie autorizată exclusiv de către membrii Comisiei Electorale Centrale (CEC), asigurându-se astfel controlul strict al operațiunilor.

⁴¹⁷ JELESCU, Dumitru. Votul electronic din punctul de vedere al concepției rezultantei. În: „Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică”, conferință științifică națională (1; 2023; Chișinău). Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, [ediția 1], 1-2 decembrie 2023/coordonator științific: Petru Jelescu; colegiul de redacție: Diana Antoci [et al.]; comitetul științific: Alexandra Barbăneagră [et al.]. – Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP UPSC), pp.176-179 – 192 p. ISBN 978-9975-46-884-8 (PDF); 37(082)=135.1=111=161.1; C 64. CZU: 342.8:159.9.01; DOI: 10.46727/c.01-02-12-2023.p180-182. [citat 03 martie 2024].

Disponibil:
https://www.academia.edu/117093799/UNIVERSITATEA_PEDAGOGIC%C4%82_DE_STAT_ION_CREANG%C4%82_DIN_CHI%C8%98IN%C4%82U_FACULTATEA_DE_PSIHOLOGIE_%C8%98I_PSIHOPEDAGOGIE_SPECIAL%C4%82_CATEDRA_DE_PSIHOLOGIE și
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Culegere_CONCEP%C8%98IA_REZULTANTEI_IMPORTANTa_TEORETICa_si_PRACTICa_2023.pdf

⁴¹⁸ Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova. Raport și foaia preliminară de parcurs. Chișinău, 2016. Versiunea din 28/06/2016, p. 62.

- Procesul trebuie să garanteze că toate voturile incluse în urnele electorale au fost exprimate de către alegători eligibili, evitând astfel orice posibilitate de voturi nevalide sau frauduloase.
- Pentru a preveni decriptarea voturilor multiple exprimate de același votant, trebuie implementate tehnologii și proceduri adecvate de verificare și validare a identității alegătorilor.
- Este esențial ca ordinea decriptării voturilor să fie complet aleatorie și nedetectabilă, pentru a asigura confidențialitatea și anonimatul voturilor exprimate.
- Comisia Electorală Centrală trebuie să certifice lista voturilor decriptate, utilizând metode de autentificare și semnături electronice pentru a valida integritatea procesului.
- Informațiile de verificare a votantului, cum ar fi recipisele de vot, trebuie să fie complet separate și incorelabil cu opțiunile de vot selectate în buletinul de vot, pentru a proteja confidențialitatea votului.
- Procesul trebuie să ofere dovezi criptografice clare și universal verificabile, care să ateste că voturile nu au fost manipulate sau alterate în timpul procesului de decriptare.
- Dovezile criptografice ar trebui să fie accesibile și verificabile de către orice terț autorizat, fără a expune informații sensibile care ar putea compromite confidențialitatea votului.
- Este esențial ca procesul de decriptare să ofere protecție împotriva manipulării conținutului voturilor decriptate, asigurând astfel integritatea și autenticitatea rezultatelor electorale.”⁴¹⁹

Prin implementarea acestor măsuri și proceduri, procesul de decriptare și contabilizare a voturilor poate fi realizat într-un mod transparent, corect și sigur.

Astfel, considerăm că principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic se referă la necesitatea de a asigura că fiecare vot exprimat prin intermediul sistemelor electronice de vot este înregistrat și numărat corect, reflectând în mod precis intențiile alegătorilor. Acest principiu presupune implementarea unor mecanisme și proceduri tehnologice care să garanteze integritatea și confidențialitatea votului, să prevină posibilele manipulări sau erori, și să ofere un rezultat final care să reflecte cu acuratețe voința exprimată în cadrul procesului electoral electronic. Prin respectarea acestui principiu, se urmărește construirea unei încrederi solide în sistemul de vot electronic și în rezultatele obținute prin intermediul acestuia.

⁴¹⁹ JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei. Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”*. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citat 29.12.2022]. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>.

4.6.Principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor

Potrivit acestui principiu, în anunțarea rezultatelor alegerilor, sub orice formă, nu trebuie admise nici un fel de greșeli, fie intenționat sau neintenționat. Nu întâmplător, ODIHR menționează că „Anunțarea rezultatelor finale constituie în mod clar o parte importantă a procesului electoral, care trebuie urmărită de misiunea de observare a alegerilor în măsura în care acest lucru este posibil. Rezultatele alegerilor, după cum prevede ODIHR, trebuie publicate la nivelul secțiilor de votare”⁴²⁰.

Astfel, în conformitate cu dispozițiile legii electorale, se stabilesc proceduri clare și transparente pentru comunicarea și publicarea rezultatelor alegerilor. Organul electoral responsabil de centralizarea rezultatelor alegerilor este obligat să aducă periodic la cunoștința publică rezultatele preliminare imediat ce acestea sunt primite de la toate consiliile și birourile electorale ierarhic inferioare. Pentru alegerile parlamentare, prezidențiale, locale generale și referendumuri republicane, rezultatele preliminare, detaliind voturile pe secții de votare, trebuie să fie publicate pe resursele informaționale ale Comisiei Electorale Centrale imediat după procesarea lor.

Odată ce rezultatele votării sunt primite de la toate secțiile și birourile electorale ierarhic inferioare, organul electoral superior responsabil trebuie să aducă la cunoștința publică cât mai rapid rezultatele generale ale alegerilor. Aceasta se face în condițiile în care contestațiile prezentate către organul electoral sau instanța de judecată nu afectează în mod substanțial rezultatele alegerilor.

Aceste prevederi legislative sunt concepute pentru a asigura transparența, rapiditatea și credibilitatea procesului electoral. Publicarea periodică a rezultatelor preliminare și ulterior a rezultatelor generale permite cetățenilor să fie informați în mod adecvat și să aibă încredere în corectitudinea și integritatea alegerilor.

Mijloacele de comunicare și, implicit, întreaga societate manifestă întotdeauna un interes pronunțat pentru aflarea rezultatelor preliminare. Rapiditatea cu care aceste rezultate sunt difuzate depinde în mod direct de eficiența sistemului de comunicare.

Televiziunile pot fi utilizate pentru a transmite aceste rezultate, însă un exces de transparență poate deveni periculos dacă publicul nu este încă pregătit să primească informații parțiale. Ideea este că rezultatele preliminare provin adesea din orașe mari și mici, care de obicei, nu votează similar cu zonele rurale. De aceea, este crucial să fie informat publicul că rezultatele

⁴²⁰ Manual de observare a alegerilor. Ed. a V-a. Publicat de Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR). Tipărit în Polonia de Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006, pp.62; 69.

finale pot să difere sau chiar să fie complet opuse rezultatelor provizorii, fără ca acest aspect să indice o falsificare a rezultatelor.

„Dacă rezultatele urmează a fi publicate la câteva zile de la scrutin, o parte a echipei centrale trebuie să rămână în țara gazdă”, arată ODIHR cu referință la misiunea de observare a alegerilor⁴²¹.

Așadar, prin respectarea acestui principiu, se urmărește să se ofere publicului și participanților la procesul electoral informații corecte, contribuind în acest mod la consolidarea încrederii în integritatea și validitatea rezultatelor votării.

4.7.Principiul verificării rezultatelor alegerilor

Conform acestui principiu, orice alegător, dar și CEC-ul, partidele, ONG-urile, observatorii, etc., trebuie să dispună de posibilitatea de a controla rezultatele votării pentru a constata dacă ele corespund adevărului, cerințelor, calității, anumitor date, etc.

Scopul este de a consolida încrederea în rezultatele electorale și de a elimina incertitudinile sau dubiile cu privire la corectitudinea procesului electoral.

Acest principiu se referă deopotrivă și la controlul rezultatelor votului electronic.

Așadar, „sistemul de vot prin Internet trebuie să ofere alegătorilor o recipisă de votare, care să le permită să verifice că votul lor a fost înregistrat de organul electoral central și a fost inclus în procesul de decriptare și contabilizare. Recipisa de votare trebuie să ofere alegătorilor posibilitatea de a depune o plângere în cazul în care constată că votul lor nu a fost procesat conform regulilor.

În plus, conform analizelor menționate, alegătorii trebuie să aibă acces la un control independent al sistemului. Astfel, sistemul trebuie să permită efectuarea unui control exhaustiv de către inspectorii unui terț de încredere, pe baza informațiilor electorale stocate și jurnalizate. Acest control trebuie să permită analiza și investigarea eventualelor incidente, fără a compromite integritatea alegerilor și confidențialitatea votului.

Inspectorii trebuie să aibă capacitatea de a verifica integritatea și autenticitatea informațiilor electorale și jurnalizate, pentru a detecta orice tentativă de manipulare a acestor informații. Sistemul trebuie să ofere inspectorilor posibilitatea de a se asigura că procesul de decriptare s-a desfășurat conform regulilor, fără a utiliza chei criptografice private în proces”⁴²²,

⁴²¹ Manual de observare a alegerilor. Ed. a V-a. Publicat de Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR). Tipărit în Polonia de Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006, p. 69.

⁴²² JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei. Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”*. International Academic

prin metode precum „Zero Knowledge Proofs⁴²³”, care asigură demonstrarea fără a dezvălui cunoștințe.

Așadar, în corespundere cu principiul analizat, orice participant la alegeri trebuie să aibă acces la verificarea obiectivă a rezultatelor alegerilor. Acest principiu presupune că există proceduri de control, audit și verificare a fiecărui pas al procesului electoral, începând de la înregistrarea voturilor până la anunțarea rezultatelor finale.

Prin aplicarea principiului verificării rezultatelor votării, se dorește creșterea încrederii cetățenilor în corectitudinea și transparența alegerilor, consolidând astfel legitimitatea rezultatelor electorale.

4.8.Principiul confirmării rezultatelor alegerilor

Având în vedere că finalul încununează opera (*finis coronat opus*), credem că este necesar să fie acceptat și respectat *principiul confirmării rezultatelor alegerilor*, conform căruia legalitatea rezultatelor alegerilor locale trebuie confirmată prin hotărâre de către consiliul electoral de circumscripție (art. 84 alin. (2) Cod electoral RM)⁴²⁴ sau printr-un *aviz* (art. 148 Cod electoral RM) / *hotărâre* (art. 125 alin. (2) Cod electoral RM) de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova (CC) în cazul alegerilor parlamentare și prezidențiale. Astfel, „pe parcursul exercitării competenței sale *ratione materiae*, CC a RM a identificat unele inadvertențe în reglementarea categoriei actului pe care trebuie să îl adopte Curtea”⁴²⁵. În acest sens, „referitor la confirmarea/infirmarea rezultatelor alegerilor pentru funcția de președinte al RM, art.148 din Codul electoral stabilește că Curtea Constituțională confirmă sau infirmă, *printr-un aviz*, legalitatea alegerilor”, însă „confirmă rezultatele alegerilor și validează alegerea unui candidat,

Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citată 29.12.2022]. Disponibil:

<http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>

⁴²³ Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova. Raport și foaia preliminară de parcurs. Chișinău, 2016. Versiunea din 28/06/2016, p. 63.

⁴²⁴ Codul electoral, nr. 325 din 08.12.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.

⁴²⁵ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 10.12.2020 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor și la validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova, la Sesizarea nr. 189e/2020, Chișinău, 10 decembrie 2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 360-371 din 25.12.2020, art. 196. [citată 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=751&l=ro>.

Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 20 din 23.07.2021 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021 și validarea mandatelor deputaților aleși, la sesizarea nr. 168e/2021, Chișinău, 23 iulie 2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 186-189 din 06.08.2021, art. 144. [citată 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=776&l=ro>.

adoptând o *hotărâre* care se publică imediat (art.149 Cod electoral RM)”, iar art. 125 alin. (2) Cod electoral RM, stabilește că CC „validează mandatele deputaților aleși și confirmă listele de candidați supleanți, adoptând o *hotărâre*”, În același timp, art. 62 lit. d) din Codul jurisdicției constituționale stabilește că „*prin hotărâre*, Curtea Constituțională confirmă rezultatele alegerii Parlamentului și a Președintelui Republicii Moldova”⁴²⁶. „Curtea constată că jurisdicția constituțională este exercitată în baza Constituției, Legii cu privire la CC și al Codului jurisdicției constituționale (art.1 din Codul jurisdicției constituționale)”⁴²⁷. Așadar, potrivit art. 62, 79 alin. (1) și 135 alin. (1) lit. e) din Constituție, art. 4 alin. (1) lit. e) din Legea cu privire la CC, 4 alin. (1) lit. e) și 38 alin. (3) din Codul jurisdicției constituționale, CC confirmă „atât rezultatele alegerilor pentru funcția de Președinte al RM și validează mandatul acestuia, cât și rezultatele alegerilor parlamentare și validează mandatele de deputat”. Prin urmare, prin Hotărârile sale, „CC a statuat că atât la confirmarea rezultatelor alegerii Președintelui Republicii Moldova și validarea mandatului acestuia, cât și la confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare și la validarea mandatelor de deputat, Curtea adoptă o *hotărâre ca act de jurisdicție constituțională*”⁴²⁸.

În acest sens, „Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția) în *Codul bunelor practici în materie electorală*, formulează expres că *statul trebuie să sancționeze orice fel de fraude electorale*”⁴²⁹. Are dreptate „profesorul Alexandru Arseni, când constată că *literatura de specialitate la capitolul Răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale abordează problema diferit, chiar diametral opus*”⁴³⁰. Autorul propune: „Considerăm oportun de a cerceta răspunderea constituțională pentru încălcarea legislației electorale în toată amploarea ei, deoarece procesul electoral este unicul mecanism juridico-statal de delegare a exercițiului suveranității naționale prin reprezentarea organelor eligibile: deputați și Șef de stat”. În cazul în care însă nu au fost depistate încălcări electorale, Curtea Constituțională validează

⁴²⁶ Codul jurisdicției constituționale, nr. 502-XIII din 16.06.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.53-54/597 din 28.09.1995. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/Codul_jurisdicției_constituționale_RO.pdf.

⁴²⁷ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 10.12.2020 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor și la validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova, la Sesizarea nr. 189e/2020, Chișinău, 10 decembrie 2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 360-371 din 25.12.2020, art. 196. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=751&l=ro>.

Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 20 din 23.07.2021 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021 și validarea mandatelor deputaților aleși, la sesizarea nr. 168e/2021, Chișinău, 23 iulie 2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 186-189 din 06.08.2021, art. 144. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=776&l=ro>.

⁴²⁸ Ibidem.

⁴²⁹ Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția). *Codul bunelor practici în materie electorală*. „Linii directoare și raport explicativ”, adoptat de Comisia europeană pentru Democrație prin Drept în cadrul celei de-a 52 Reuniune Plenară (Veneția, 18-19 octombrie 2002), p. 10.

⁴³⁰ Alexandru Arseni. *Proces electoral fraudat – consecințe juridice*. – În: „Revista națională de drept”, nr.4-6 (210-212) 2018, pp. 13-19.

mandatele deputaților aleși și confirmă listele candidaților supleanți. Totuși, ținem să atragem atenția că încălcări electorale se atestă mereu, însă e necesar să examinăm dacă acestea influențează sau nu rezultatele votării. La acest capitol, CC „a observat că, pe durata campaniei electorale pentru funcția de Președinte al Republicii Moldova din anul 2020, la Comisia Electorală Centrală au fost depuse 20 de contestații [...]”⁴³¹, la fel și în cazul campaniei electorale și în ziua alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021, fiind depuse mai multe contestații. Astfel, în ambele cazuri descrise mai sus, CC a statuat că „din perspectiva controlului efectuat de către CC, observațiile, carențele menționate și circumstanțele [...] identificate nu conduc la anularea alegerilor, pentru că nu s-au constatat încălcări de natură să influențeze rezultatele votării și atribuirea mandatelor. Astfel, Curtea Constituțională a confirmat rezultatele scrutinului prezidențial din 15 noiembrie 2020, iar în ceea ce privește alegerile parlamentare anticipate din 11 iulie 2021, a decis că acestea au fost organizate și desfășurate conform principiilor democratice, în mod corect.”⁴³².

În ordinea celor expuse, putem conchide că principiul confirmării rezultatelor alegerilor contribuie la asigurarea unei legitimități solide a procesului electoral, elemente esențiale pentru funcționarea eficientă a unei democrații.

4.9. Condițiile implementării principiilor electorale

Referitor la sistemul electoral european, principiile fundamentale ale acestuia sunt garantate numai dacă se respectă anumite condiții generale. Prima condiție esențială este respectarea drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv libertatea de exprimare, de reuniune și de asociere, fundamentale pentru o democrație autentică. În al doilea rând, stabilitatea legii electorale este crucială pentru a preveni manipularea acesteia de către partidele politice. În fine, se subliniază necesitatea existenței unor garanții procedurale, mai ales în ceea ce privește organizarea votării.

⁴³¹ Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 10.12.2020 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor și la validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova, la Sesizarea nr. 189e/2020, Chișinău, 10 decembrie 2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 360-371 din 25.12.2020, art. 196. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=751&l=ro>.

Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 20 din 23.07.2021 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021 și validarea mandatelor deputaților aleși, la sesizarea nr. 168e/2021, Chișinău, 23 iulie 2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 186-189 din 06.08.2021, art. 144. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=776&l=ro>.

⁴³² Ibidem.

Totodată, este important de înțeles că alegerile nu au loc într-un vid, ci în contextul unui sistem electoral specific și al unui cadru dat de partidele politice.

Astfel, dacă ar fi să implementăm principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor în legislația electorală a Republicii Moldova, ar trebui să luăm în considerare în primul rând aceste condiții generale referitoare la sistemul electoral european. Acesta, însă, ar fi obiectul unei noi discuții, cercetări și lucrări științifice aparate.

4.10. Concluzii la capitolul 4

1. Analizând și generalizând apariția, dezvoltarea și reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova și peste hotare, reieșind din integritatea procesului electoral ca sistem unitar, care are un anumit început, desfășurare și sfârșit, la moment, credem, este necesar să evidențiem o categorie nouă de principii ale dreptului electoral, și anume „*Principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*” (conceptul ne aparține), pe care le-am elaborat, fundamentat, intitulat și descris și care trebuie incluse în legislația electorală a Republicii Moldova.

2. Punând la baza clasificării și ordinii lor conținutul și consecutivitatea sub-etapelor desfășurării reale a etapei finale a alegerilor, noi am conchis că este rațional să formulăm și să propunem următoarele „*principii ale totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*”, care se completează reciproc și care formează un sub-sistem al sistemului general de principii electorale: „*principiul integrității procedurii de numărare a voturilor, principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor, principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor, principiul numărării paralele a voturilor, principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic, principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor, principiul verificării rezultatelor alegerilor, principiul confirmării rezultatelor alegerilor, condițiile implementării principiilor electorale*”. Apreciind înalt semnificația acestei, ultimei etape a campaniei electorale, noi considerăm că „*principiile totalizării și verificării a rezultatelor alegerilor*” sunt definatorii și că ele trebuie să poarte un caracter imperativ.

3. Nucleul primului dintre aceste principii, și anume al „*principiului integrității procedurii de numărare a voturilor*”, îl constituie faptul că în procesul de totalizare a rezultatelor votării trebuie să fie excluse orice erori, intenționate sau neintenționate, *de calculare* a voturilor și să nu fie admise nici un fel de omiteri sau adăugări a acestora.

4. „Principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor” impune inadmisibilitatea comiterii erorilor în scrierea/înregistrarea electronică a rezultatelor numărării corecte a voturilor. Nimeni, nici secretarii comisiilor electorale, care fixează pe viu în Procesele-verbale rezultatele numărării corecte a voturilor, nici sistemul electronic artificial nu au dreptul să greșească sub nici o formă: voit, impus sau neintenționat.

5. Conform „principiului integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor”, expedierea informației privind rezultatele votării din birourile electorale ale secțiilor de votare spre Comisia Electorală Centrală trebuie să poarte un caracter neîngrădit, deschis, necamuflet, transparent, dar protejat și corect.

6. „Principiul numărării paralele a voturilor” revendică numărarea concomitentă a voturilor în fiecare secție de votare de către organele electorale cât și de către alte organizații (ONG-uri, partide, observatori, etc.), începând cu numărarea directă a voturilor la fiecare secție de votare din țară și de peste hotare.

7. Esența „principiului calculării veridice a rezultatelor votului electronic” impune faptul ca procedura calculării automatizate a rezultatelor să se desfășoare în conformitate cu adevărul, cu reprezentarea și cu viziunea comună a realității, așa, ca într-un final, să corespundă acesteia.

8. Potrivit „principiului anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor”, în aducerea la cunoștință a acestor rezultate, sub orice formă și la orice etapă a totalizării, nu trebuie admise nici un fel de greșeli, fie intenționat sau neintenționat, ca, în final, organul electoral responsabil de totalizarea rezultatelor alegerilor să anunțe și să publice cât mai curând posibil rezultatele generale ale alegerilor, dacă contestațiile prezentate lui sau instanței de judecată nu afectează rezultatele alegerilor.

9. Conform „principiului verificării rezultatelor alegerilor”, orice alegător, dar și CEC-ul, partidele, ONG-urile etc., trebuie să dispună de posibilitatea de a controla rezultatele votării, pe viu sau electronic, pentru a constata dacă ele corespund adevărului, cerințelor, calității, anumitor date etc.

10. Având în vedere că finalul încununează opera (finis coronat opus), „principiul confirmării rezultatelor alegerilor” are ca imperativ aprobarea de către judecătorii din raza de activitate a organelor electorale și/sau prin adoptarea unei hotărâri de către Curtea Constituțională a legalității rezultatelor votării. În caz de necesitate, persoanele ce au admis încălcări trebuie să răspundă imediat pentru faptele comise.

11. Condițiile implementării principiilor electorale în Republica Moldova, în particular, a implementării „Principiilor totalizării și verificării rezultatelor alegerilor”, depind, în primul

rând, de condițiile generale ale implementării lor în Uniunea Europeană, iar în al doilea rând, după cum este arătat în *Codul bunelor practici în materie electorală* (p. 26), de contextul sistemului electoral specific și al sistemului dat de partide din RM.

12. În perspectivă, dacă vor fi întreprinse măsurile de rigoare, legislația și sistemul principiilor dreptului electoral pot fi desăvârșite și extinse.

13. Opinia, potrivit căreia legislația și sistemul principiilor dreptului electoral pot fi completate, întregite cu o categorie nouă de principii, și anume cu „*principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*”, s-a adevărit. Astfel, ipoteza formulată la acest capitol s-a confirmat.

14. Analizând și sintetizând cunoștințele despre geneza, dezvoltarea și reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral, în general, cât și despre *principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*, în particular, în preistoria, istoria și actualitatea sa, am obținut dialectica dezvoltării și reglementării juridice a „*Arborelui genealogic al principiilor dreptului electoral în Republica Moldova de la origini până în prezent*”. Această ilustrare sub formă de arbore, poate fi găsită în graficul prezent în Anexa 1, disponibilă la finalul tezei. Această abordare ilustrează și facilitează înțelegerea evoluției dialectice a acestor principii în Republica Moldova în trecut, prezent și viitor.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea problemei științifice importante constă în *determinarea genezei, dezvoltării și reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral* în Republica Moldova de la origini până în prezent, *fapt care a condus* la elaborarea, fundamentarea, intitularea și descrierea unui bloc nou de principii referitor la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor și cu privire la censul de vârstă al dreptului de vot al cetățenilor Republicii Moldova (art.38 alin. (2) din Constituția RM), *pentru aplicarea* lor ulterioară în teoria și practica dreptului electoral.

Demersul științific întreprins ne permite să formulăm următoarele concluzii.

1. În Republica Moldova principiile dreptului electoral au o mare preistorie și o modestă istorie în dezvoltarea sa. Sub o formă sau alta, *preistoria* dezvoltării acestor principii a început odată cu apariția normelor de drept electoral nescrise, adoptate prin tradiție (cutuma). Această perioadă își trage rădăcinile din antichitate și a durat până în epoca contemporană, când s-a substituit calitatea de *condiții* de participare a cetățenilor la alegeri în virtutea dreptului electoral universal, egal, direct, secret și liber exprimat cu calitatea de *principii* ale dreptului electoral (cap.1). Putem constata că aceste principii încă nu sunt unanim formulate și specificate în *actele juridice*, realmente ele fiind, de facto, „*condiții* de participare a cetățenilor la alegeri și/sau *caracteristici* ale votului (universal, egal, direct, secret și liber exprimat)”. În același timp, putem constata că progresele realizate de-a lungul istoriei în acest domeniu au pregătit terenul pentru apariția dreptului electoral și a principiilor sale în Republica Moldova. În această privință, un rol semnificativ l-a avut obiceiul (dreptul cutumiar), în cadrul căruia, împreună cu alte principii nescrise, se aplicau empiric unele aspecte ale dreptului electoral – precum obligativitatea organizării alegerilor, caracterul lor periodic, competiția dintre candidați și necesitatea stabilirii acestora.

2. Studiind legislația cu privire la principiile dreptului electoral în Republica Moldova, putem constata că ea *nu este statică*, imuabilă, ci *dinamică*, în mișcare, schimbare. Reglementarea acestor principii în calitate de condiții și-a găsit locul, practic, în toate constituțiile cunoscute în procesul *evoluției* constituționalismului în republica noastră. Datorită obiceiului îndelungat de milenii de a aplica anumite reguli de alegere în anumite posturi și/sau organe de conducere, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea a fost posibilă adoptarea primei Legi electorale (1864) și a primei Constituții românești (1866), în care au fost reflectate unele „*condiții* ale votului (universal, direct, secret)”. Apoi, votul a devenit „universal, egal, direct, obligator și secret” pentru alegerea Adunării deputaților și „obligator, egal, direct și secret” pentru alegerea Senatorilor (Constituția României

din 1923). Pe urmă, s-a instituit censul de vârstă și cel capacitar în vederea exercitării dreptului de vot pentru alegerea Adunării Deputaților (Constituția României din 1938). Ulterior, Constituția R.S.S.M. din 1941, la fel ca și cea precedentă (1938), prevedea un capitol separat consacrat sistemului electoral. Alegerea deputaților în Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești, în sovietele județene, raionale, orășenești, de orașel și satești se efectua prin votul universal, egal, direct și secret. După aceea, Constituția R.S.S.M. din 1978 reglementa procedura alegerilor prin norme concentrate într-un capitolul aparte „Sistemul electoral”. Conform Constituției, deputații se alegeau prin vot universal, egal, direct și secret.

3. La baza consolidării dreptului electoral și la crearea *premiselor* apariției principiilor dreptului electoral a contribuit proclamarea suveranității și independenței statului Republica Moldova la 27 august 1991, cât și adoptarea Constituției Republicii Moldova (1994), a Codurilor electorale ale RM (1997; 2022). La etapa actuală, atât Constituția Republicii Moldova, cât și Codul electoral „stipulează că voința poporului constituie baza puterii de stat, că această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret și *liber exprimat*” și că „cetățenii au drept de vot de la vârsta de 18 ani, împliniți până în ziua alegerilor inclusiv, excepție făcând cei puși sub interdicție în modul stabilit de lege”. Constituția garantează, de asemenea, dreptul cetățenilor de a fi aleși pentru cei care au dreptul de vot, în condițiile legii.

4. Istoria *propriu-zisă* a principiilor dreptului electoral în RM începe odată cu formularea problemei recunoașterii *ca atare* a acestora în „Constituția RM” (cap.1). Astfel, putem constata că principiile dreptului electoral în RM au o modestă istorie, enumerând aproximativ 30 de ani. Deocamdată, ele figurează anume ca principii cu denumirea respectivă doar în știința dreptului electoral, nu și în legislația cu privire la acest drept.

5. Generalizând eforturile de a explica noțiunea de „*principii ale dreptului electoral*”, putem concluziona că în prezent nu există un consens care să conducă la o definiție unică. Cercetătorii ruși „definesc această noțiune în mod diferit: *ca teze fundamentale, standarde, ca expresie specializată, ca norme fundamentale*”. În literatura juridică românească de specialitate „noțiunea și clasificarea *principiilor dreptului electoral*” lipsește. În Republica Moldova, cercetătorii acceptă noțiunea de *principii ale dreptului electoral* formulată de savanții ruși.

6. În ceea ce privește clasificarea principiilor dreptului electoral, la etapa dată nu există o opinie unanim acceptată. Unii autori le clasifică în „libertatea votului și sinceritatea operațiunilor electorale”; alți autori – „în fundamentale și complementare”; unii savanți – „în principii universale, principii materiale ale dreptului electoral și principii procesuale ale dreptului electoral”; alții – „în principiile organizării și desfășurării alegerilor și principiile participării

cetățenilor la alegeri”; totodată în „principiile organizării și desfășurării alegerilor; principiile participării cetățenilor la alegeri; publicitatea, transparența, caracterul teritorial al alegerilor și responsabilitatea pentru încălcarea drepturilor electorale ale cetățenilor”; alți oameni de știință – în „principiile organizării și desfășurării alegerilor; principiile participării cetățenilor la alegeri; principiile complementare” (cap.1).

7. Observăm o creștere progresivă a rolului Tehnologiilor Informaționale de Comunicare în organizarea, desfășurarea, calcularea, înregistrarea și anunțarea rezultatelor alegerilor. Această evoluție ne-a permis să subliniem, în cadrul principiului „*Admisibilității diferitelor sisteme electorale*” și a unei categorii specifice de principii ale dreptului electoral, anume „*principiile votului electronic*” (cap. 2). În fond, principiile votului electronic sunt aceleași ca principiile participării cetățenilor la alegeri, dar suplimentate cu principiile transparenței, controlului sistemului, siguranței și încrederii, care vizează sistemul electronic de votare, astfel recunoscând legalitatea și legitimitatea modului de vot electronic. Actualmente, în Republica Moldova problema principiilor votului electronic nu este abordată nici în legislația existentă, nici în literatura juridică de drept electoral, deși există Recomandările *Rec (2004)11* și *Rec (2017) 5* ale Consiliului Europei.

8. Conform opiniei specialiștilor din Republica Moldova, până în prezent, literatura juridică nu a cristalizat încă o viziune unanimă privind clasificarea principiilor dreptului electoral. Această situație este caracterizată de o fază incipientă, în care procesul de căutare și dezbateri științifice este în curs de desfășurare. Mai mult decât atât, la etapa dată, după cum spuneam, principiile dreptului electoral figurează *ca atare* (ca principii) doar în știința dreptului electoral din Republica Moldova, dar nu și în legislația în vigoare. Aceeași situație se atestă și în Federația Rusă. În literatura juridică din România cu privire la dreptul electoral cât și în legislația acestei țări principiile organizării și desfășurării alegerilor lipsesc cu desăvârșire, ele fiind tratate ca trăsături ale dreptului electoral.

9. Principiile participării cetățenilor la alegeri au fost formulate primele, ele fiind cele mai importante, fundamentale, de bază. Totodată, spre deosebire de alte categorii, principiile participării cetățenilor la alegeri au fost și sunt tratate în mod diferit: ca principii propriu-zise, ca dispoziții, trăsături, condiții, standarde, criterii, norme etc.

10. Deși Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei s-a pronunțat în favoarea coborârii la 16 ani a vârstei minime pentru dreptul de vot în cele 47 state membre a organizației paneuropene, în Republica Moldova coborârea acestui cens de vot rămâne a fi o problemă.

11. Reieșind din integritatea procesului electoral ca sistem unitar, care are un anumit început, desfășurare și sfârșit, se impune evidențierea unei noi categorii de principii ale dreptului

electoral, și anume a *principiilor totalizării și verificării rezultatelor alegerilor* (conceptul ne aparține), pe care le-am elaborat, fundamentat și descris în prezenta lucrare și care trebuie incluse în literatura de specialitate și, după caz, în legislația electorală a Republicii Moldova.

12. Analizând și sintetizând cunoștințele despre „geneza, dezvoltarea și reglementarea juridică a principiilor dreptului electoral”, în general, cât și despre „*principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*”, în particular, în preistoria, istoria și actualitatea sa, am obținut dialectica dezvoltării și reglementării juridice a „*Arborelui genealogic al principiilor dreptului electoral în Republica Moldova de la origini până în prezent*”. Această ilustrare sub formă de arbore, poate fi găsită în graficul prezent în Anexa 1, disponibilă la finalul tezei. Această abordare ilustrează și facilitează înțelegerea evoluției dialectice a acestor principii în Republica Moldova în trecut, prezent și viitor.

13. „Principiile dreptului electoral, în general, cât și *principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*”, în particular, nu asigură de la sine caracterul democratic al alegerilor (principiile și practicile care asigură că procesul electoral este deschis, transparent și echitabil pentru toți cetățenii implicați). Confirmarea acestui fapt s-a făcut evidentă în decursul istoriei, de exemplu, în deceniile perioada istoriei sovietice URSS, când principiile dreptului electoral, proclamate la nivel constituțional, în mare parte purtau un caracter fictiv. Acest fenomen poate fi explicat prin „încărcătura ideologică pe care o poartă dreptul electoral ca instituție democratică”.

14. În perspectivă, dacă vor fi întreprinse măsurile de rigoare, legislația și sistemul principiilor dreptului electoral pot fi (trebuie) desăvârșite, extinse, aprofundate etc., întrucât ele afectează toate laturile vieții și activității umane: socială, economică, politică, culturală, etc.

15. Importanța principiilor dreptului electoral, în general, cât și a „*principiilor totalizării și verificării rezultatelor alegerilor*”, în particular, este mare nu numai în domeniul judiciar, servind la apărarea drepturilor electorale ale cetățenilor, dar și în activitatea Comisiilor electorale, care trebuie să urmeze strict aceste principii.

Recomandări pentru implementare și cercetare

1. Întrucât *principiile totalizării, verificării și reglementării juridice a rezultatelor alegerilor* constituie o categorie importantă de idei fundamentale, imperative în sistemul de principii ale dreptului electoral, ele pot și trebuie incluse în ramura acestui drept de rând cu celelalte categorii de principii, care împreună ar contribui la reconsiderarea dreptului electoral.

2. În conformitate cu Recomandarea *Rec (2004)11* a Consiliului Europei și Recomandarea CM/Rec(2017)5 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind standardele pentru votul electronic (adoptată de Comitetul Miniștrilor la 14 iunie 2017, la cea de-a 1289-a reuniune a reprezentanților miniștrilor), propunem ca în legislația Republicii Moldova să fie inclus votul electronic și principiile lui, inclusiv *principiile totalizării, verificării și reglementării juridice a rezultatelor votului electronic*.

3. Rezultatele cercetării întreprinse de noi pot fi utilizate de către legiuitori și organele electorale în vederea soluționării problemelor cu privire la principiile dreptului electoral. Ele pot fi folosite de studenți și masteranzi în vederea pregătirii lor profesionale juridice, de către elevi în legătură cu educația pentru drepturile omului.

4. Dat fiind faptul că Republica Moldova a luat cursul spre integrarea europeană și având în vedere că în unele țări ale Uniunii Europene dreptul de vot e de la vârsta de 16 ani, e rezonabil de a studia posibilitatea coborârii vârstei minime de vot de la 18 la 16 ani și în Republica Moldova, pentru ca apoi modificările respective să fie inserate în actele legislative corespunzătoare – în Constituție, în Codul electoral.

5. În perspectivă, având în vedere că Republica Moldova a acceptat cursul spre Uniunea Europeană și tinde să adere la ea, ar fi cazul ca, pe de o parte, să studiem și să cunoaștem legislația electorală a acesteia, iar, pe de alta, să cercetăm, cum, în ce mod, sub ce formă, în ce măsură, condiții, principiile dreptului electoral din RM pot fi corelate și ajustate la cele din UE, inclusiv *principiile totalizării și verificării rezultatelor alegerilor* și, în particular, ale votului electronic.

6. Limitele cercetării efectuate constau în faptul că, deși de către autorul prezentei lucrări a fost elaborat, fundamentat, intitulat și descris un bloc nou, original și foarte actual de principii cu privire la totalizarea și verificarea rezultatelor alegerilor, el încă, total sau parțial, nu este implementat și respectat în teoria și practica dreptului electoral din Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE

1. *Alegerile parlamentare din 2019 în Republica Moldova*. [citat 20 septembrie 2019]. Disponibil: http://alegeri.md/w/Alegerile_parlamentare_din_2019_%C3%AEn_Republica_Moldova.
2. *Anunț repetat: Premiul Curții Constituționale „Constantin Stere”, Ediția 2016*. [citat 14 iunie 2016]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=838&t=/Media/Noutati/ANUN-REPETAT-Premiul-Curtii-Constitutionale-Constantin-Stere-Editia-2016>.
3. ARAMĂ, Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: S.A. Reclama, 2003. 202 p. ISBN 9975-932-48-7.
4. ARMIN von Bogdandy. Constitutional principles. În: *Principles of European Constitutional Law*. Edited by Armin von Bogdandy and Jürgen Bast. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law. Oxford and Portland, Oregon, 2006, pp. 3-52. 833 p. ISBN-13: 978-1-84113-464-2 (hardback).
5. ARSENI, Alexandru. *Drept constituțional și instituții politice. Note de curs*. Vol. II (Ed. a II-a). Chișinău: [s.n.], 1997. 388 p.
6. ARSENI, Alexandru. *Drept parlamentar*. Monografie. Chișinău: CEP USM, 2015, 324 p. ISBN 978-9975-71-705-5.
7. ARSENI, Alexandru. *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău: Euro-Press SRL, 2000. 214 p. ISBN 9975-917-46-1.
8. ARSENI, Alexandru. Proces electoral fraudat – consecințe juridice. În: *Revista națională de drept*, nr. 4-6 (210-212), 2018, pp. 13-19. ISSN 1811-0770.
9. BOLOCAN, Lilia. *Reacții conflictuale în adolescență și psihoterapia reeducării lor: teză de dr. în psihol.* Chișinău, 2000. 163 p.
10. *Carta alegerilor libere și corecte*. [citat 24 martie 2021]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/ngo/civiccoalition/carta/>.
11. *Carte românească de învățătură*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1961.
12. CĂLINOIU, Constanța, DUCULESCU, Victor. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 4-a, rev. și completată. Masclet, Jean-Claude, pref. București: Lumina Lex, 2008. 478 p. ISBN 978-973-758-150-1.

- 13. CÂRNAȚ, Teodor, JELESCU, Dumitru.** Principiile totalizării rezultatelor votării. În: *Актуальные научные исследования в современной науке: материалы Международной науч.-практ. инт.-конф., 13-14 июня 2015 г. Переяслав-Хмельницкий. Сб. науч. тр. Переяслав-Хмельницкий, 2015. Вып. 1, ч. 2, сс. 152-156. 176 с. УДК 001.891(100) «20», ББК 72.4, А43.* [citat 03 martie 2016]. Disponibil: <https://iscience.in.ua/arkhyv/13-14-yiunia-2015>.
- 14. CÂRNAȚ, Teodor, JELESCU, Dumitru.** Problema conceperii și clasificării principiilor dreptului electoral. În: *Revista Națională de Drept.* 2014, nr. 8, pp. 15-20. ISSN:1811-0770. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2019/04/RND-nr.-8-2014.pdf>;
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Problema%20conceperii%20si%20clasificarii%20oprincipiilor%20dreptului%20electoral.pdf.
- 15. CÂRNAȚ, Teodor.** *Drept Constituțional.* Ediția a II-a (revăzută și adăugită). Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra Drept Constituțional și Drept Administrativ. Chișinău: „Print-Caro” S.R.L., 2010. 513 p. ISBN: 978-9975-4069-3-2.
- 16. CÂRNAȚ, Teodor.** *Teoria și practica eliminării formelor de discriminare în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova: teză de doctor habilitat în drept.* Chișinău, 2009. 266 p.
- 17. CERNEA, Emil, MOLCUȚ, Emil.** *Istoria statului și dreptului românesc.* București: Press Mihaela S.R.L., 1999. 277 p. ISBN: 973-9415-04-0.
- 18. CIOBANU, Igor, JELESCU, Dumitru.** Sigmund Freud și doctrina psihanalitică. În: *Studia Universitatis Moldaviae.* 2014, nr.3(73), pp. 175-182. ISSN 1814-3199. [citat 30.06.2016]. Disponibil: <https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2014/01/23.-p.175-182.pdf>;
<http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/228/23.-p.175-182.pdf?sequence=2>.
- 19. Code électorale.** [citat 10 aprilie 2021]. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006148465/>.
- 20.** Codul bunelor practici în materie electorală. Linii directoare și raport explicativ adoptat de Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția) în cadrul celei de-a 52 Reuniuni Plenare (Veneția, 18-19 octombrie 2002).
- 21.** *Codul bunelor practici în materie electorală.* Linii directoare și raport explicativ adoptat de Comisia europeană pentru Democrație prin Drept în cadrul celei de-a 52 Reuniune Plenară (Veneția, 18-19 octombrie 2002). 34 p.

- 22.** Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107-XV din 6 iunie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 66-75 art. 132 din 01.03.2019. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139905&lang=ro#.
- 23.** Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218-XVI din 24.10.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 78-84 art. 100 din 17.03.2017. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139977&lang=ro#.
- 24.** Codul electoral, nr. 325 din 08.12.2022, În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 23.12.2022, nr. 426-427, art.770. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134589&lang=ro.
- 25.** Codul electoral, nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.81/667, capitolul 10. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111378&lang=ro.
- 26.** Codul jurisdicției constituționale, nr. 502-XIII din 16.06.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.53-54/597 din 28.09.1995. [citată 09 noiembrie 2022]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/Codul_jurisdicției_constitutionale_RO.pdf.
- 27.** Codul muncii al Republicii Moldova, nr.154-XV din 28 martie 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.159-162/648 din 29.07.2003. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138809&lang=ro#.
- 28.** Codul penal al Republicii Moldova, nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 72-74 art. 195 din 14.04.2009. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ro#.
- 29.** *Constituirea și evoluția politică a R.S.S.M. în anii 1940 – 1991* [online]. Consecințele social-economice și politice ale constituirii R.S.S.M. [citată 10 iulie 2019]. Disponibil: <http://moldovenii.md/md/section/786/content/10083>.
- 30.** Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro#.
- 31.** Constituția României din 1923. *Textul actului publicat în M.O.* nr. 282/29 mar. 1923.
- 32.** Constituția României din 1938. *Textul actului publicat în M.O.* nr. 48/27 feb. 1938.
- 33.** Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, în vigoare din 3 septembrie 1953, ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24 iulie 1997, în vigoare pentru Republica Moldova din 12 septembrie 1997.

34. COSMOVICI, Andrei, IACOB, Luminița, coord. *Psihologie școlară*. Iași: Polirom, 2005. 304 p. ISBN 9736830489.

35. COSTACHI, Gheorghe. Probleme reale și soluții constituționale pentru consolidarea securității juridice a cetățenilor în materia exercitării dreptului de vot. În: *Legea și viața*, nr. 3 (327) 2019, pp. 10-14. ISSN 1810-309X.

36. *Cristian Preda vrea vot de la 16 ani și limitarea funcției prezidențiale la un singur mandat*. [citat 01 iulie 2022]. Disponibil: <https://www.gandul.ro/politica/cristian-preda-vrea-vot-de-la-16-ani-si-limitarea-functiei-prezidentiale-la-un-singur-mandat-10566511>.

37. CUCULESCU, Andrei. *Principiile constituționale aplicabile accesului la putere în stat*: teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. 169 p.

38. Decis: Termenii de stabilire a datei alegerilor prezidențiale, modificați. Iată noile reguli. [citat 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <https://agora.md/2023/12/28/decis-termenii-de-stabilire-a-datei-alegerilor-prezidentiale-modificati-iata-noile-reguli>.

39. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 12 septembrie 2023 de inadmisibilitate a sesizării nr. 204a/2023 privind controlul constituționalității articolului 160 alin. (2) din Codul electoral. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 391-395 art. 154 din 19.10.2023. [citat 29 aprilie 2024]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1426&l=ro>.

40. Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 19 din 21 martie 2023 de inadmisibilitate a sesizării nr. 17a/2024 pentru controlul constituționalității unor prevederi din articolul 184 alin. (2) din Codul electoral. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 184-187 art. 59 din 25.04.2024. [citat 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142962&lang=ro.

41. Decizia Curții Constituționale Federale a Germaniei din 9 iulie 2013 – BverfG, 2BvC 7/10. [citat 06 iulie 2019]. Disponibil: https://www.bundesverfassungsgericht.de/e/cs20130709_2bvc000710.html.

42. Decizia Curții Constituționale privind Premiul „Constantin Stere”, ediția 2016. [citat 14 septembrie 2016]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=870&t=/Media/Noutati/Decizia-Curtii-Constitutionale-pivind-Premiul-Constantin-Stere-editia-2016>.

43. Decizia Curții Constituționale Române nr. 799 din 18 noiembrie 2015 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a dispozițiilor Legii privind votul prin corespondență, precum și modificarea și completarea Legii nr. 208/2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților,

precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente. [citată 06 iulie 2019]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/173113>.

44. Decizia de neconstituționalitate. nr. 51 din 25 ianuarie 2012. În: *Monitorul Oficial al României*, Nr. 90 din 3 februarie 2012. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/134970>.

45. Declarația de suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova, Nr.148-XII din 23.06.90, „*Veștile*” Nr. 8/192, 1990. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=11&id=275&t=/obsie/ictoriea-kc/Declaratia-suveranitatii/>.

46. Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789.

47. Declarația Universală a Drepturilor Omului: demnitate și dreptate pentru toți. Ediție jubiliară, 1948-2008. Organizația Națiunilor Unite. Chișinău: S. m., 2008. 16 p. ISBN 978-9975-4002-4-4.

48. DELEANU, Ion. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. Iași: Editura fundației „Chemarea”, 1996.

49. *Delegația Parlamentului Republicii Moldova participă la sesiunea ordinară a APCE* [citată 01 septembrie 2019]. Disponibil: <http://www.parlament.md/Actualitate/Noutati/tabid/89/NewsId/322/language/RO-RO/Default.aspx>.

50. *Deliberating in a democracy. Votul – Planul Lecției*. [citată 10 aprilie 2021]. Disponibil: http://did.deliberating.org/languages/documents/Lessons_ROM_Voting.pdf.

51. *Derecho electoral mexicano. Libro de texto. Centro de Capacitación Judicial Electoral*. México, Distrito Federal, abril de 2011. 111p.

52. *DEX.RO* [on-line] [citată 22.07.2019]. Disponibil: <http://www.dex.ro/cratim%C4%83>

53. *Dicționare ale limbii române*. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <http://dexonline.ro/definitie/competitiv>.

54. *Discursul Doamnei Ana GUȚU, ALDE, Republica Moldova, asupra Rezoluției 12546 „Consolidarea democrației prin scăderea majorității electorale la 16 ani”*. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://anagutu.net/declaratii/> / <https://youtu.be/Kxhsjy2I-pM?si=rutpEXz71fARrQCg>.

55. *Divide et impera*. [citată 19 iulie 2017]. Disponibil: http://ro.wikipedia.org/wiki/Divide_et_impera.

56. *Drept Electoral*. Îndrumar pentru judecători. Chișinău, 2005.

57. *Du principe electif et de ses applications*. Par un ancien depute. Paris: Garnier freres, 1852. 362 p.
58. DUCULECU, Victor, CĂLINOIU, Constanța., DUCULESCU, Georgeta. *Drept constituțional comparat*. Ed. a doua, revăzută și adăugată. Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Tudor Drăganu. Vol.I. București: Lumina lex, 1999. 648 p. ISBN 973-588-093-8.
59. DUVERGER, Maurise. *Institutions politiques et Droit constitutional*. Paris: P.U.F., 1988.
60. DVORACEK, Maria. *Istoria dreptului românesc*. Iași: Editura fundației „Chemarea”, 1992.
61. *Expansion of democracy by lowering the voting age to 16*. Comisia pentru afaceri politice și democrație. Raportor: dl Miloš ALIGRUDIĆ , Serbia, PPE / CD [citat 24 august 2023]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12172&lang=en>.
62. *Formarea dreptului feudal nescris* [online]. Legea Țării [citat 21 iulie 2019]. Disponibil: <http://biblioteca.regielive.ro/referate/drept/legea-tarii-61371.html>.
63. *FORMAREA PRIMULUI STAT DAC CENTRALIZAT SI INDEPENDENT*. [citat 19.07.2017]. Disponibil: <http://www.scribube.com/istorie/FORMAREA-PRIMULUI-STAT-DAC-CEN53167.php>.
64. GAMURARI, Vitalie. *Conceptul de suveranitate în dreptul internațional contemporan*: teză de doctor în drept. Cond. șt. Osmochescu Nicolae, dr. în drept. Chișinău, 2006. 148 p.
65. GĂNESCU, Ilie, ZOTTA, Const. Gr., KOSTACHI, C. Alex. *Dreptul electoral român*. București: Institutul de arte grafice „Vremea”, 1937.
66. GEAMĂNU, Radu-Florin. *Elemente de drept electoral, Infraacțiuni electorale: legislație, doctrină, jurisprudență, drept comparat*. București: Editura C.H. Beck, 2015. 448 p. ISBN 978-606-18-0460-3.
67. GÎRLEANU, Ion. *Drept electoral. Curs pentru studenții programului frecvență redusă*. Pitești: Editura Universității din Pitești. 2010. 190 p. ISBN 978-606-560-023-2. (v. p. 50 în text!)
68. GÎRLEANU, Ion. *Drept electoral.Curs universitar*. Ed. a 2-a, rev. Pitești: Editura Universității din Pitești, 2008. 302 p. ISBN 978-973-690-800-2.
69. *Glosar electoral* [online]. [citat 10 aprilie 2021]. Disponibil: <https://www.slideshare.net/cicde/glosar-electoral>.

70. GUCEAC, Ion. *Constituțiile statelor lumii (abordare rezumativă)*. Chișinău: Cartier, 2006. 906 p. ISBN 978-9975-79-951-5.

71. GUCEAC, Ion. *Drept electoral*. Universitatea de Stat din Moldova. Academia de drept din Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia centrală”, 2005. 268 p. ISBN: 9975-78-363-5.

72. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 16 din 03.10.2023 pentru controlul constituționalității art. 16 alin. (2) lit. e) din Codul electoral. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 391-394 art. 153 din 19.10.2023*. [citat 28 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139509&lang=ro.

73. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 20 din 23.07.2021 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021 și validarea mandatelor deputaților aleși, la sesizarea nr. 168e/2021, Chișinău, 23 iulie 2021. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 186-189 din 06.08.2021, art. 144*. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=776&l=ro>.

74. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 30 din 10.12.2020 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor și la validarea mandatului de Președinte al Republicii Moldova, la Sesizarea nr. 189e/2020, Chișinău, 10 decembrie 2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 360-371 din 25.12.2020, art. 196*. [citat 09 noiembrie 2022]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=751&l=ro>.

75. Hotărârea nr.53 din 31.01.2019 a Consiliul electoral al Circumscripției electorale uninominale nr. 29. [citat 20 septembrie 2019]. Disponibil: <https://a.cec.md/storage/ckfinder/files/Hotarire%2053.pdf>.

76. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 11 din 7 mai 2020 pentru interpretarea prevederilor articolului 72 alin. (3) lit. a) din Constituție. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 126-130 art. 68 din 29.05.2020*. [citat 28 aprilie 2024]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=732>.
<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=776&l=ro>.
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=100051&lang=ro.

77. IANCU, Gheorghe. *Sistemul electoral: instituții de drept electoral*. Ed. a 2-a, rev. București: C.H. Beck, 2006. 232 p. ISBN 973-655-851-7.

78. IANCU, Gherghe. *Drept electoral. Curs universitar*. București: Ed. C.h. Beck, 2012. 314 p. ISBN 978-606-18-0099-5.

79. *Interviu video cu Pavel Postică. Riscurile fraudării alegerilor, numărarea paralelă a voturilor și (ne)implicarea cetățenilor*. [citat 01 septembrie 2019]. Disponibil: <https://www.realitatea.md/interviu-video-cu-pavel-postica--riscurile-fraudarii-alegerilor-->

numararea-paralela-a-voturilor-si--ne-implicarea-cetatenilor--cu-regret--oamenii-vin--isi-dau-votul--merg-acasa-si-asteapta-rezultatele_47162.html.

80. IONESCU, C. Studii de drept constituțional. București: Lumina Lex, 2001. 292 p.

81. Istoria dreptului românesc. Coord. Ioan Ceterchi., Vol I. București, 1980. 328 p.

82. JELESCU, Dumitru, CÂRNAȚ, Teodor. Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. În: Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane. Volumul 27. Materialele sesiunii științifice anuale din 14-15 noiembrie 2014. Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. Cluj-Napoca: Limes & Argonaut, 2014, pp. 158 – 166. ISBN 978-973-726--861-7. [citată 03 martie 2016].

Disponibil:

https://www.academia.edu/110135700/Principiile_dreptului_electoral_delimit%C4%83ri_conceptuale_%C8%99i_clasificarea_lor.

83. JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira. Educația electorală și interesul pentru alegeri al votanților începători. În: Eficiența învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Materialele Conferinței Științifice Internaționale din 11-12 decembrie 2014. Partea II. Chișinău, IȘE: Cavaiol, 2014, pp. 3-8. 455 p. ISBN 978-9975-48-068-0. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/3-8_14.pdf.

84. JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, ELPUJAN, Olga. Antreprenoriatul: cunoaștere, soluționare, vector spre integrarea europeană. În: Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională „Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane”, conferință științifico-practică internațională (2020; Chișinău). Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane: Materialele Conferințe științifico-practice internaționale, 9-10 octombrie 2020 / coordonator: Ludmila Roșca; comitetul științific: Oleg Balan [et al.]; comitetul organizatoric: Ludmila Roșca [et al.]. – Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2020 (Tipogr. „Print-Caro”), pp. 132-137. – 340 p. ISBN 978-9975-3492-0-8. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/132-137_17.pdf.

85. JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru. Pregătirea specialiștilor pentru educația digitală la vârstele antepreșcolară, preșcolară mică și preșcolară medie. În: „Calitate în educație - imperativ al societății contemporane”, conferință științifică națională cu participare internațională (2020; Chișinău). Calitate în educație - imperativ al societății contemporane: Materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, 4-5 decembrie, 2020: [în vol.] / comitetul științific: Gînju Stela [et al.]; comitetul organizatoric: Cojocari Lidia [et al.]. – Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2020. ISBN 978-9975-46-482-6. Vol. 2, pp. 343-349. – 2020. – 538 p.: fig., tab. – Antetit.: Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Univ. Ped. de Stat „Ion

Creangă”, Chișinău, Fac. Științe ale Educației și Informatică, Catedra Ped. Preșcolară, Educație Fizică și Dans. ISBN 978-9975-46-484-0. [citată 03 noiembrie 2021]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/343-349_1.pdf.

86. JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru. Концепция результата как вектор эффекта. În: EcoSoEn, Scientific Journal Economics, Social and Engineering Sciences, nr.3-4/2022, pp. 83-91. ISSN 2587-344X; E-ISSN 2587-425X. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/83-91_11.pdf.

87. JELESCU, Dumitru, TURCAN, Serghei. Legal regulation of the principles of totalization and verification of voting results. În: Revista cu apariție online „Perspectives of Law and Public Administration”. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citată 29.12.2022]. Disponibil: <http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>.

88. JELESCU, Dumitru. Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citată 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>.

89. JELESCU, Dumitru. Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, conferință științifică cu participare internațională (2017; Chișinău). Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale: Conferința științifică cu participare internațională, 18 octombrie 2017 / fondator: Andrei Galben; redactor-șef: Vitalie Gamurari; colegiul de redacție: Gheorghe Golubenco [et al.]. [Chișinău]: ULIM, 2020, pp. 134-141. 292 p. Symposia Professorum, ISBN 978-9975-124-64-5. Antetit.: ISBN 978-9975-3371-9-9. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/135-141_8.pdf.

90. JELESCU, Dumitru. Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *Studii Juridice Universitare*. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf.

91. JELESCU, Dumitru. THE AGE CENSUS ISSUE REGARDING THE PARTICIPATION OF CITIZENS IN VOTING / ПРОБЛЕМА ВОЗРАСТНОГО ЦЕНЗА ОТНОСИТЕЛЬНО УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В ГОЛОСОВАНИИ. În: *German International Journal of Modern Science*, August 2, 2022. №37, pp. 4-10. DOI: 10.5281/zenodo.6954115; ISSN (Print) 2701-8369; ISSN (Online) 2701-8377. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://dizzw.com/wp-content/uploads/2023/08/Deutsche-internationale-Zeitschrift-f%C3%BCr-zeitgen%C3%B6ssische-Wissenschaft-%E2%84%9637-2022.pdf>.

92. JELESCU, Dumitru. THE INTERCONNECTION OF THE PRINCIPLES OF ELECTORAL LAW AND TYPOLOGY OF POWER / INTERCONEXIUNEA PRINCIPILOR DREPTULUI ELECTORAL ȘI TIPOLOGIEI PUTERII. CHALLENGES AND PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference, 04-05 January 2024. London, United Kingdom, 2024. În: *WOC WORLD OF CONFERENCES, ESD Group*, pp. 16-19. ISBN 978-92-44513-83-5. [citată 03 martie 2024]. Disponibil: <https://zenodo.org/records/10475605>; <https://usm-md.academia.edu/JelescuDumitru>.

93. JELESCU, Dumitru. Votul electronic din punctul de vedere al concepției rezultantei. În: „Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică”, conferință științifică națională (1; 2023; Chișinău). Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, [ediția 1], 1-2 decembrie 2023/coordonator științific: Petru Jelescu; colegiul de redacție: Diana Antoci [et al.]; comitetul științific: Alexandra Barbăneagră [et al.]. – Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP UPSC), pp.176-179 – 192 p. ISBN 978-9975-46-884-8 (PDF); 37(082)=135.1=111=161.1; C 64. CZU: 342.8:159.9.01; DOI: 10.46727/c.01-02-12-2023.p180-182. [citată 03 martie 2024]. Disponibil: https://www.academia.edu/117093799/UNIVERSITATEA_PEDAGOGIC%C4%82_DE_STAT_ION_CREANG%C4%82_DIN_CHI%C8%98IN%C4%82U_FACULTATEA_DE_PSIHOLOGIE_%C8%98I_PSIHOPEdagogIE_SPECIAL%C4%82_CATEDRA_DE_PSIHOLOGIE_și și https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Culegere_CONCEP%C8%98IA_REZULTANTE_I_IMPORTANTa_TEORETICa_si_PRACTICa_2023.pdf

94. JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, JELESCU, Dumitru. Interesele electorale ale studenților de la anul întâi. În: *Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere. Vol.1. Materialele conferinței științifico-practice. 7-8 noiembrie 2014*. Chișinău: US din Tiraspol, 2014, pp. 19 – 25. ISBN 978-9975-76-133-8. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/85897.

95. JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, JELESCU, Dumitru. Problema absenteismului electoral și interesul pentru votare al studenților anului întâi. În: *Materialele*

Conferinței științifico-practice naționale „Tradiție și modernitate: dialogul generațiilor” din 31 octombrie 2014 de la facultatea de Pedagogie a UPS „Ion Creangă” din Chișinău. Vol. 2. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2014, pp. 51 - 61. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: http://catalog.bnrm.md/opac/bibliographic_view/799777.

96. JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, JELESCU, Dumitru. Rolul psihologiei contemporane în formarea intereselor electorale. În: *Practica psihologică modernă: conf. prfctico-șt. cu participarea intern., 26-28 sept.2014*. Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. UPS «I. Creangă»), pp.86 – 93.135 p. ISBN 978-9975-46-231-0. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/86-93_9.pdf.

97. JELESCU, Petru, JELESCU Raisa, JELESCU, Dumitru. Idealul social al Republicii Moldova și dezvoltarea personalității. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*. 2012, nr. 3 (28), pp. 1-6. ISSN 1857-0224. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/1.Idealul%20social%20al%20RM%20si%20dezv oltarea%20personalitatii.pdf.

98. JELESCU, Petru, JELESCU Raisa, JELESCU, Dumitru. Problema dreptului de vot de la vârsta de 16 ani și posibilitatea/imposibilitatea soluționării ei în condițiile Republicii Moldova . In: *Intellectus*, 2011, nr. 2, pp. 133-143. ISSN 1810-7079. [citat 24 august 2023]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/document/367945270/Problema-dreptului-de-vot-de-la-varsta-de-16-ani-%C5%9Fi-posibilitatea-imposibilitatea-solu%C8%9Bion%C4%83rii-ei-in-condi%C8%9Biile-Republicii-Moldova-Jelescu-P-Jelescu> și https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Problema%20dreptului%20de%20vot%20de%20la%20virsta%20de%2016%20ani%20si%20posibilitatea_imposibilitatea%20solutionarii%20ei%20in%20conditiile%20RM.pdf.

99. JELESCU, Petru, ZATUȘEVSKI, Ana, JELESCU, Dumitru. Tratarea interdisciplinară a interesului electoral. În: *Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială*. 2018, nr.2(51), pp. 74-81. ISSN 1857-0224. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://old.upsc.md/wp-content/uploads/2018/06/cer_pub_ppsas_nr_51_2_2018.pdf.

100. *Legal, operational and technical standards for e-voting*. Recommendation Rec(2004)11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 September 2004 and explanatory memorandum. Council of Europe. Strasbourg Cedex: Printed at the Council of Europe, April 2005. 89 p.

101. Lege Nr. 113 din 15.08.2019 pentru modificarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 260 art. 361 din 17-08-2019. [citat 20 septembrie 2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115816&lang=ro.

102.Lege Nr. 154 din 20.07.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 253-264 din 21.07.2017, art. 422. [citată 20 septembrie 2019]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=100051&lang=ro.

103.Lege nr. 288 din 19 noiembrie 2015 privind votul prin corespondență, precum și modificarea și completarea Legii nr. 208/2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 866 din 19 noiembrie 2015. [citată 06 ianuarie 2024]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/173139>.

104.Lege Nr. 691 din 27.08.1991 privind Declarația de independență a Republicii Moldova, Monitorul Oficial Nr. 011 din 27.08.1991, art Nr.: 103;118, Promulgat: 27.08.1991. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64806&lang=ro.

105.*Legea de la A la Z. Dicționar juridic* [citată 10 aprilie 2021]. Disponibil: <https://legeaz.net/dictionar-juridic/institutie-politica>.

106.Legea electorală din 1864. „Monitorulu-Jurnalul Oficialu alu Principatelor-Unite-Române” nr. 146 din 3/15 iulie 1864.

107.Legea nr. 1245 din 18.07.2002 cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.137-138/1054 din 10.10.2002. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137299&lang=ro#.

108.*Manual de observare a alegerilor*. Ed. a V-a. Publicat de Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR). Tipărit în Polonia de Poligrafus Andrzej Adamiak, 2006. 96 pag. ISBN 83-60190-20-8.

109.*Manualul Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile [Utilizarea standardelor electorale internaționale: Manualul Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile / Consiliul Europei*. – Chișinău : S. n., 2017 (ÎS „Tipografia Centrală”). – 112 p. ISBN 978-9975-53-839-8]. [citată 09 august 2019]. Disponibil: <https://rm.coe.int/using-international-election-standards-rom/168073448b>.

110.*Manuel électorale*. Paris: Librairie Dalloz 11, 1925.

111.MASCLET, Jean-Claude. *Le droit des élections politiques*. Paris: Presses Universitaires de France, 1992. 126 p.

112.MURARU, Ioan. *Constituția Republicii Franceze. Prezentare generală*, p.3. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/franta.pdf>.

- 113.**MURARU, Ioan, TĂNĂSESCU, Elena Simina. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol.2. București: C.H.Beck, 2008. 292 p.
- 114.**MURARU, Ioan, TĂNĂSESCU, Elena Simina. *Drept electoral și instituții publice*. Ediția a 15-a, revăzută. Vol. 2. București: Editura C.H. Beck, 2017, pp. 98 -103. 304 p. ISBN 978-606-18-0673-7.
- 115.**NEGULESCU, Paul. Les principes de la loi électorale roumaine de 27 mars 1926”. În: *Revista de drept public*. Anul II. București: Cultura națională, 1927, pp. 515-522.
- 116.**NICA, Elena Mădălina. *Drept electoral*. Craiova: Sitech, 2010. ISBN 978-606-530-979-1.
- 117.**NICA, Elena Mădălina. *Drept electoral: curs universitar*. Ed. a 2-a, rev. și adăug. București: Universul juridic, 2016. ISBN 978-606-673-991-7.
- 118.**OPINIE SEPARATĂ, expusă de judecătorul CC Serghei Țurcan, la Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 111 din 12 septembrie 2023. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil:https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/o_d_111_2023_204a_2023_Turcan_Serghei_rou.pdf.
- 119.**OPINIE SEPARATĂ, expusă de judecătorul CC Serghei Țurcan, la Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 19 din 21 martie 2023. [citată 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/opinie_separata_d_19_2024_17a_2024_Serghei_Turcan_rou.pdf.
- 120.***Oportunitatea alegerilor noi* [online]. Alegeri municipale noi [citată 24 august 2019]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200509261>.
- 121.**ОИШИИ, А.А.. *Избирательное право и избирательные системы буржуазных стран*. Оосква, 1962.
- 122.**Pact International Nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice. În: *Tratate Internationale*, Nr. 1 art. 31 din 30.12.1998. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro.
- 123.**PALER, Octavian. *Citate celebre* [citată 08 septembrie 2019]. Disponibil: <https://cuvintecelbre.ro/citate/autori/octavian-paler/>.
- 124.**POPA, Teodor, POPA, Diana Claudia, POPA, Carmen Teodora. *Marketing electoral*. Oradea: Editura Imprimăriei de Vest. 2000. 334p. ISBN 973-9329-68-3.
- 125.**POPA, Victor. *Drept parlamentar*. Chișinău: ULIM, 1999. 232 p. ISBN 9975-920-15-2.
- 126.**POPESCU-NEVEANU, Paul. *Dictionar de psihologie*. București: Albatros, 1978. 784 p.

127.*Principles of electoral law* [online]. Bundestag și alegerile europene [citat 16 iulie 2019].Disponibil:<https://www.bundeswahlleiter.de/en/service/glossar/w/wahlrechtsgrundsaeetze.html>.

128.Principles of European Constitutional Law. Edited by Armin von Bogdandy and Jürgen Bast. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law. Oxford and Portland, Oregon, 2006, 833 p. ISBN-13: 978-1-84113-464-2 (hardback).

129.*Recomandarea CM/Rec(2017)5 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind standardele pentru votul electronic.* Linii directoare privind implementarea prevederilor Recomandării CM/Rec(2017)5 privind standardele pentru votul electronic. [citat 10 martie 2019]. Disponibil: <http://www.roaep.ro/legislatie/wp-content/uploads/2017/08/Traducere-Recomandare.pdf>.

130.Regulamentul organic al Moldovei. Academia Română - Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”. Ed. Junimea. 620 p. ISBN 978-973-37-2560-2.

131.Regulamentul organic al Țării Românești.

132.SAFTA, MARIETA. Drept constituțional și instituții politice. Ed. a 4-a, rev., 2 vol. București: Editura Hamangiu, 2018. ISBN 978-606-27-1161-0, Vol. 1.: Teoria generală a dreptului constituțional: drepturi și libertăți, 2018. 332 p. ISBN 978-606-27-1162-7.

133.SMOCHINĂ, Andrei, CEBANU, Ion. Principiile care guvernează procesul electoral în Republica Moldova. In: Studii Juridice Universitare, 2021, nr. 2, p. 59. ISSN 1857-4122. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6400707>. [citat 29 aprilie 2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/152930.

134.*Studiu de fezabilitate privind votul prin Internet pentru Comisia Electorală Centrală din Republica Moldova.* Raport și Foaiă preliminară de parcurs. Chișinău, 2016. Versiunea din 28/06/2016. 83 p.

135.TĂNASE, Alexandru. *Cuvânt-Înainte*. În: Ion Guceac. Constituțiile statelor lumii (abordare rezumativă). Chișinău: Cartier, 2006. 906 p. ISBN 978-9975-79-951-5.

136.*The electoral Knowledge network. Principles of electoral democracy.* [citat 03 martie 2018]. Disponibil: <http://aceproject.org/main/english/lf/lf21.htm>.

137.Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación (México). Apuntes de Derecho Electoral: una Contribución Institucional para el Conocimiento de la Ley como Valor Fundamental de la Democracia.- México : El Tribunal, 2000. 2 v., p. 269. 1121 p.

138.ȚURCAN, Serghei. Aspecte privind consacrarea drepturilor fundamentale ale omului în constituțiile statelor Uniunii Europene. În: *Dreptul internațional umanitar la 60 de ani de la semnarea Convențiilor de la Geneva. Materialele Colocviului Internațional „Promovarea*

drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică". 30-31 octombrie 2009. Redactor-șef Vitalie Gamurari, conf. univ. dr. Chișinău: ULIM, 2009, pp. 234-237.

139. ȚURCAN, Serghei. Comentariul capitolului VI al Constituției Republicii Moldova „Guvernul” (partea I). În: *Studii Juridice Universitare*. Anul IV. 2011, nr. 1-2 (13-14), pp. 317-331. ISSN 1857-4122.

140. ȚURCAN, Serghei. Comentariul capitolului VII al Constituției Republicii Moldova „Raporturile Parlamentului cu Guvernul”. În: *Studii Juridice Universitare*. Anul V. 2011, nr. 3-4 (13-14), pp. 207-221. ISSN 1857-4122.

141. ȚURCAN, Serghei. *Reglementarea constituțională a participării autorităților executive la procesul legislativ: teză de doctor în drept*. Chișinău, 2003. 193 p.

142. UGLEAN, Gheorghe. *Drept constituțional și instituții publice*. Ediția a IV-a, revăzută și adăugată. În 2 volume. Vol. 2-oi. București: Editura Fundației România de Măine, 2007, pp. 41-114. ISBN 978-973-725-812-0 general.

143. *Un nou sistem electoral pentru Moldova!* [citată 20 septembrie 2019]. Disponibil: <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20011026/>.

144. *Utilizarea standardelor electorale internaționale* [online]. Manualul Consiliului Europei pentru organizațiile societății civile / Consiliul Europei. Chișinău : S. n., 2017 (ÎS „Tipografia Centrală”). 112 p. ISBN 978-9975-53-839-8 [citată 08 august 2019]. Disponibil: <https://www.google.com/search?q=Utilizarea+standardelor+electorale+interna%C5%A3ionale+%3A+Manualul+Consiliului+Europei+pentru+organiza%C5%A3iile+societ%C4%83%C5%A3ii+civile+%2F+Consiliul+Europei.+%E2%80%93+Chi%C5%9Fin%C4%83u+%3A+S.+n.%2C+2017&oq=Utilizarea+standardelor+electorale+interna%C5%A3ionale+%3A+Manualul+Consiliului+Europei+pentru+organiza%C5%A3iile+societ%C4%83%C5%A3ii+civile+%2F+Consiliul+Europei.+%E2%80%93+Chi%C5%9Fin%C4%83u+%3A+S.+n.%2C+2017&aqs=chrome..69i57.5598j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

145. VASILESCU, Nicolae. *Votul în Europa: modalități de exercitare a dreptului la vot: sisteme electorale*. Craiova: Sitech, 2014. ISBN 978-606-114171-5.

146. VOICU, Costică, AMUZA, Ioan T., STANCIU, Bogdan. *Istoria statului și dreptului românesc*. Curs universitar. București: Silvy, 2001. 115 p.

147. ZAHARIA, Victor, HRIPTIEVSCHI, Nadejda, GUZUN, Ion ș.a. *Îndrumar juridic elementar pentru cetățeni*. Chișinău: Editura Cartier, 2011. 982 p. ISBN 978-9975-53-056-9.

148. ZAMFIRESCU, Zoica, BOBARU, Ana Daniela. *Drept constituțional și instituții politice*. Târgu-Jiu: Editura „Academia Brâncuși”, 2007. ISBN 978-973-144-077-4.

D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_11.10.1945_%D0%BE%D0%B1_%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%C2%AB%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%BE_%D0%B2%D1%8B%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%85_%D0%B2_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0%C2%BB.

162.РИБО, Теодюль. *Эволюция общих идей*. С.-Петербург, 1898, 338 с.

163.РУППЕЛЬ, А.Х.. *Принципы избирательного права как критерий деоократичности избирательных систем*: автореферат дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. О., 1993, 17 с.

164.ФАДЕЕВ, Б. А.. *Избирательное право социалистических государств*. Москва: Издательство ИОО, 1963. 248 с.

165.ХЬЕЛЛ, Л., ЗИГЛЕР, Д. *Теории личности*. Изд. 3-е. СПб.: Питер, 2008. 607 с. ISBN 978-5-88782-412-3.

166.ЧЕРНЫШЕВ, И. В. *Классовые основы избирательного права*. Петроград : Жизнь и знание, 1917. 88 с.

167.ЮСОВ, С. В. *Принципы избирательного права и их реализация в условиях формирования новой Российской государственности*: дис. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1999. 210 с.

168.ЯШИН, А. А. *Конституционно-правовые основы участия молодежи в голосовании (выборах и референдумах)*: диссертация на соискание ученой степени канд.юр.наук. О., 1997, с. 61. 212 с.

ANEXE

Anexa 1

„ARBORELE GENEALOGIC AL APARIȚIEI, DEZVOLTĂRII ȘI REGLEMENTĂRII PRINCIPIILOR DREPTULUI ELECTORAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA”⁴³³

(A se citi de jos în sus: pp. 169-168)

Condițiile implementării principiilor electorale
Principiul confirmării rezultatelor alegerilor
Principiul verificării rezultatelor alegerilor
Principiul anunțării și publicării corecte a rezultatelor alegerilor
Principiul calculării veridice a rezultatelor votului electronic
Principiul numărării paralele a voturilor
Principiul integrității procedurii de centralizare a rezultatelor alegerilor
Principiul înregistrării exacte a rezultatelor alegerilor
Principiul integrității procedurii de numărare a voturilor

Codul electoral al RM (cap. 10) prevede numărarea voturilor și totalizarea rezultatelor; implicit, această etapă decisivă, care încununează opera votului, dar și a alegerilor, de asemenea, presupune elaborarea, dezvoltarea și reglementarea în continuare a principiilor dreptului electoral, și anume a principiilor totalizării și verificării rezultatelor alegerilor, fundamentate și propuse de autorul actualei teze.

PRINCIPIILE TOTALIZĂRII ȘI VERIFICĂRII REZULTATELOR ALEGERILOR

Libertatea exprimării opțiunii electorale
Secretul votului
Votarea directă
Egalitatea dreptului electoral
Universalitatea dreptului electoral

PRINCIPIILE PARTICIPĂRII CETĂȚENILOR LA VOT

Principiile complementare cu privire la alegeri
Interdicția desfășurării concomitente a alegerilor și referendumului
Distribuirea competențelor între subiecții procesului electoral
Independența organelor electorale
Admisibilitatea diferitor sisteme electorale
Competitivitatea alegerilor
Alternativitatea alegerilor
Libertatea alegerilor
Oportunitatea fixării alegerilor
Periodicitatea alegerilor
Autenticitatea (nefalsificarea) alegerilor
Obligativitatea alegerilor

PRINCIPIILE ORGANIZĂRII ȘI DESFĂȘURĂRII ALEGERILOR

Principiile dreptului electoral la etapa actuală sunt clasificate în funcție de destinația și interdependența acestora în mecanismul organizatorico-juridic de reglementare a raporturilor de drept electoral în: principiile organizării și desfășurării alegerilor, principiile participării cetățenilor Republicii Moldova la alegeri, principiile complementare.

⁴³³ JELESCU, Dumitru. Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citată 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>.

Principiile dreptului electoral în perioada contemporană (înc. sec XX – prezent) Constituția României din 1923 prevedea alegerea deputaților de către cetățenii majori prin vot universal, egal, direct, obligator și secret pe baza reprezentării minorității; Constituția RASSM din 1925 nu cuprindea norme care ar fi reglementat procesul electoral; potrivit Constituției României Adunarea Deputaților era aleasă de cetățenii români cu drept de vot care au atins vârsta de 30 de ani și prin instituirea censului de capacitate, care excludea din alegeri analfabeții; Constituția RASSM din 1938 a introdus dreptul la vot universal, direct, egal și cu scrutin secret; conform Constituției RSSM din 1941, alegerea deputaților în Sovietul Suprem al RSSM, în sovietele județene, raionale, orășenești, de orașel și satești se efectua prin votul universal, egal, direct și secret; potrivit Constituției RSSM din 1978, deputații erau aleși prin vot universal, egal, direct și secret; Constituția Republicii Moldova din 1994 a creat condițiile necesare pentru constituirea dreptului electoral în calitate de subramură autonomă a dreptului constituțional, în care este proclamat dreptul de vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat; Codului electoral al RM din 1997 garantează procesul democratic și legitim de exprimare a voinței libere de către cetățeni în procesul de formare a organelor reprezentative centrale și a organelor de autoadministrare locală (votul universal, egal, direct, secret și liber exprimat), edificarea unui sistem electoral unitar, coordonat, optimal balansat, necontradictoriu, care ar reflecta natura structurii unitare a statului și, totodată, ar garanta stabilitate și preemțiune în activitatea autorităților publice centrale și locale.

Principiile dreptului electoral în timpul tranziției de la evul mediu la perioada modernă (domnii erau aleși dintre marii boieri de către Adunarea Obștească Extraordinară, confirmați de către Poartă și comunicați Rusiei; sfatul orășenesc era ales de locuitori, iar alegerea era întărită de domn, care numea dintre cei aleși un primar; satele se aflau sub conducerea vorniceilor; Regulamentele organice erau adoptate cu încuviințarea unor puteri străine (Rusia și Turcia), fără consultarea și acordul poporului și nu conțineau dispoziții privitoare la drepturi și libertăți; Regulamentele organice conțineau dispoziții prin care au fost introduse primele principii de drept constituțional în istoria legislației din Moldova și Țara Românească, cum ar fi principiul separației puterilor în stat, punând astfel bazele instituțiilor moderne în cele două țări; în Regulamente, însă, lipseau dispozițiile referitoare la principiile dreptului electoral; în a doua jumătate a sec. al XIX-lea a fost adoptată „Legea electorală” (1864) și „Constituția României” (1866), dar care au fost sancționate de domnitor.

Principiile dreptului electoral în timpul regimului fanariot (sec XVIII- înc. sec. XIX (s-a menținut regimului turco-fanariot; domnitorii, Sfatul domnesc (divanul), dregătorii, pârcălabii, ispravnicii, vorniceii, membrii aceluși sau altui organ de conducere erau numiți de Poarta otomană; cât privește evoluția dreptului și despre dreptul electoral – nici pomina))

Principiile dreptului electoral în timpul dominației otomane (mij. sec. XVI-sec. XVII) (sistemul electiv-ereditar a fost deteriorat; principalul factor de desemnare a domnitorului devine Imperiul Otoman, care schimba foarte des domnitorii; astfel, nu mai erau respectate nici un fel de principii electiv-ereditare; dreptul electoral lipsea cu desăvârșire)

Principiile dreptului electoral până la instaurarea dominației otomane (sec. al XIV-lea-sec. al XVI-lea): deși au apărut deja unele izvoare scrise, cum ar fi gramotele cancelariei domnești, despre dreptul electoral și principiile lui încă nu se scria nicăieri.

Principiile dreptului electoral în evul mediu (obștea se administra pe baze electiv-ereditare și își alegea organele de conducere în mod practic, conducându-se de anumite principii nescrise ale dreptului electoral, cum ar fi: obligativitatea alegerilor, oportunitatea fixării alegerilor, caracterul teritorial al alegerilor)

Principiile dreptului electoral în Dacia romană (dreptul electoral era interzis sub orice formă)

Principiile dreptului electoral în perioada antică a statului geto-dac (aparitia normelor de drept electoral nescrise, adoptate prin tradiție: cutuma/obiceiul; ipotetic, regele era ales în baza principiilor democrației militare; în perioada traiană predomina principiul antidemocratic Divide et impera)

ARBORELE GENEALOGIC AL APARIȚIEI, DEZVOLTĂRII ȘI REGLEMENTĂRII PRINCIPIILOR DREPTULUI ELECTORAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Jelescu Dumitru Petru, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctor sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Jelescu Dumitru

Semnătura

Data

CURRICULUM VITAE

Nume și prenume:

Jelescu Dumitru

Cetățenie:

MDA / RO

Studii – licență, masterat, doctorat (instituție, perioada, specialitatea, calificarea):

1. 01.09.2016-prezent – doctorand al Școlii Doctorale în Drept din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova;
2. 2012-2014 – Magistrul în drept/Diplomă de master, Seria AMP Număr 000016341
3. 2008-2012 – Licențiat în drept/Diplomă de licență, Seria ALII Număr 000079894

Stagii (instituție, perioada):

1. 05.04.2019-08.11.2019 – absolvent al Institutului European de Studii Politice din Moldova (IESPM) pe lângă Consiliul Europei;
2. Participant la Forumul Mondial al Democrației 2019, *Consiliului Europei, Strasbourg*;
3. 24.02.2019, alegeri Parlamentare – *candidat la funcția de deputat* din partea Partidului Liberal pe Circumscripția nr. 29, mun.Chișinău (sect.Centru-Râșcani);
4. 19.11.2017, Referendum local în mun. Chișinău – membru al biroului electoral al secției de votare.
5. 30.10.2016, alegeri Prezidențiale – membru al biroului electoral al secției de votare.
6. 15.04.2013-25.05.2013 – practica de masterat în cadrul Comisiei Electorale Centrale, mun. Chișinău;
7. 28.04.2012-mai 2012 – practica de licență;
8. 13.03.2012-28.04.2012 – practica de specialitate în cadrul Biroului Asociat de Avocați „Tuhari & Partenerii”, sect.Centru, mun.Chișinău;
9. 10.05.2011-13.05.2011 – practica de inițiere în cadrul Procuraturii sect. Buiucani, mun.Chișinău;
10. 03.05.2011-06.05.2011 – practica de inițiere în cadrul Judecătoriei Buiucani, mun.Chișinău.

Domenii de interes științific:

Drept Constituțional, Drept electoral. Drept civil.

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale.

• **În calitate de asistent al deputatului în Parlamentul Republicii Moldova, am participat la elaborarea următoarelor proiecte legislative:**

1. Proiectul legii privind modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr.218 din 24.10.2008 (art.30, 33, 177, 398, 180, 400¹)
<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2915/language/ro-RO/Default.aspx>
2. Proiectul legii privind modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr.218 din 24.10.2008 (art.2731, 398, 400, 400¹)
<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2916/language/ro-RO/Default.aspx>
3. Proiectul legii pentru modificarea și completarea Legii nr.158-XVI din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public (art.31, 48, 63)
<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3064/language/ro-RO/Default.aspx>

4. Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea cu privire la comerțul interior – art.21²; Codul Contravențional al RM – art.273, 400, 408)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3098/language/ro-RO/Default.aspx>

5. Proiectul legii cu privire la statutul municipiului Chișinău

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3105/language/ro-RO/Default.aspx>

6. Proiectul legii pentru modificarea și completarea Codului subsolului nr.3-XVI din 02.02.2009 (art.1, 11, 64)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3614/language/ro-RO/Default.aspx>

7. Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Hotărîrea Parlamentului cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în Republica Moldova - pct.1; Codul muncii – art.111)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3661/language/ro-RO/Default.aspx>

8. Proiectul legii pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr.218 din 24.10.2008 (art.423¹⁰)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4140/language/ro-RO/Default.aspx>

9. Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea cu privire la comerțul interior – art.20¹; Codul contravențional – art.273, 400, 408)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4252/language/ro-RO/Default.aspx>

10. Proiectul legii pentru modificarea și completarea Legii nr.163 din 9 iulie 2010 privind autorizarea executării lucrărilor de construcție (art.3)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4282/language/ro-RO/Default.aspx>

11. Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea privind administrația publică locală – art.55, 56, 57, ș.a.; Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova – art.1, 4, anexa nr.2; Codul electoral ș.a)

<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4366/language/ro-RO/Default.aspx>

• **Participări la manifestări științifice naționale și internaționale (în ordine cronologică):**

1. Conferința Științifică Internațională din 2-3 noiembrie 2012, Chișinău, IȘE „Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere”: *Optimizarea sau maximizarea învățământului în Republica Moldova?*

2. Conferința științifico-practică cu participare internațională „Practica psihologică modernă” din 26-28 septembrie 2014 de la UPS „Ion Creangă” din Chișinău: *Rolul psihologiei contemporane în formarea intereselor electorale.*

3. Conferința științifico-practică națională „Tradiție și modernitate: dialogul generațiilor” din 31 octombrie 2014 de la UPS „Ion Creangă” din Chișinău: *Problema absenteismului electoral și interesul pentru votare al studenților anului întâi.*

4. Conferința științifico-practică „Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere” din 7-8 noiembrie 2014, Chișinău US din Tiraspol: *Interesele electorale ale studenților de la anul întâi.*

5. Conferința științifică Internațională din 14-15 noiembrie 2014 de la Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-

umane. - Cluj-Napoca: Argonaut, 2014: *Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor*.

6. Conferința Științifică Internațională „Eficiența învățământului – vector al politicilor educaționale moderne” din 11-12 decembrie 2014, Chișinău, IȘE: *Educația electorală și interesul pentru alegeri al votanților începători*.

7. Conferința științifică-practică Internațională pin internet „Актуальные научные исследования в современной оире” din 13-14 iunie 2015 de la Institutul Pedagogic de Stat din Переяслав-Хмельницкий, Ucraina: *Principiile totalizării rezultatelor votării*.

8. Conferința practico-științifică cu participare internațională „Practica psihologică modernă” din 23-25 septembrie 2016 de la UPS „Ion Creangă”: *Pregătirea antreprenorială a specialiștilor*.

9. Conferința Științifică Internațională „Institutul de Științe ale Educației: Istorie, Performanțe, Personalități” din 20-21 octombrie 2016, consacrată aniversării a 75 de ani de activitate a IȘE din Chișinău: „O paradigmă nouă pentru sistemul de învățământ din Republica Moldova: educația antreprenorială”.

10. Conferința științifică cu participare internațională „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale” din 18 octombrie 2017, ULIM, Chișinău: „Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova”.

11. Conferință științifico-practică internațională „Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane”, din 9-10 octombrie 2020, Academia de Administrare Publică din Chișinău: „Antreprenoriatul: cunoaștere, soluționare, vector spre integrarea europeană”.

12. Conferință științifică națională cu participare internațională „Calitate în educație - imperativ al societății contemporane”, din 4-5 decembrie 2020, Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă” din Chișinău: „Pregătirea specialiștilor pentru educația digitală la vârstele antepreșcolară, preșcolară mică și preșcolară medie”.

13. Conferință științifică internațională „CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW”, The Society of Juridical and Administrative Sciences, Bucharest, Romania, on June 24, 2022: „Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results”.

14. Conferință științifică națională cu participare internațională „Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică”, dedicată jubileului de 75 de ani de la nașterea domnului Petru JELESCU, doctor habilitat, profesor universitar, din 01 decembrie 2023. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Psihologie și Psihopedagogie specială, Catedra de Psihologie: „Votul electronic din punctul de vedere al concepției rezultantei”.

15. XII international scientific conference. London. Great Britain. 04-05.01.2024, World of Conferences: „THE INTERCONNECTION OF THE PRINCIPLES OF ELECTORAL LAW AND TYPOLOGY OF POWER / INTERCONEXIUNEA PRINCIPIILOR DREPTULUI ELECTORAL ȘI TIPOLOGIEI PUTERII”.

- **Lucrări științifice și științifico-metodice publicate:**

1. **CÂRNAȚ, Teodor, JELESCU, Dumitru.** Principiile totalizării rezultatelor votării. În: *Актуальные научные исследования в современной оире: материалы Оеждународ.научн.-практ. инт.-конф., 13-14 июня 2015 г. Переяслав-Хмельницкий. Сб. науч. тр.* Переяслав-Хмельницкий, 2015. Вып. 1, ч. 2, сс. 152-156. 176 с. УДК 001.891(100) «20», ББК 72.4, А43. [citat 03 martie 2016]. Disponibil: <https://iscience.in.ua/arkhyv/13-14-yiunia-2015>.

2. **CÂRNAȚ, Teodor, JELESCU, Dumitru.** Problema conceperii și clasificării principiilor dreptului electoral. În: *Revista Națională de Drept.* 2014, nr. 8, pp. 15-20. ISSN:1811-

0770. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2019/04/RND-nr.-8-2014.pdf>.

3. **CIOBANU, Igor, JELESCU, Dumitru.** Sigmund Freud și doctrina psihanalitică. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2014, nr.3(73), pp. 175-182. ISSN 1814-3199. [citat 30.06.2016]. Disponibil: <https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2014/01/23.-p.175-182.pdf>; <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/228/23.-p.175-182.pdf?sequence=2> <https://usm-md.academia.edu/JelescuDumitru>

4. **JELESCU, Dumitru, CÂRNAȚ, Teodor.** Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. În: *Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane. Volumul 27. Materialele sesiunii științifice anuale din 14-15 noiembrie 2014.* Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de istorie „George Barițiu”, Departamentul de cercetări socio-umane. Cluj-Napoca: Limes & Argonaut, 2014, pp. 158 – 166. ISBN 978-973-726--861-7. [citat 03 martie 2016]. Disponibil: https://www.academia.edu/110135700/Principiile_dreptului_electoral_delimit%C4%83ri_conceptuale_%C8%99i_clasificarea_lor.

5. **JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira.** Educația electorală și interesul pentru alegeri al votanților începători. În: *Eficiența învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Materialele Conferinței Științifice Internaționale din 11-12 decembrie 2014. Partea II. Chișinău, IȘE: Cavaiol, 2014, pp. 3-8. 455 p.* ISBN 978-9975-48-068-0. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/3-8_14.pdf.

6. **JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru, ELPUJAN, Olga.** Antreprenoriatul: cunoaștere, soluționare, vector spre integrarea europeană. În: *Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională „Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane”, conferință științifico-practică internațională (2020; Chișinău). Performanța în educație: factor-cheie în asigurarea securității umane: Materialele Conferințe științifico-practice internaționale, 9-10 octombrie 2020 / coordonator: Ludmila Roșca; comitetul științific: Oleg Balan [et al.]; comitetul organizatoric: Ludmila Roșca [et al.]. – Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2020 (Tipogr. „Print-Caro”), pp. 132-137. – 340 p.* ISBN 978-9975-3492-0-8. [citat 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/132-137_17.pdf.

7. **JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru.** Pregătirea specialiștilor pentru educația digitală la vârstele antepreșcolară, preșcolară mică și preșcolară medie. În: *„Calitate în educație - imperativ al societății contemporane”, conferință științifică națională cu participare internațională (2020; Chișinău). Calitate în educație - imperativ al societății contemporane: Materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională, 4-5 decembrie, 2020: [în vol.] / comitetul științific: Gînju Stela [et al.]; comitetul organizatoric: Cojocari Lidia [et al.]. – Chișinău : UPS „Ion Creangă”, 2020 – . – ISBN 978-9975-46-482-6. Vol. 2, pp. 343-349. – 2020. – 538 p. : fig., tab. – Antetit.: Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Fac. Științe ale Educației și Informatică, Catedra Ped. Preșcolară, Educație Fizică și Dans. ISBN 978-9975-46-484-0. [citat 03 noiembrie 2021]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/343-349_1.pdf.*

8. **JELESCU, Dumitru, JELESCU, Petru.** Концепция результаты как вектор эффекта. În: *EcoSoEn, Scientific Journal Economics, Social and Engineering Sciences*, nr.3-4/2022, pp. 83-91. ISSN 2587-344X; E-ISSN 2587-425X. [citat 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/83-91_11.pdf.

9. **JELESCU, Dumitru, ȚURCAN, Serghei.** Legal regulation of the principles totalization and verification of voting results. În: *Revista cu aparitie online „Perspectives of Law and Public Administration”. International Academic Publisher, Bucharest, Paris, Calgary, 2022. Vol.11, special issue, october 2022. 2nd CONFERENCE ON COMPARATIVE AND INTERNATIONAL LAW, Bucharest, Romania, on June 24, 2022. ISSN 2601-7830, ISSN-L 2601-783. [citat 29.12.2022]. Disponibil:*

<http://www.adjuris.ro/revista/articole/An11nr3/3.%20Turcan%20Serghei,%20Jelescu%20Dumitru%20EN.pdf>.

10. **JELESCU, Dumitru.** Arborele genealogic al apariției, dezvoltării și reglementării principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT, Publicație periodică științifico-practică, Nr. 1 (249), anul 24 (2023), pp.116-125. ISSN 1811-0770. E-ISSN 2587-411X. [citată 29.12.2023]. Disponibil: <https://uspee.md/wp-content/uploads/2023/11/Dumitru-JELESCU.pdf>.

11. **JELESCU, Dumitru.** Perioada istorică a principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, conferință științifică cu participare internațională (2017; Chișinău). Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale: Conferința științifică cu participare internațională, 18 octombrie 2017 / fondator: Andrei Galben; redactor-șef: Vitalie Gamurari; colegiul de redacție: Gheorghe Golubenco [et al.]. [Chișinău]: ULIM, 2020, pp. 134-141. 292 p. Symposia Professorum, ISBN 978-9975-124-64-5. Antetit.: ISBN 978-9975-3371-9-9. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/135-141_8.pdf.

12. **JELESCU, Dumitru.** Preistoria principiilor dreptului electoral în Republica Moldova. În: *Studii Juridice Universitare*. 2017, nr.1–2(37-38), pp. 133-148. ISSN 1857-2014. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/133-146_0.pdf.

13. **JELESCU, Dumitru.** THE AGE CENSUS ISSUE REGARDING THE PARTICIPATION OF CITIZENS IN VOTING / ПРОБЛЕМА ВОЗРАСТНОГО ЦЕНЗА ОТНОСИТЕЛЬНО УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В ГОЛОСОВАНИИ. În: German International Journal of Modern Science, August 2, 2022. №37, pp. 4-10. DOI: 10.5281/zenodo.6954115; ISSN (Print) 2701-8369; ISSN (Online) 2701-8377. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://dizzw.com/wp-content/uploads/2023/08/Deutsche-internationale-Zeitschrift-f%C3%BCr-zeitgen%C3%B6ssische-Wissenschaft-%E2%84%9637-2022.pdf>.

14. **JELESCU, Dumitru.** THE INTERCONNECTION OF THE PRINCIPLES OF ELECTORAL LAW AND TYPOLOGY OF POWER / INTERCONEXIUNEA PRINCIPILOR DREPTULUI ELECTORAL ȘI TIPOLOGIEI PUTERII. CHALLENGES AND PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference, 04-05 January 2024. London, United Kingdom, 2024. În: *WOC WORLD OF CONFERENCES, ESD Group*, pp. 16-19. ISBN 978-92-44513-83-5. [citată 03 martie 2024]. Disponibil: <https://zenodo.org/records/10475605>.

15. **JELESCU, Dumitru.** Votul electronic din punctul de vedere al concepției rezultantei. În: „*Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică*”, conferință științifică națională (1; 2023; Chișinău). Concepția rezultantei: importanța teoretică și practică: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, [ediția 1], 1-2 decembrie 2023/coordonator științific: Petru Jelescu; colegiul de redacție: Diana Antoci [et al.]; comitetul științific: Alexandra Barbăneagră [et al.]. – Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP UPSC), pp.176-179 – 192 p. ISBN 978-9975-46-884-8 (PDF); 37(082)=135.1=111=161.1; C 64. CZU: 342.8:159.9.01; DOI: 10.46727/c.01-02-12-2023.p180-182. [citată 03 martie 2024]. Disponibil: https://www.academia.edu/117093799/UNIVERSITATEA_PEDAGOGIC%C4%82_DE_STAT_ION_CREANG%C4%82_DIN_CHI%C8%98IN%C4%82U_FACULTATEA_DE_PSIHOLOGIE_%C8%98I_PSIHOPELAGOGIE_SPECIAL%C4%82_CATEDRA_DE_PSIHOLOGIE și https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Culegere_CONCEP%C8%9AIA_REZULTANTE_I_IMPORTANTA_TEORETICA_si_PRACTICA_2023.pdf.

16. **JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, JELESCU, Dumitru.** Interesele electorale ale studenților de la anul întâi. În: *Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere. Vol.1. Materialele conferinței științifico-practice. 7-8*

noiembrie 2014. Chișinău: US din Tiraspol, 2014, pp. 19 – 25. ISBN 978-9975-76-133-8. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/85897

17. JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, JELESCU, Dumitru. Problema absenteismului electoral și interesul pentru votare al studenților anului întâi. În: *Materialele Conferinței științifico-practice naționale „Tradiție și modernitate: dialogul generațiilor” din 31 octombrie 2014 de la facultatea de Pedagogie a UPS „Ion Creangă” din Chișinău. Vol. 2.* Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2014, pp. 51 - 61. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: http://catalog.bnrm.md/opac/bibliographic_view/799777.

18. JELESCU, Petru, CIOBANU, Elvira, JELESCU, Dumitru. Rolul psihologiei contemporane în formarea intereselor electorale. În: *Practica psihologică modernă: conf. practico-șt. cu participarea intern., 26-28 sept.2014.* Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. UPS «I. Creangă»), pp.86 – 93.135 p. ISBN 978-9975-46-231-0. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/86-93_9.pdf.

19. JELESCU, Petru, JELESCU Raisa, JELESCU, Dumitru. Idealul social al Republicii Moldova și dezvoltarea personalității. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială.* 2012, nr. 3 (28), pp. 1-6. ISSN 1857-0224. [citată 24 august 2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/1.Idealul%20social%20al%20RM%20si%20dezv%20oltarea%20personalitatii.pdf.

20. JELESCU, Petru, JELESCU Raisa, JELESCU, Dumitru. Problema dreptului de vot de la vârsta de 16 ani și posibilitatea/imposibilitatea soluționării ei în condițiile Republicii Moldova. In: *Intellectus*, 2011, nr. 2, pp. 133-143. ISSN 1810-7079. [citată 24 august 2023]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/document/367945270/Problema-dreptului-de-vot-de-la-varsta-de-16-ani-%C5%9Fi-posibilitatea-imposibilitatea-solu%C8%9Bion%C4%83rii-ei-in-condi%C8%9Biile-Republicii-Moldova-Jelescu-P-Jelescu> și https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Problema%20dreptului%20de%20vot%20de%20la%20varsta%20de%2016%20ani%20si%20posibilitatea_imposibilitatea%20solutionarii%20ei%20in%20conditiile%20RM.pdf.

21. JELESCU, Petru, ZATUȘEVȘCHI, Ana, JELESCU, Dumitru. Tratarea interdisciplinară a interesului electoral. În: *Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială.* 2018, nr.2(51), pp. 74-81. ISSN 1857-0224. [citată 03 martie 2018]. Disponibil: https://old.upsc.md/wp-content/uploads/2018/06/cer_pub_ppsas_nr_51_2_2018.pdf.

Premii, mențiuni, distincții, titluri onorifice etc.: Nu sunt.

Apartenență la societăți/asociații științifice naționale și internaționale:

1. Participant al Concursului pentru decernarea premiului Curții Constituționale a Republicii Moldova „Constantin Stere”, ediția 2016.

Decizia Curții Constituționale: Curtea Constituțională a decis neacordarea premiului Curții Constituționale „Constantin Stere” în anul 2016.

Activități în cadrul colegiilor de redacție ale revistelor științifice: Nu sunt.

Cunoașterea limbilor (cu indicarea gradului de cunoaștere):

Româna – nativ.

Rusa – Utilizator experimentat.

Engleza – Utilizator elementar.

Date de contact de serviciu (adresă, telefon, e-mail):

Adresa: MD-2020, mun. Chișinău, str. Ceucari, nr.2, bloc 4.

Telefon: (+373) 068004513.

E-mail: dumitrujelescu@ymail.com